

Kuća za 130 ljudi

Revitalizacija Etno-eko naselja Dol na Braču

Naslov teme odabranog područja:

Prostorno povijesni razvoj srednjovjekovnog naselja Dol na Braču

studentica: Brigita Krnjaić

mentor: doc. art. Davor Bušnja

komentorica: prof. dr. sc. Katja Marasović

konzultant za konstrukciju: red. prof. dr. sc. Ivica Boko

FGAG / Diplomski studij Arhitekture i urbanizma ak. god. 2023./24.

SADRŽAJ:

1. KOMENTORSKI RAD: POVIJESNO PROSTORNI RAZVOJ SREDNJOVJEKOVNOG NASELJA DOL NA OTOKU BRAČU

1. Uvod
2. Urbanističke značajke Dola na otoku Braču
3. Tipologija
4. Izvori

2. ANALIZA LOKACIJE I REFERENTNI PRIMJERI PRI PROJEKTIRANJU

3. NACRTI

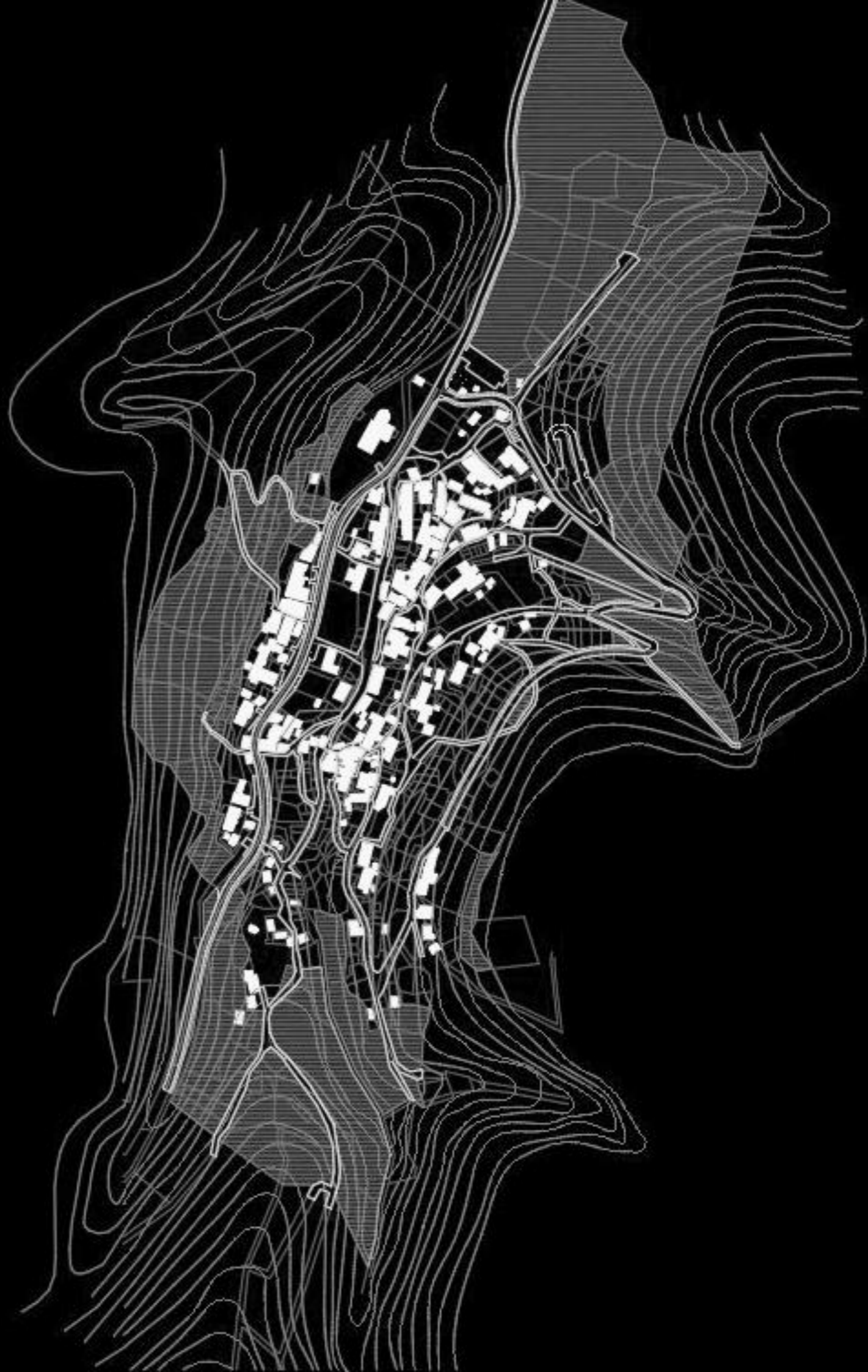
4. ZAKLJUČAK

5. ZAHVALA

„ U srcu te škrte zemlje i nezahvalnog kamena, ima neki trenutak visoke i strasne domaće poezije, neki vratak ljepote na kojima bi se trebalo zaustaviti.“

- Tin Ujević (iz bračkih feljtona)

1. UVOD

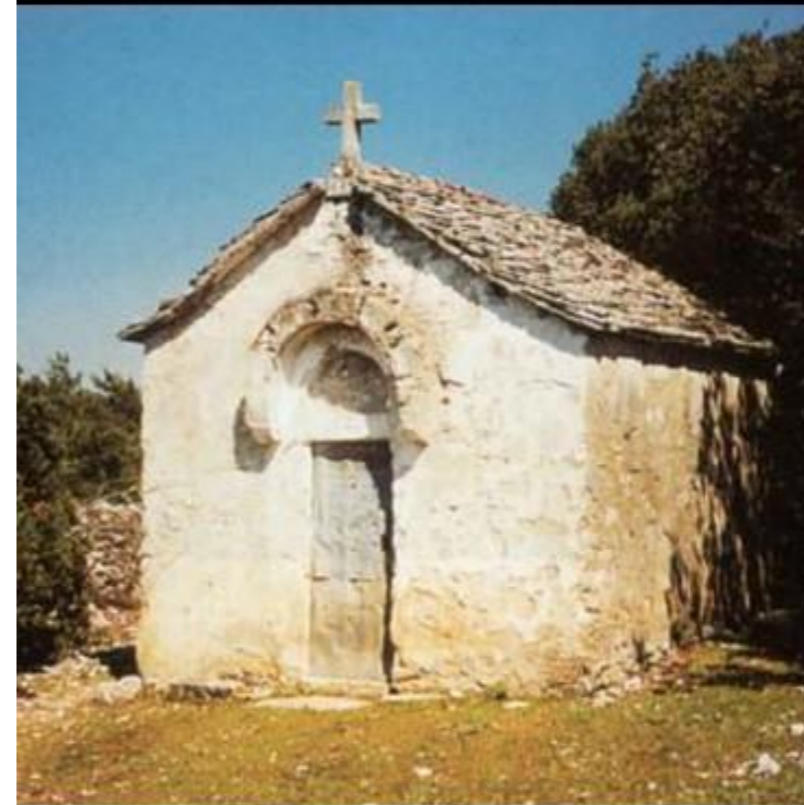
Dol na otoku Braču je manje naselje smješteno u unutrašnjosti otoka, koje se ističe svojom bogatom poviješću i kulturnom baštinom. Kroz stoljeća, formiralo se u koherentnu tradicijsku ambijentalnu i graditeljsku cjelinu, zbog čega je upisan u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara, pod oznakom Z-2592. Postoji vrlo malo povijesnih izvora koji detaljno opisuju razvoj Dola, a nema publiciranih djela koja bi bila posvećena isključivo tom mjestu.

Dol se spominje u literaturi i povijesnim dokumentima, obično u kontekstu razvoja i povijesti cijelog otoka Brača. Poznato je kako je Brač bio naseljen još u razdoblju antike. Najprije su otok naselili Iliri, potom Grci, a zatim Rimljani. O tome nam svjedoče i ostaci ilirskih bedema u Škripu, najstarijem naselju otoka Brača, nekoliko kilometara udaljenog od Dola. Isto tako, u Škripu su na području groblja pronađeni tragovi Kibelinog hrama, a u dnu zida kaštela Radojkovića su ostaci megalitskih blokova.

U radijusu od 10 kilometara od Dola, pronađeno je više brončano dobnih i rimskih nalazišta (karta 1). Na Malom Brigu kraj Postira, nedaleko od Dola, smještena je kasnoantička vila na Mirju iz 6. stoljeća. Nadalje, u Dolu, a tako i okolici Dola, pronalazimo velik broj starohrvatskih crkvića s početka 9. i 10. stoljeća što ukazuje da su Hrvati naselili prostor Dola već u 9. stoljeću.

Karta 1- brončano dobnna nalazišta

Sv. Barbara

Izvor fotografije Capković, B. et al: Vodič – Crkve otoka brača, Dekanat Brački, Split, 1988.

Sv. Mihovil

Sv. Roko

Sv. Petar

Na širem području Dola nalazi se čak pet starohrvatskih crkvice, a po njihovim stilskim obilježjima možemo zaključiti da je Dol, usprkos napadima tuđinaca, od svog početka bio hrvatsko naselje. To su sv. Roko, sv. Barbara, sv. Vid na Velom brdu, sv. Mihovil na Miholju Ratu i sv. Petar. Vrata crkvice sv. Mihovil izrađena su od rimskog sarkofaga, iznad kojih se nalazi polukružna luneta ukrašena složenim reljefima. Bitno je naglasiti kako je ovo jedini ostatak rimske arhitekture i reljefa na području Dola. Oko crkvice sv. Mihovila nalaze se grobovi koji svojim izgledom i načinom ukopavanja pripadaju starohrvatskim grobovima 9. i 10. stoljeća, a prema usmenoj predaji lokalnog stanovništva, Doljani su svoje mrtve pokapali i na ovom groblju. Crkvice sv. Vida gotovo je potpuno uništena, a preostali su samo njeni temelji. Duž starog puta koji vodi iz Nerežišća prema Pražnicama nalazi se stara crkvice sv. Barbare iz 11. stoljeća.

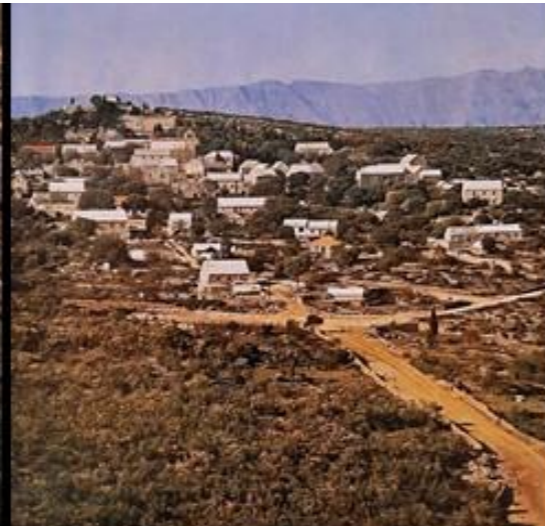
Prema usmenoj predaji, Dol su naselili stanovnici Škripa i Gornjeg Humca u srednjem vijeku, a prema povjesničaru umjetnosti Josipu Belamariću, Dol se spominje već 1137. godine. Ipak, rekonstruiranje izgleda Dola u njegovim ranim stoljećima postojanja predstavlja značajni izazov zbog nedostatka povijesnih izvora. Najranija građevina u užem obuhvatu Dola, crkva sv. Petra s kraja 11. stoljeća, upućuje na to kako je dolina bila naseljena i prije prvog spomena Dola. Temeljem arheoloških nalaza i lokalne predaje, može se pretpostaviti da je najranije središte razvoja naselja bilo oko Crkve sv. Petar te mnogobrojnih špilja koje okružuju plodnu dolinu. Prema usmenoj predaji, dolske špilje služile su kao prvotna staništa Doljana tijekom ranog srednjeg vijeka, pri čemu neke još imaju tragove kamenih konstrukcija dodanih kasnije u svrhu stanovanja.

Međutim, precizno utvrđivanje perioda nastanka te mapiranje najranijih stambenih površina u špiljama nije moguće. Točno datiranje većine građevina predstavlja podjednak izazov prvenstveno zbog bezvremenog karaktera tradicijske arhitekture, koja je zadržavala svoj oblik stoljećima, te zbog organskog rasta gotovo svake građevine, a tako i sela.

Slika 1.1. crkvice sv. Petar i potok

Dol

Gornji Humac

Pražnice

Škrip

Donji Humac

Dračevica

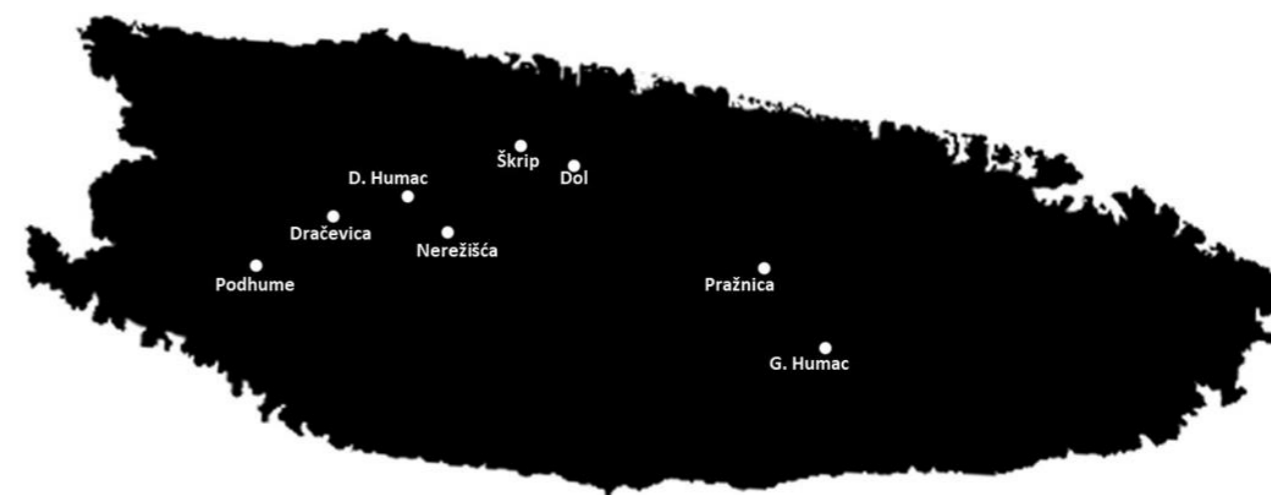
Nerežišća

KATALOG SAČUVANIH SREDNJOVJEKOVNIH SELA NA OTOKU BRAČU

IZVOR FOTOGRAFIJA: OTOK BRAČ, PETAR ŠIMUNOVIĆ

Dol se opet spominje 1405. godine u najstarijoj otočkoj kronici biskupa de Chrancisa (Hrankovića), kojom se Dol klasificira kao jedno od dvanaest starih srednjovjekovnih naselja u unutrašnjosti otoka Brača (karta 2). Osim Dola, ova kronika spominje i Nerežišća kao najveće naselje, zatim Donji Humac, Škrip, Pražnice, Straževik, Gornji Humac, Podhume, Mošuljicu, Dubravicu, Gradac i Podgračičća. Važno je napomenuti da je polovica ovih naselja danas u potpunosti izumrla, dijelom zbog epidemija, a dijelom kao rezultat teških životnih uvjeta i selidbom stanovništva u naselja na obali.

Karta 2- srednjovjekovna naselja

Naime, u prvoj polovici 15. stoljeća, Brač je bio pogođen kugom u dva navrata, između 1425. i 1427. te između 1434. i 1436. godine. Kao posljedica ovih epidemija, mnoga stara naselja u unutrašnjosti otoka, kao što su Straževnik, Podhume, Mošuljica, Dubravica, Gradac i Podgračičće su opustjela i nestala. Dol je također bio znatno pogođen kugom koja je uzela glavninu stanovništva. Prema župnim spisima, spominje se kako je dolska općina u 15.stoljeću brojala i do 1500 stanovnika. Pregledom matične župne knjige iz 1622. godine, župnik dr.iur. Šimun Kalkanac navodi kako Dol uslijed pomora od kuge ima svega 135 stanovnika, iz čega možemo zaključiti kako je kuga odnijela 90% stanovništva. Razlog zašto su Dol i Škrip opstali može se pridodati djelomično i njihovom povoljnom geografskom položaju, dostupnosti pitke vode i plodne zemlje.

Iz Dola, a tako i spomenutih naselja, potekao je znatan broj prvotnih stanovnika u naseljima uz more tijekom 18. i 19. stoljeća. Tako su prvi stanovnici Postira bili upravo Doljani već u 16. stoljeću, što nam govori dokument iz Dolske župe, u kojem se navodi osnivanje nove župe Postira 1584. godine. Izuzetno zaštićeni položaj Dola pripisuje se učestalim napadima gusara koji su predstavljali neprestanu opasnost. Na otoku Braču gusarski napadi bili su česti i ozbiljna prijetnja lokalnom stanovništvu. Navedeni napadi potaknuli su formiranje prvotnih sela poput Škripa, Dola, Donjeg Humca, Pražnica i Nerežišća.

Ova sela su se nalazila na strateški povoljnim položajima na otoku, skrivena u brdima ili udaljena od obale, što im je pružilo prirodnu zaštitu od napada gusara. Smještaj tih sela duboko unutar kopna ili na uzvišicama omogućio je lokalnom stanovništvu da brzo reagira na upozorenja o napadima te se lako sakrije od napadača. Osim toga, teško pristupačni teren otežavao je gusarima da lako dođu do sela i iznenade stanovništvo.

Tijekom 15. stoljeća, Dol se opet počinje spominjati u dokumentima kojima su dolski suci i pravnici rješavali sporove oko nasljeđivanja zemlje, što ukazuje na značajan razvoj naselja i intenzivan život mještana. Frane Gospodnetić navodi kako je 1426. godine postojali mjesni sudovi u Donjem Humcu, Škripu, Gracu i Dolu. Uz sudske spise i dokumentaciju Dolske župe, nemamo drugi izvor o ranoj povijesti naselja. Sljedeći značajni spomen Dola je s kraja 16. stoljeća, odnosno iz 1579. godine za vrijeme apostolske vizitacije na otoku Braču koju je provodio biskup Valier.

Zapis vizitacije navodi kako je u to vrijeme Dol imao 140 pričesnika te se spominje dolska Bratovština Presvetog Sakramenta. Sljedeća vizitacija bila je zabilježena početkom 17. stoljeća, odnosno 1623. godine. Dol se ponovno spominje 1584. godine u kontekstu odvajanja Župe Postira. Također je zabilježeno u biskupskom izvještaju iz 1585. godine kako dolski župnik poučava na hrvatskom jeziku.

Slika 2_ pogled na dolinu i naselja Dol i Postira s Mihovrota

Nažalost, iz 17. stoljeća imamo sačuvane samo matične župne knjige. Nadalje, godine 1657. evidentirano je nekoliko plemićkih obitelji u Dolu, a mnoge od njih su i danas prisutne. Također, iz tog perioda datira i imponantni vlastelinski kompleks Gospodnetić-Martinović.

Slika 3_ grb obitelji Gospodnetić

Prema podacima Mladena Andreisa, (*“Stanovništvo otoka Brača u drugoj polovici 18. stoljeća, Građa i prilozi za povijest Dalmacije”*) na popisu stanovništva Brača iz 1773. godine, u Dolu su spomenute brojne plemićke obitelji poput Antičevića, Arnerića, Balojevića, Dominisa, Glavinića, Gospodnetića, Gutunića, Hranuellija, Hrepića, Marijanovića, Matulića, Mladinea i Ostoja. Također se spominje i jedna privilegirana obitelj, Tomiceo, te obitelji pučana kao što su Bakići, Krstulovići, Ostoje, Salamunovići, Svilani, Tonsići, Trutanići i Vladnići. U Dolu su postojale značajne socijalne razlike, između bogatih plemićkih obitelji i siromašnih težaka.

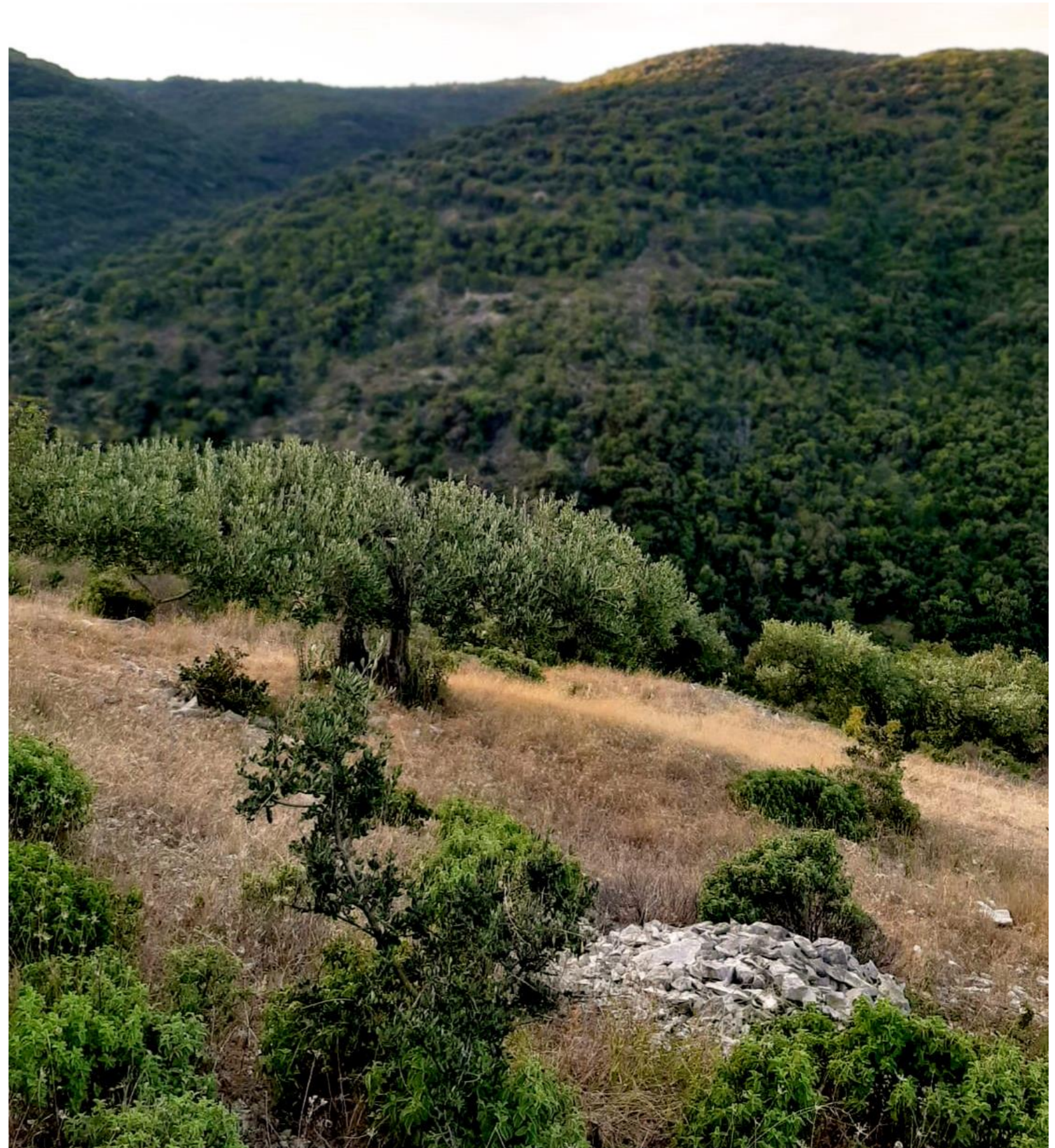
Slika 4_ Rakijnica

Lokalni mještani su pričali o jednoj od najsiromašnijih obitelji u selu koja je imala 21 dijete, od kojih je preživjelo 17, a živjeli su isključivo od ovaca i malo sira. Siromašne obitelji su često živjele u neadekvatnim uvjetima, poput pregrada - zagrađenih špilja ili malih kućica poput rakijnice, u kojima bi moglo stanovati i do 23 ljudi.

Budući da je mletačka vlast na Braču aktivno je poticala maslinarstvo već od 16.stoljeća, krajem 18. stoljeća otok je proizvodio više maslinovog ulja nego cijela Dalmacija zajedno. Bračko je vino također bilo izuzetno cijenjeno, što je opisano i u putopisu Alberta Fortisa (*"Putovanje Dalmacijom"*), iz 1774. godine. Mještani Dola uglavnom su se bavili proizvodnjom vina, uzgojem ovaca, prodajom maslinovog ulja te sakupljanjem i prodajom drva, dok je uzgoj višanja također bio značajan izvor prihoda. U određenom periodu uzgajana je i kamilica, posebno kada se manje vina moglo prodati. Prema Vrsaloviću (*"Povijest otoka Brača, Brački zbornik br.6"*), otok je u 18. stoljeću imao preko pola milijuna stabala maslina. Frane Gospodnetić navodi kako je koncem 18. stoljeća Brač proizvodio više ulja nego ostatak Dalmacije, a da su stabla davala gotovo 800 vagona ulja. Stoga se da pretpostaviti kako je i maslinarstvo u Dolu doživjelo procvat u tom razdoblju.

Početak 19. stoljeća, Brač je privremeno bio pod francuskom upravom, što je pokrenulo gospodarski oporavak koji se nastavio pod Austro-Ugarskom monarhijom. Godine 1833. provedena je katastarska izmjera Dola, koja je dokumentirala stanje u prostoru i osnovne značajke dolske privrede. Nadalje, godine 1854. izgrađena je župna kuća, a između 1866. i 1886. godine podignuta je nova župna crkva. Krajem stoljeća gradi se i škola. Osim toga, 1900. godine počelo je ukapanje na novom mjesnom groblju, koje je bilo izmješteno iz mjesta uz put prema Postirama.

Sredinom 19. stoljeća, filoksera je pogodila francuske vinograde, a Austro-Ugarska je izgubila vinorodna područja Italije, što je rezultiralo naglim porastom potražnje za dalmatinskim vinima. To je potaknulo masovno bavljenje vinogradarstvom u Dolu i drugim dalmatinskim mjestima. Zbog povećane potražnje i cijena, vinogradarstvo je doživjelo procvat, značajno utječući na ekonomski razvoj mjesta, ali i gradnju novih raskošnijih građevina. Veći sklopovi građevina pripadali su proširenim obiteljima i nalazili su se na povišenim položajima, dok su novije građevine počele nicati na nižim pozicijama. Škrip je u ono vrijeme imao skromnije građevine, što su Doljani objašnjavali činjenicom kako se stanovništvo Škripa „bavilo uljem“, umjesto vinom.

Slika 5_ polje maslina u okolici Dola

U to vrijeme, vinogradi u Dolu su se uglavnom uzgajali na terasama, a obrada je bila ručna zbog strmog terena. Frane Gospodnetić navodi kako su 1893. godine na Braču 68% obradive površine, odnosno 12 157 hektara, činili vinogradi. Nadalje, godišnje se proizvodilo 200 000 hektolitara kvalitetnog vina. Iz tog razdoblja, ističe se i dolski enolog Vicko Gutunić. Međutim, nagli ekonomski procvat bio je kratkog vijeka. Krajem 19. stoljeća, Austro-Ugarska je omogućila uvoz jeftinijih vina iz Italije, što je dovelo do ozbiljnog osiromašenja dolskih vinogradara. Dodatno, filoksera i pepelnica su zahvatile vinograde na Braču, većinom ih uništavajući. Zbog toga je veliki broj stanovnika Dola bio prisiljen emigrirati, uglavnom prema Sjevernoj i Južnoj Americi, Australiji i Novom Zelandu. Ovaj period označio je kraj brzog gospodarskog rasta i početak teških vremena za Dol i njegove stanovnike.

Slika 5_ vinogradi uz cestu do Postira

Slika 6_ portret gospodina Vicka Gutunića i njegov kovčeg

Tijekom Drugog svjetskog rata, otok je bio pod talijanskom, a zatim i njemačkom okupacijom. Prema usmenoj predaji, Talijani su zapalili skloništa i predmete doolskih obitelji kod Sv. Mihovila 1943. godine. Istovremeno, u Nerežišćima je formirana partizanska brigada kojoj su se pridružili brojni Doljani. Nakon kapitulacije Italije, dio stanovnika je pobjegao u El Shatt. Vinogradi su bili obnavljani do Drugog svjetskog rata, ali uslijed ratnih zbivanja i izbjeglištva u El Shattu proizvodnja je ponovno zamrla. Obnova proizvodnje započela je u drugoj polovici 20. stoljeća, međutim nikada nije dosegla vrhunac koji je imala u 19. stoljeću. Stoga danas u Dolu i njegovoj okolini možemo vidjeti vinograde, iako u manjim razmjerima. Nakon 19. stoljeća, maslinarstvo postaje glavna poljoprivredna djelatnost mještana te jedan od glavnih izvora prihoda. Također, sadile su se i druge kulture poput graha, ječma i raži, iako nije bilo mlina, već se brašno mljelo na žrvanj.

U drugoj polovici 20. stoljeća, Dol stagnira. Dio stanovništva je napuštao mjesto - odlazili su u Postira, Split, Zagreb i druge gradove. Kao rezultat iseljavanja, početkom 80-ih godina, doolska osnovna škola je zatvorena nakon sto godina djelovanja.

Smanjenje broja stanovnika tijekom proteklih stotinjak godina rezultiralo je malim brojem novih građevina u mjestu. Gradi se tek ponešto novih obiteljskih kuća. Krovovi su se tijekom drugog dijela 20. stoljeća mijenjali, postajući raznoliki, uključujući krovove pokrivene kupom, crijepom, i ravnim armiranobetonskim pločama.

Početkom 21. stoljeća, gradi se manje nogometno igralište pored kuće škole. Godine 2020. uređuje se glavna prometnica od Dola do Postira, a 2023. Općina Postira najavljuje izgradnju parkinga nasuprot groblja.

Danas Dol ima manje od dvije stotine stanovnika. Većina stanovnika se bavi poljoprivredom, a manji broj ljudi ugostiteljstvom i turizmom. Dol danas nema vlastitih javnih niti odgojno-obrazovnih ustanova, pa je usmjeren na Postira s kojima je povijesno i gospodarski povezan.

Slika 7_ pogled na vinograde i maslinike

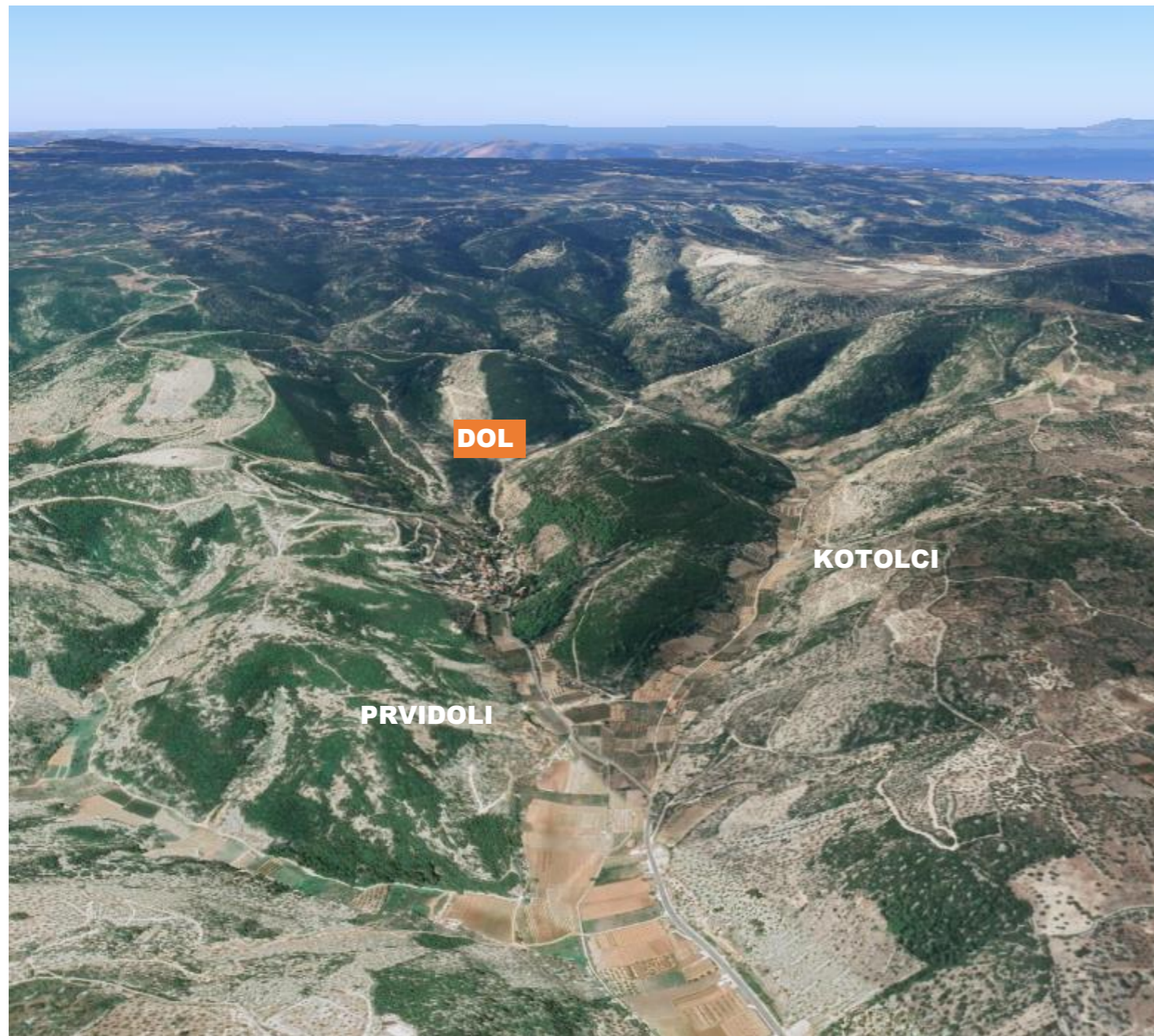

- XIX st. ILI RANIJE
- XX st.
- DRUGA POLOVICA XX st.

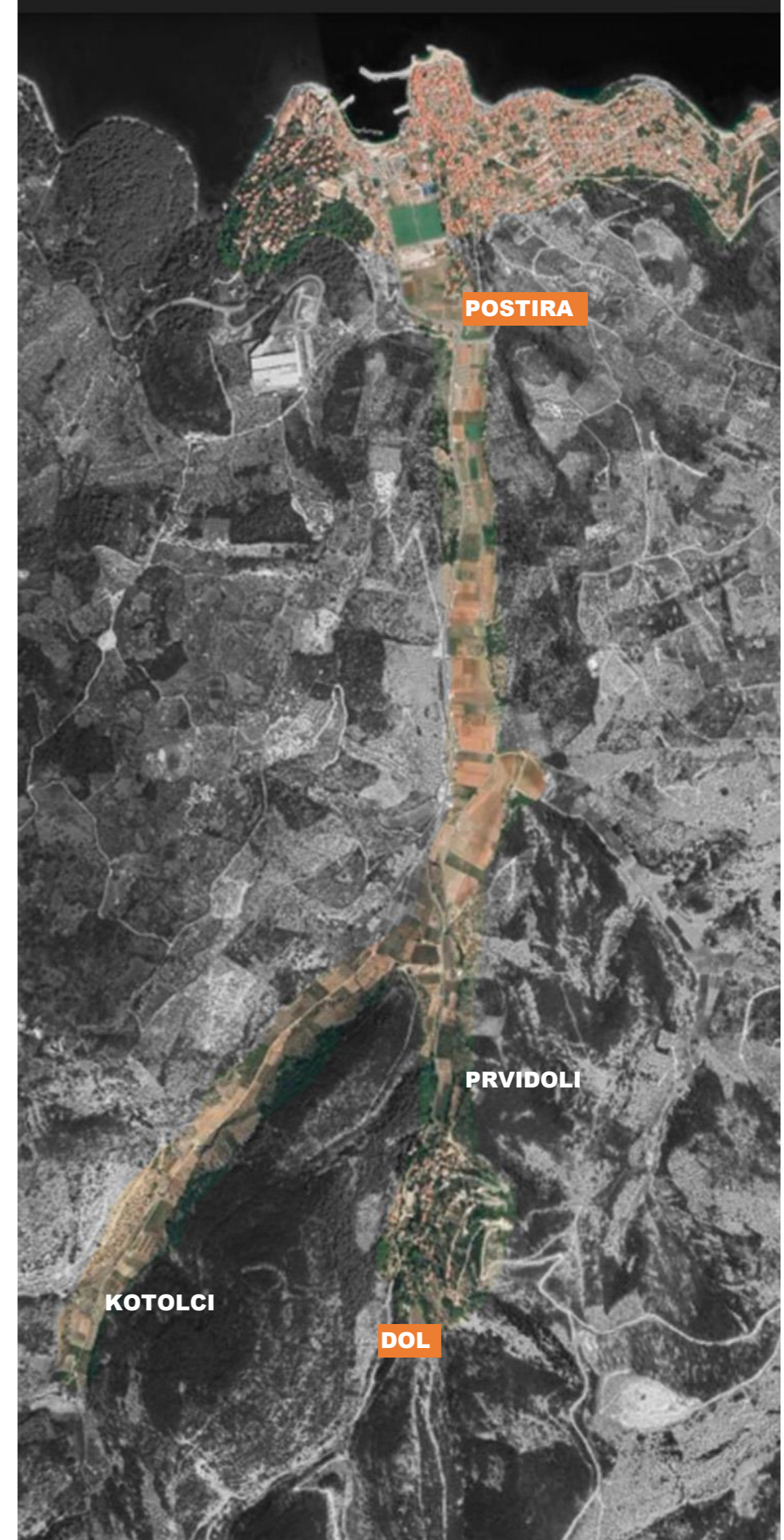
IZVOR KARTE POVIJESNOG RAZVOJA:
Konzervatorski elaborat, Ape d.o.o.
Prilagodila: Brigita Krnjić

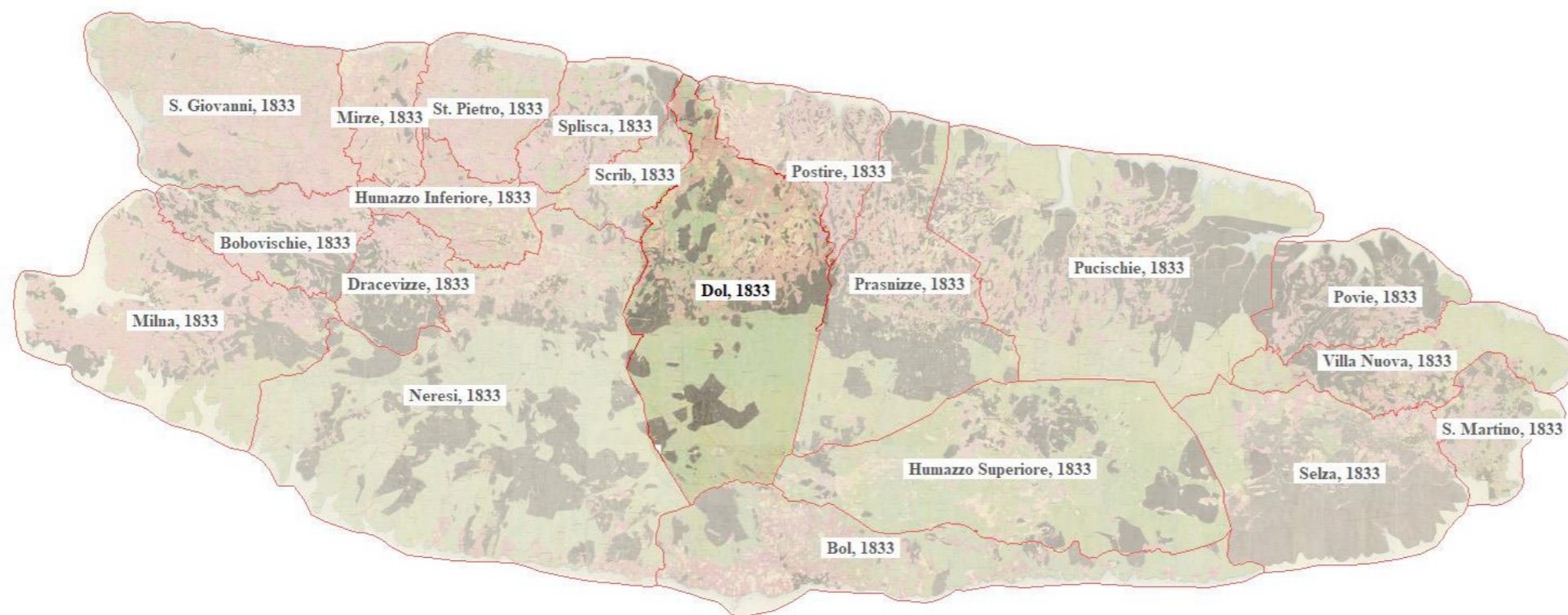
2. URBANISTIČKE ZNAČAJKE DOLA NA OTOKU BRAČU

Prema klasifikaciji Andrije Jutronića, Dol pripada tipu bračkih naselja smještenih nedaleko od mora. Dol se nalazi na sjevernoj strani otoka Brača, udaljen otprilike 2 km južno od lokalne prometnice koja vodi prema Supetru, te oko 3 km od Postira. Nadalje, naselje je smješteno u klancu na padinama iznad vrlo plodne doline poznate kao dolac, koja se proteže od Dola prema Postirama i obali mora. Spomenuta plodna dolina se račva u dvije: istočni Prvidoli i zapadni Kotolci, odnosno Zadubja.

Slika 8 i 9_ pogled na dolinu (izvor fotografije: Google Earth)

Slika 10_ karta Brača i općina (izvor fotografije: Austrijski katastar)

Slika 11_ karta Brača i općina danas (izvor fotografije: Google karte)

Analiza austrijskog katastra iz 1833. godine pruža uvid u prošlost Dolske općine. Prema spomenutom dokumentu, općina Dol nije samo uključivala naselje Dol, već je obuhvaćala i Dubravicu, Pothumlje i Gažul. Geografski opseg Dolske općine obuhvaćao je crkvice sv. Mihovila i sv. Vida, te dolinu Trolokve. Općina se protezala od Vidove gore na jugu do vale Jesen (današnje plaže Pvrlja) na sjeveru, uz istočnu granicu koju su činila Dubova vrata, te zapadnu granicu koju su obilježavali Blataški dolčići.

Frane Gospodnetić navodi kako je općina Postira nastala 1823. godine. Nadalje, značajno je napomenuti da je površina općine Dol, prema istraživanjima iz austrijskog katastra, premašivala 33 km², gotovo tri puta više od nekadašnje površine općine Postira. Ovo ukazuje na prošlu važnost i obimnost Dola, sugerirajući da je bila ključna administrativna jedinica na tom području prije nego što je općina Postira postala istaknutija.

Iz tog razloga možemo pretpostaviti da se općina Postira počela značajno razvijati od 19. stoljeća, a danas obuhvaća gotovo cjelokupnu površinu nekadašnje općine Dol. Međutim, važno je napomenuti da danas općina Postira obuhvaća samo naselja Dol i Postira, budući da su prethodno spomenuta naselja iz općine Dol izumrla i opustjela.

Budući da se oskudna plodna zemlja strogo čuvala za zemljoradnju, najranije oblike arhitekture Dola nalazimo visoko na padinama iznad dolca. Posljedično, Dol se razvijao organski bez rastera, što je opet u skladu s karakteristikama arhitekture krasnog područja. Druga bitna karakteristika koja je utjecala na rast i razvoj Dola su špilje nastale u crvenkastim stijenkama lokalnog zrnatog kamena poznatog kao hrapoćuša. U Dolu ih je trideset, a na njihovim zapadnim padinama nalazi se sloj plodnog tla na kojem su maslinici.

Naselje je formirano oko spomenutih špilja koje su u najranijoj fazi razvoja Dola služile kao stambeni prostori. Čak i danas ove špilje od kraškog kamena hrapoćuše ostaju dio dolskog pejzaža, neke od njih s tragovima prethodnog stanovanja. Posljedično, Dol je poznat kao Brački Betlehem, a prema lokalnoj predaji, često se za Dol govorilo da je nastao iz hrapoćuše i na hrapoćuši. Od njega su Doljani gradili svoje domove, suhozidima ograđivali plodnu zemlju, stvarali putove i savladavali strminu kako bi selo moglo rasti.

Ivončeve spile, smještene na zapadnom obronku iznad predjela Potok, ističu se kao izuzetno značajna lokalna znamenitost. Za razliku od istočnog obronka, gdje je naseljenost potpuna, zapadni obronak karakteriziraju plodna tla i maslinici, bez izraženih oblika stanovanja. Na istočnom obronku, naselje se serpentinasto uzdiže, što rezultira u prisutnosti lica špilje kao arhitektonskog elementa na mnogim kućama. Ovo lice špilje često se pojavljuje kao četvrta fasada kuća. Nadalje, prisutnost lica špilje nije ograničena samo na arhitekturu kuća, već se često može primijetiti duž prometnica. Unutrašnjost špilja koristi se za različite gospodarske svrhe, poput štala za stoku ili spremišta zimnice.

Slika 12_ panoramski pogled na Dol (izvor fotografije: TZ Postira)

Slika 13_ zapadni maslinici

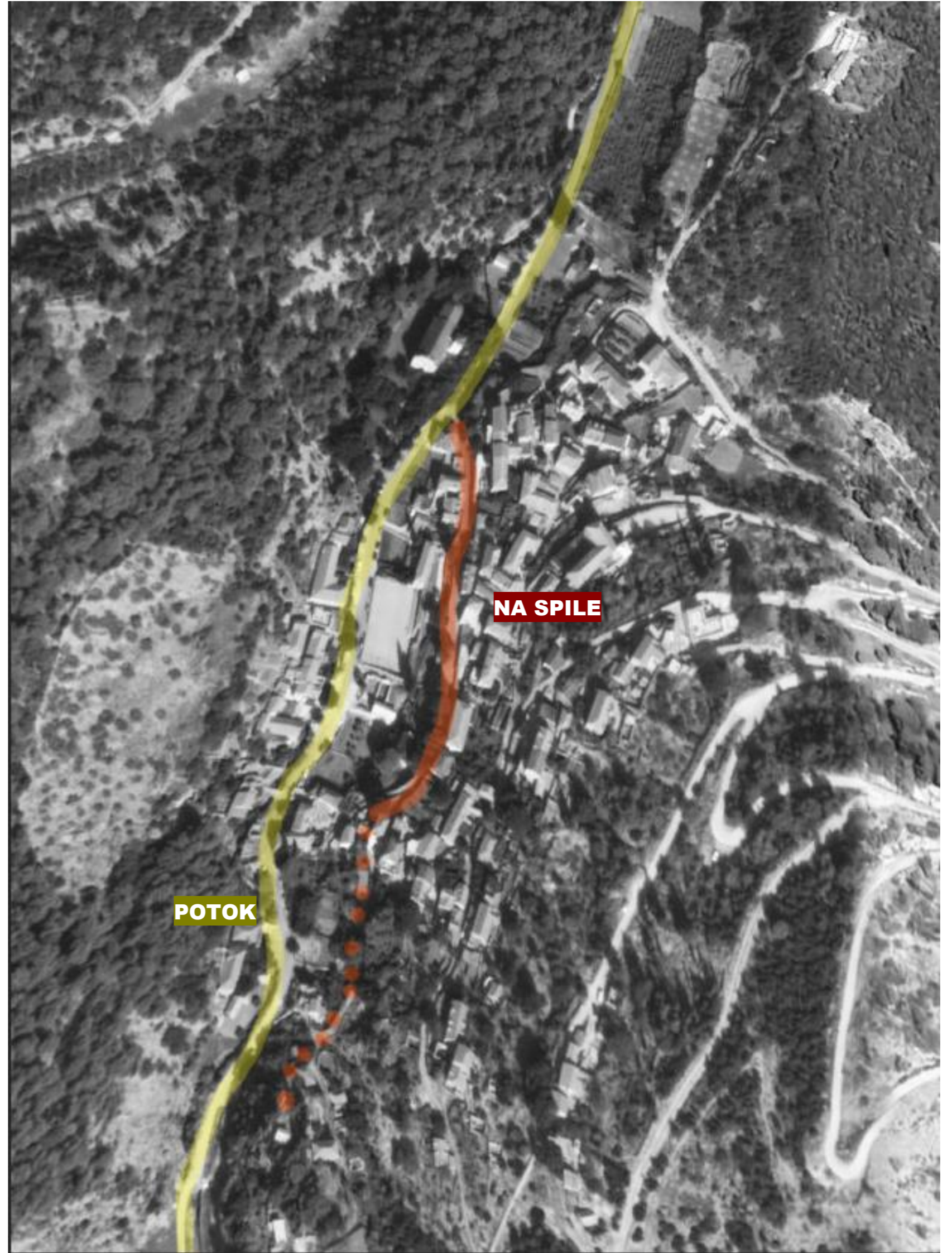
ISTOK

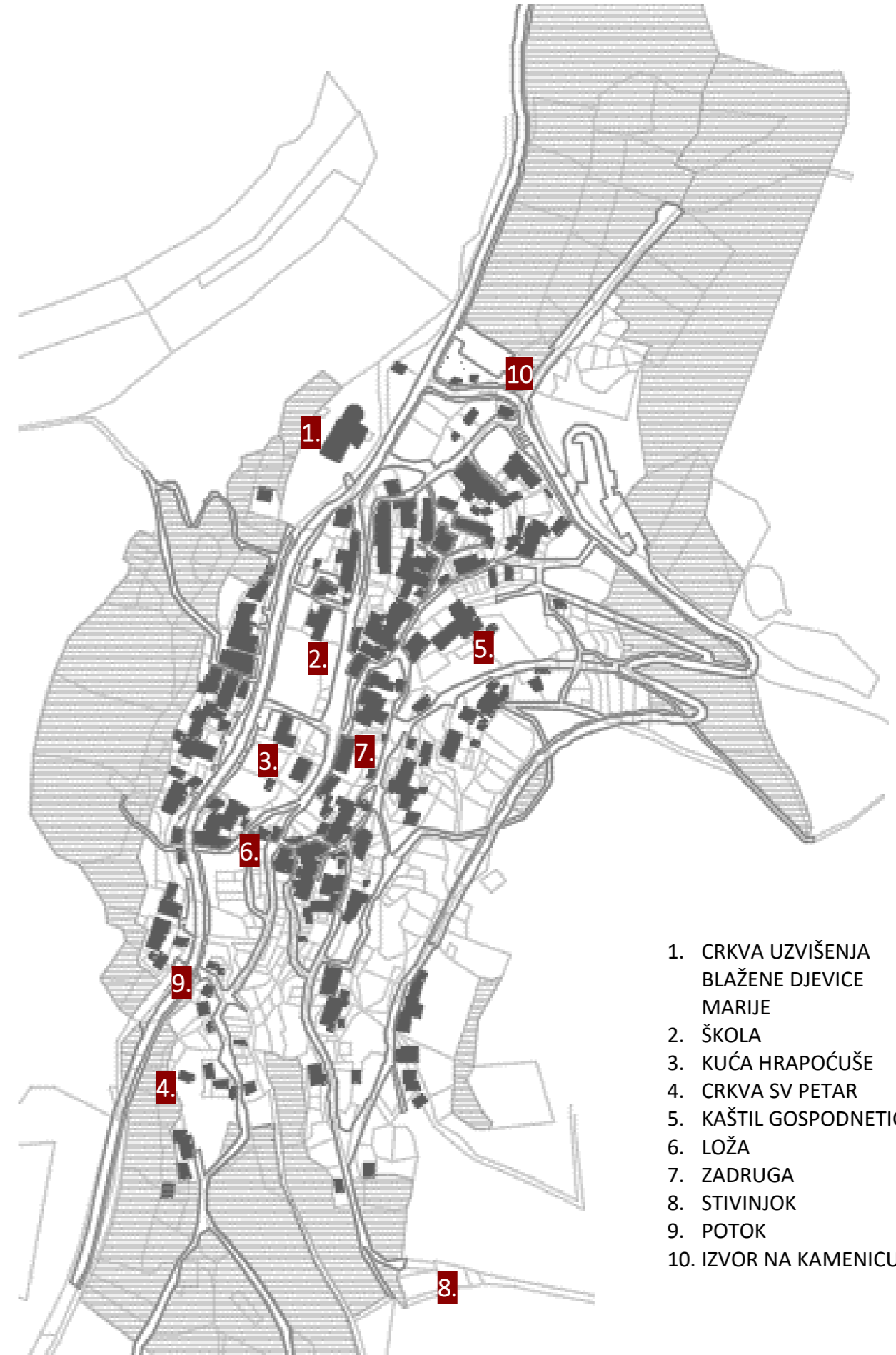
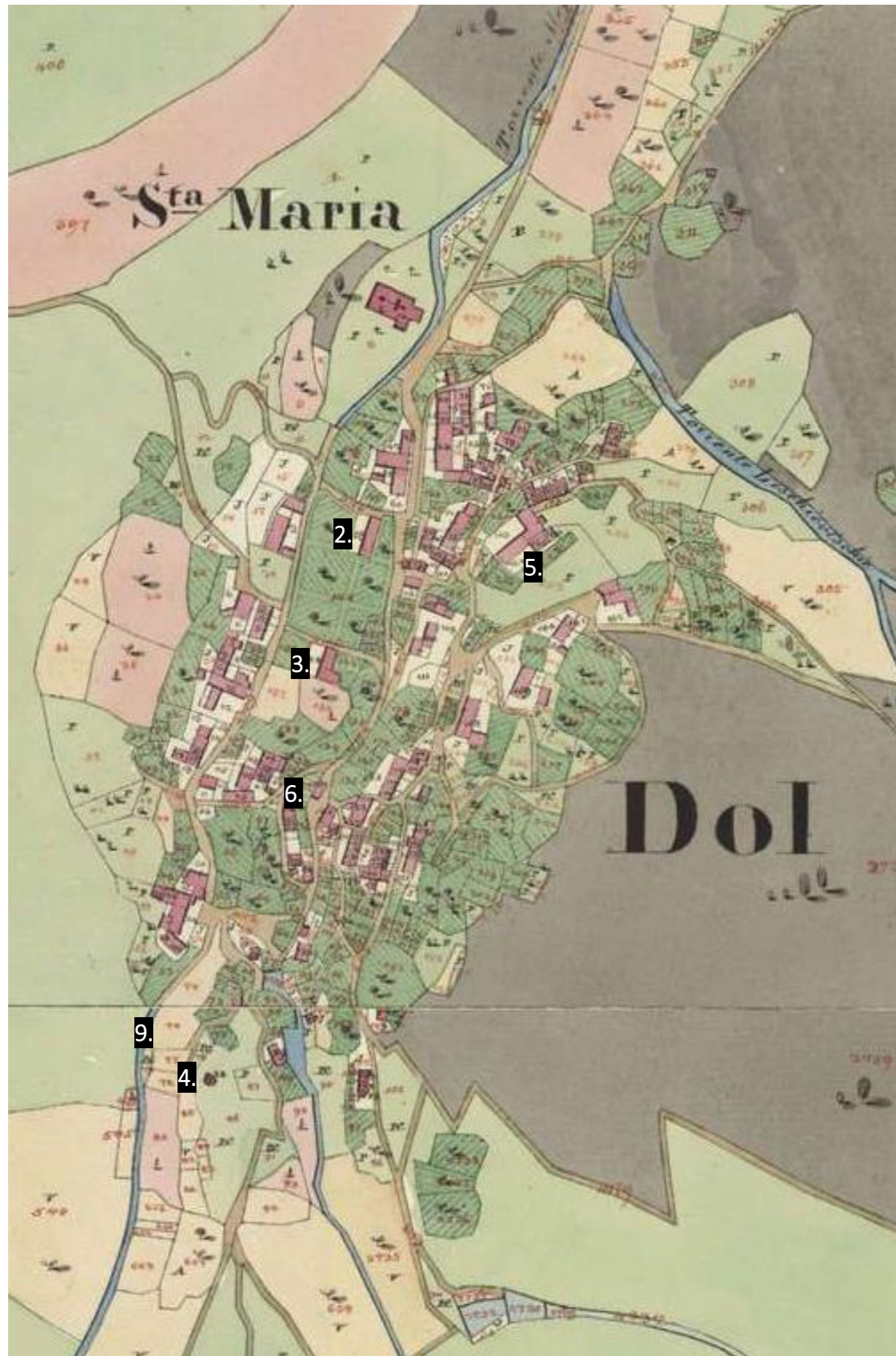
ZAPAD

Analizom strukture naselja Dol, uočavamo nekoliko ključnih značajki koje definiraju njegovu organizaciju i prostornu dispoziciju. Na rubovima naselja, na jugu i sjeveru, ističu se dvije crkve: crkva svetog Petra na jugu, te nova župna crkva Uzvišenja Blažene Djevice Marije na sjeveru. Crkva svetog Petra, osim svoje sakralne funkcije, obuhvaća i groblje koje je nekada služilo za ukapanje pokojnika. Usprkos činjenici da danas ne pronalazimo ostatke niti naznake postojanja nekadašnjeg groblja u blizini nove župne crkve, analiza austrijskog katastra iz 1833. godine ukazuje na nekadašnje postojanje istog. Bitno je također naglasiti činjenicu da je nova župna crkva građena u periodu između 1866. i 1886. te da tlocrtna dispozicija crkve na navedenom području ne odgovara današnjem stanju. Stoga, možemo pretpostaviti da je na mjestu današnje župne crkve nekoć bila druga crkva s grobljem. Godine 1900. gradi se novo groblje, udaljeno 500 metara sjeverno od Dola s malom crkvom sv. Ivana, koje je i danas u funkciji.

Proučavajući cjelokupnu strukturu naselja, možemo prepoznati pet ključnih dijelova: Potok, Na Spile, Sveti Petar, Štroda i Mir. Crkva svetog Petra smještena je na istoimenom području, dok se nova župna crkva nalazi na predjelu Potok, koji se nalazi u udolini. Većina kuća do 19. stoljeća građena je duž padina, no dolaskom Austrijanaca, izgradnja se počinje širiti prema dolini, na plodnijem tlu. Jedan od takvih primjera je i zgrada škole.

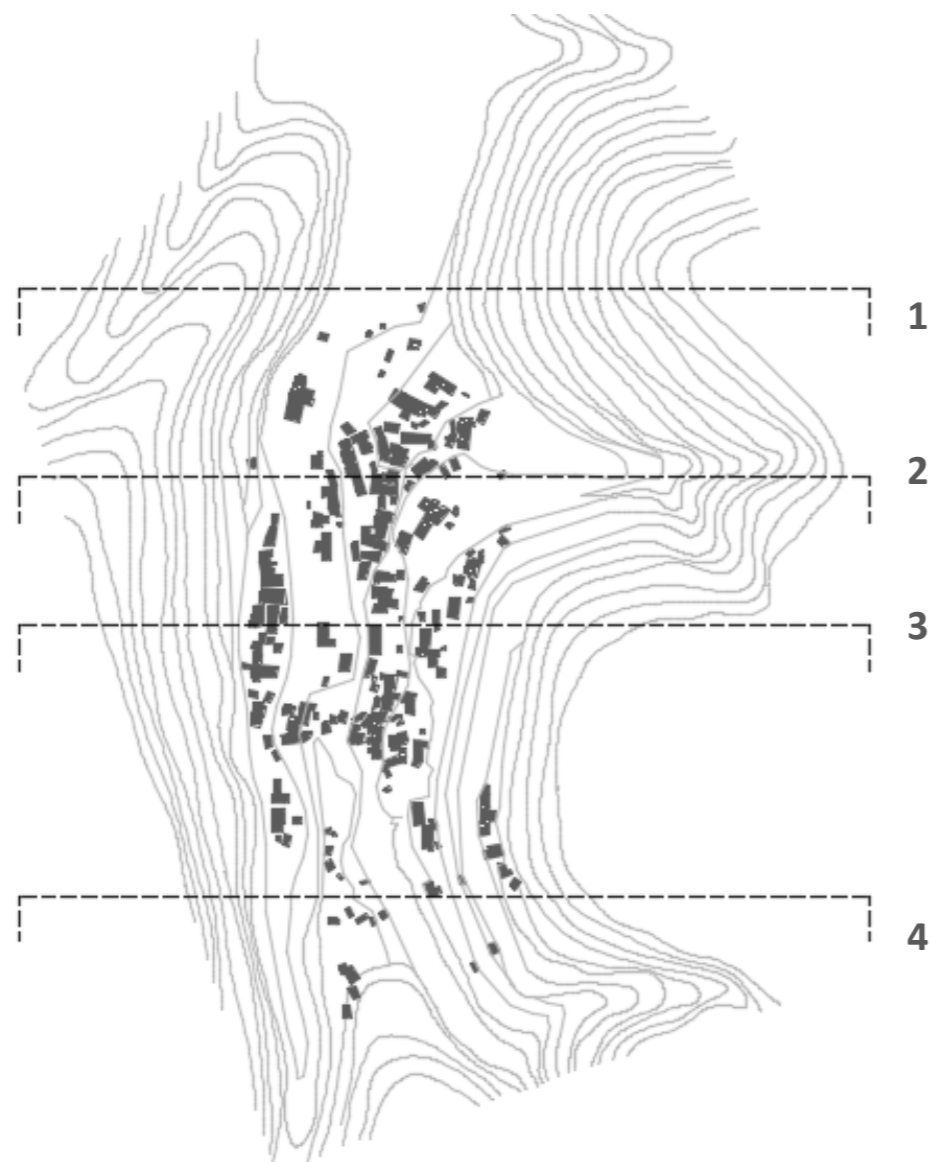
Naselje Dol ima dvije glavne prometnice, poznate kao Na Spile i Potok. Iste služe kao osi naselja i obuhvaćaju većinu javnih objekata poput škole, zadruga, lože i sportskog igrališta. Ostale prometnice uspinju se serpentinasto istočnim obronkom, dok zapadni obronak nema značajnih prometnica. Većina prometnica je asfaltirana, ali nedostaju pločnici i rubnici, što je uobičajeno i za većinu pješačkih površina. Promet automobila ograničen je zbog uskog rasporeda ulica u starijim dijelovima naselja, te se uglavnom koncentrira na rubove mjesta ili novije prometnice. U drugoj polovici 20. st. je izgrađena autobusna stanica, te je uspostavljena redovna veza s Postirama i ostatkom otoka. Godine 2020. je obnovljena prometnica do Postira, a planira se i novi parking ispred mjesnog groblja.

1. CRKVA UZVIŠENJA
BLAŽENE DJEVICE
MARIJE
2. ŠKOLA
3. KUĆA HRAPOČUŠE
4. CRKVA SV PETAR
5. KAŠTIL GOSPODNETIĆ
6. LOŽA
7. ZADRUGA
8. STIVINJOK
9. POTOK
10. IZVOR NA KAMENICU

URBANIZAM- situacija i javni sadržaji danas i 1833. godine (izvadak iz austrijskog katastra)

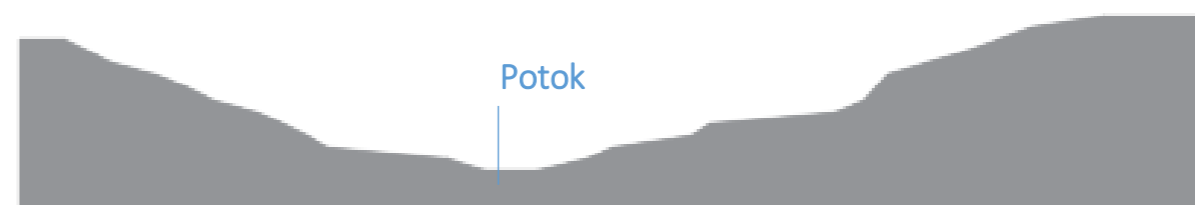

Kao što je prethodno naglašeno, Dol se nalazi unutar usjeka doline s obližnjim Zavelim brdom na istoku i Velim brdom na zapadu kao okolnim zemljopisnim obilježjima. Unatoč raznolikosti lokalnih imena za ova dva brda, u ovom radu ćemo koristiti terminologiju "zapadno brdo" i "istočno brdo" za referenciranje istih. Zapadno brdo doseže visinu od preko 245 metara, dok istočni vrh doseže 221 metar.

Analizirajući topografiju Dola, primjećuje se značajna razlika u nadmorskoj visini između područja Potoka, smještenog na 100 metara nadmorske visine, te područja Štroda ili sv. Petra, na 115 metara nadmorske visine. Postoji i niz stambenih objekata koji se nalaze na nadmorskoj visini od 145 metara, što rezultira gotovo 50 metara visinske razlike unutar naselja. Zračna udaljenost između najviše i najniže točke naselja iznosi svega 130 metara.

PRESJEK 1- ulaz u Dol

PRESJEK 2

PRESJEK 3

PRESJEK 4

Slika 14_ nekadašnje popločenje prije asfaltiranje puta Na Spile.

Izvor fotografije: Facebook stranica Dol, Brač

Iako je naselje relativno malo, i dalje se koristi nomenklatura ulica. Nažalost, točan povijesni izgled mnogih dolskih ulica je nemoguće utvrditi jer su većinom asfaltirane tijekom druge polovice 20. stoljeća. Većina ulica je položena pod nagibom, što sugerira da je korištena kombinacija rahlo postavljenih, masivnijih kamenih ploča kako bi se spriječilo klizanje. Proširenje pred Ložom, poznato kao Na Spile ili Pjaca, djeluje kao jedini trg, uz koji se nalazi fontana sa spomen-pločom iz 1900. godine.

Javni prostori u Dolu, posebno trgovi, nisu bili uobičajeni u tradiciji naselja, osim oko župne crkve Sv. Petra. Najveći pokazatelj javnih trgova i ulice su ostaci popločenja. Naime, nekada su javne površine u Dolu bile obrađivane grubljim vrstama popločenja, koristeći veće komade kamena s puno zemlje postavljene okomito.

Ostaci originalnog popločenja na javnim površinama su rijetki i često su u lošem stanju. Tragovi puta do Sv. Petra su danas vidljivi, no može se pretpostaviti da je bio oblikovan kao niz širokih, plitkih stuba s rahlim popločenjem od lomljenih komada kamena.

AVLIŽOVICA
KALA

Prema lokalnim pričama, ispod tla dolca, nalaze se velika podzemna jezera. Najveći izvor pitke vode upravo je izvor Hladna Voda u dolini Kotolci, koji je opskrbljivao stanovnike Škripa, Dola, a kasnije i Postira. Tijekom sušnih razdoblja, žene iz Postira često su posjećivale Hladnu Vodu, noseći posude na glavi. Na izvoru Hladna Voda postoji manji rezervoar u obliku bazena za akumulaciju vode, a sam izvor je prirodno oblikovan na vrhu stijene, asociirajući na kamenicu. Lokalno stanovništvo tvrdi da izvor Hladna Voda neprestano osigurava protok od oko 100 litara vode na sat te da nikada ne presušuje. Izvori pitke vode nalaze se također iza crkvice Sv. Mihovila.

Duž ceste prema Postirama nalazi se građevina "Na vodovod", koja omogućuje pristup podzemnim jezerima stubama. U samom mjestu, izvor Na Kamenicu smješten je nešto iznad autobusne stanice, uz potok koji se spušta niz brdo, a voda se skuplja u zaobljenu kamenu posudu u stijeni - kamenicu. Još jedan izvor nalazi se iza mjesta, ispred tunela za Bol, opremljen kamenicom za akumulaciju vode, međutim isti se koristi za napajanje stoke.

Sredinom 20. stoljeća, Dol je elektrificiran, te opskrbljen vodom tijekom druge polovine 20. stoljeća. Na istočnom kraju Dola nalazi se niz od tri spojena bazena, poznat pod nazivom Stivinjok, koji je formiran zagrađivanjem prirodnog usjeka. Ovi bazeni su služili kao rezervoar za prikupljanje kišnice. Zajednički rezervoar vode na Stivinjoku izgrađen je tek u 20. stoljeću, kada je postavljen i prvi sustav vodovoda za kuće. Unatoč tome, zbog čestih nestašica vode, bazeni su zadržali svoju važnu ulogu.

Javna fontana Na Spile, koja je dovođila vodu iz Stivinjoka u središte mjesta, izgrađena je 1930. godine. Fontana je uklopljena u masivnu ploču od fino klesanog kamena, okružena ogradom izrađenom od grubo klesanih pravilnih kamenih blokova u vapnenom mortu. Bazeni na Stivinjoku i danas funkcioniraju kao rezervoar i pune se isključivo kišnicom.

Slika 15: Fontana Na Spile

Od tri bazena, samo bi najniži povremeno presušio. Zidovi bazena su izgrađeni od priklesanog kamena u vapnenom mortu. Izgled bazena ostao je gotovo isti od godine izgradnje uz manje izmjene; srednji bazen je nadograđen za metar 1950-ih godina, dok je 1930. ugrađena kamena komora s filterom u najniži bazen, zajedno s cijevima za distribuciju vode i koritom za napajanje stoke, kako bi se spriječile nesreće prilikom korištenja vode iz bazena.

Vodovod koji je dovođio vodu iz Stivinjoka u mjesto izgrađen je između 1932. i 1933. godine, nakon čega su žene počele dolaziti na novo postavljene česme, a kasnije je distribucija vode proširena na kuće. Unatoč tome, voda je i dalje bila racionalno trošena, posebno u sušnim razdobljima kada je vodovod bio zatvaran, pa se voda dijelila na seoskim česmama.

Nadalje, 1972. godine, gradi se tunel Vidova kojim se Brač opskrbi vodom iz Cetine. Tom je prilikom i asfaltiran put od Postira do Dola te uspostavljena glavna prometna ulica u Dolu, Potok. Tunel Vidova gora na otoku Braču, koji se proteže na duljini od 8.609 metara, spada među najdulje tunele u Hrvatskoj. Tunel povezuje Dol na sjevernom dijelu otoka (sjeverni portal) s mjestom Bol na južnoj obali (južni portal), prolazeći ispod najvišeg vrha otoka Brača - Vidove gore, čiji je vrh visok 778 metara, što je istovremeno najviši vrh jadranskog otočja.

Promjer tunelske cijevi iznosi 2,35 metara, uz pad od 1,5%. Tunel ima funkciju vodovoda srednjodalmatinskih otoka te je unutar njega postavljena vodovodna cijev promjera \varnothing 450 mm, a kasnije je dodan i optički kabel. Gradnja tunela trajala je od 1971. do 1976. godine. Međutim, građevine iznad crkvice sv. Petar i danas koriste vodu iz gornjeg Stivinjoka, jer pritisak lokalnog vodovoda nije dovoljan.

Slika 16: tunel Vidova gora

Slika 17: ploča iznad vrata tunela

Tijekom kišnih razdoblja, kroz Dole teče potok koji je većim dijelom reguliran i obzidan kanalom uz cestu s kratkim mostovima koji povezuju zapadni blok s glavnom prometnicom. Kanalizacijske cijevi su provedene samo do raskrižja glavne ceste prema Dolu i Postirama, što ograničava daljnji razvoj mjesta u smislu infrastrukture.

Slika 18: Rakijnica i most iznad korita potoka

Slika19: predio Potok

3. TIPOLOGIJA

Pregledom tipologije, građevine u Dolu možemo podijeliti na špilje s jednom ili dvije fasade, samostojeće građevine, građevine u nizu, te sklopove sa zajedničkim dvorištem. Prema namjeni, Dolske kuće se dijele na javne (dva restorana, crkva sv. Petar, Župna crkva, Škola, Loža, Zadruga), gospodarske, te privatne stambene kuće. Stambene građevine u Dolu gotovo bez iznimke imaju gospodarsko prizemlje koje je nekoć bila štala ili spremište, a danas se uglavnom koristi kao konoba za preradu, odnosno skladištenje vina. Zbog velikog nagiba terena, prizemlje je često do pola ukopano u teren. Uglavnom prepoznajemo prizemnice, katnice s prizemljem, te dvokatnice s prizemljem.

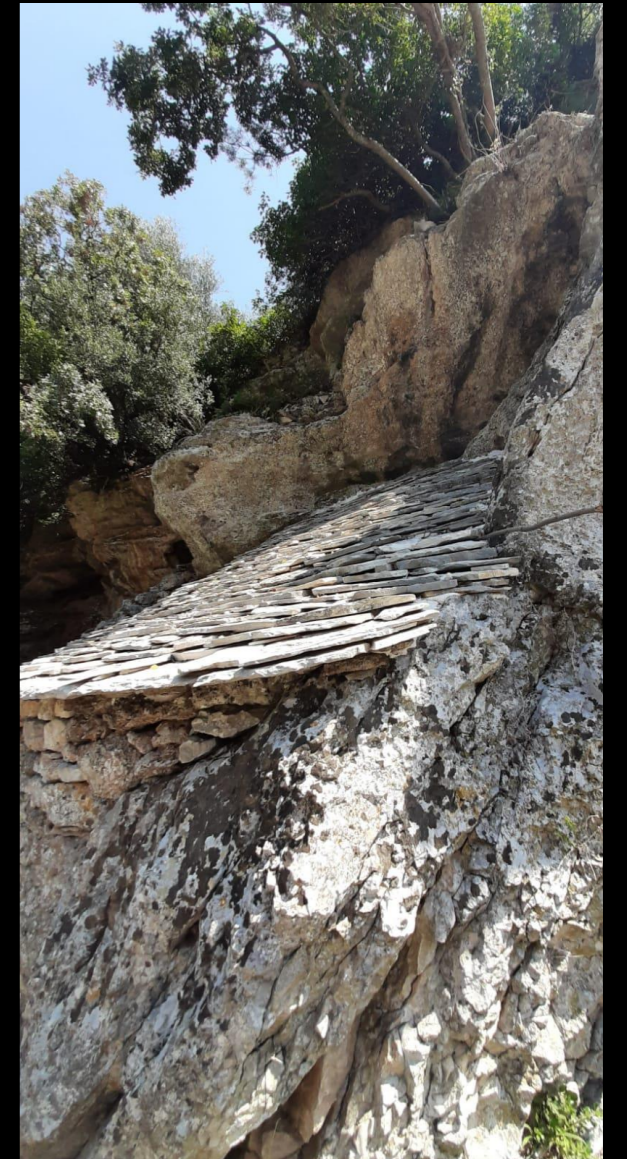
Kako je prethodno rečeno, najranije stambene građevine Dola su bile špilje s četvrtom fasadom. Inicijalno, stan bi se uredio unutar špilje, dok bi se pred njom ogradilo mjesto za stoku koja bi ih grijala tijekom zime. Vremenom, mještani su počeli proširivati kuće uz same špilje. Kuće su bile natkrivane kamenim krovom s drvenim gredama, a sadržavale su prostor za spavanje, ognjište, te prostor za životinje. Ulazna vrata su bila šira kako bi stoka mogla nesmetano ući, a prozori su bili skromnih dimenzija, uglavnom samo na jednom pročelju. Podovi su bili od nabijene zemlje ili grubo obrađenog kamena. Iz toga se može zaključiti da se prvotna arhitektura Dola u potpunosti prilagodila specifičnostima krasnog terena. U slučaju novijih građevina, primjetno je da se lice špilje javlja isključivo kod gospodarskih objekata, poput konoba, spremišta i štala, dok se kod kuća izgrađenih u posljednjih 100 godina takva karakteristika ne javlja.

Slika 20_ pogled na građevinu uz špilju (gore)

Slika 21: detalj spoja opeke s hrpaćušom

EKSTERIJER SAČUVANE KUĆE S LICEM ŠPILJE

INTERIJER SAČUVANE KUĆE S LICEM ŠPILJE

Samostojeće građevine su uglavnom javne namjene, međutim postoji broj samostojećih stambenih kuća, najčešće na uzvisini uz crkvu sv. Petar. Nadalje, često se može uočiti kako su samostalne stambene građevine okružene manjim gospodarskim građevinama (krušna peć, štala, konoba, gustirna). Kameni prizemni objekti u većini slučajeva služili su kao štale. Štale su građene većom količinom vapnenog veziva, a ponekad su imale i klesane kamene blokove za ojačanje uglova. Ulazi su bili obrubljeni grubim lomljenim blokovima, premošćeni grubim kamenim ili drvenim nadvojem, dok su prozori bili malobrojni i skromnih dimenzija. Gustirne u Dolu obično su zidane uz kuću od kamena i iznutra obloženi smjesom gline i crvenice, a poklopac je bio izrađen od željeza ili drva i bio je zaključan. Dio gustirni je i danas funkcionalan i redovito održavan. U Dolu je gotovo svaka kuća imala svoju krušnu peć, koja je često bila izgrađena kao zaseban manji gospodarski objekt blizu kuće. Peći su bile izgrađene od kamena u vapnenom mortu s krovom od drvene konstrukcije pokrivenim kamenim pločama.

Slika 22_ krušna peć

Slika 23_ samostojeća kuća s gospodarskim objektom

U svakom predjelu Dola pronalazimo kuće u nizu s tim da je najveća koncentracija njih u predjelu Na Mir, a najmanja na Glavici (sv. Petar). Građevine u nizu su uglavnom jednokatnice s gospodarskim prizemljem, međutim postoji i manji broj dvokatnica. Kuće s unutrašnjim dvorištem uglavnom se nalaze u blizini Kaštila Gospodnetić. Dugo, usko dvorište funkcioniralo bi kao zajednička ulica koja je pripadala široj obitelji, a ulaz bi ponekad bio zatvoren vratima od željeza.

U Dolu je sačuvan značajan broj jednokatnica s gospodarskim prizemljem, iako je dio njih tijekom vremena nadograđen u dvokatnice. Ovi objekti obično imaju jednostavan pravokutni tlocrt s prozorskim otvorima na gornjem katu, dok su u prizemlju često zidne plohe potpuno zatvorene s jednim ili dva ulazna vrata za konobu, te eventualno malim prozorom koji je zaštićen rešetkom. Krovna konstrukcija obično je dvostrešna, iako se mogu naći i primjeri s četverostrešnim krovovima, te ponekad dvostrešnim krovovima sa skošenim zabatima. Bočna pročelja uglavnom nisu imala prozore izuzev malog zabatnog prozora u potkrovlju koji je služio za odvod dima iz kuhinje. Ognjište je bilo smješteno uz zid u kuhinji u potkrovlju ili u prizemlju dograđenom uz kuću. Imalo je četvrtasti oblik s površinom nešto većom od kvadratnog metra, te je bilo podignuto oko pola metra iznad tla. Unutar drvenog okvira ili kamene obloge ognjišta nalazilo se ložište obloženo fino složenim opekama. Ognjište je do 20. stoljeća predstavljalo središte obiteljskog života, posebno tijekom zimskih mjeseci. Stražnja pročelja su ponekad imala vrata na razini potkrovlja ili prvog kata, zbog nagiba terena, djelujući kao ulazi u više etaže. Pod konobe često je bio izrađen od prirodne stijene ili zbijene zemlje. Međukatna konstrukcija obično je bila izrađena od drvenih greda na koje su postavljene drvene daske kao podovi, dok su pregrade između prostorija također bile od drvenih elemenata.

Kao što je prethodno navedeno, dvokatnice su uglavnom nastale nadogradnjom starijih jednokatnica. Manji broj njih nastao je cjelovito u razdoblju ekonomskog prosperiteta. Pročelja su im raščlanjena znatno brojnijim otvorima nego kod jednokatnica, dok prizemlja sadrže prostranu i visoku konobu. Visina pojedinačnih etaža primjetno je veća u odnosu na jednokatnice, a vanjska stubišta su zamijenjena drvenim unutarnjim stubištem čije su stepenice obložene daskama.

Slika 24_ kuće u nizu na predjelu Mir

Građevine bračkih naselja su uglavnom bile izrađene od kamena, što je bio dominantni materijal dostupan na otoku. Sličnosti u kamenoj gradnji mogu se primijetiti i u drugim srednjovjekovnim selima otoka Brača poput Škripa, Donjeg Humca i Pražnica. Identifikacija iste obrade kamenih blokova i prepoznatljivih kamenih krovova ukazuje na tradicionalnu građevinsku praksu koja se održavala kroz stoljeća. Zanimljivo je napomenuti da se u Dolu i dalje koristi kameni pokrov umjesto uobičajenih kupa kanalice.

Slika 25_ reljef kuće iz 1732. godine

Slika 26_ detalj krova

Međutim, kod obnove krovništva, većina luminara je srušena. Pojavom štednjaka 1920-ih, kuhinje se spuštaju u prizemlje ili prvi kat (ovisno o početnoj dispoziciji kuće), a često se dograđuje još jedan kat čime se uklonio veliki dio luminara dolskih tradicijskih kuća. Kod obnove fasade ili proširenja stambenog objekta koristi se kamen. Obzirom na dugu tradiciju kamenoklesarstva na otoku Braču, moguće je utvrditi godinu nastanka pojedinih kuća zbog tradicije klesanja godine na kamenu ploču iznad ili do ulaznih vrata.

Slika 27_ detalj luminara

Slika 28_ Gospodin Žarko Gospodnetić, majstor građevinskih umijeća, vješto izvodi radove kao kamenoklesar, krovopokrivač i zidar

Svojom tlocrtnom dispozicijom, obradom fasade te uređenjem partera, ističu se tri građevine: Kaštil Gospodnetić- Martinović, Crkva sv. Petra te Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije. Iznad predjela Mir, smješten je kasnorenesansni kaštel obitelji Gospodnetić-Martinović iz 16., odnosno početka 17. stoljeća. Sklop je zaštićen kao kulturno dobro pod oznakom RST 2-4 786 kategorije I, te je reprezentativan primjer ladanjske i fortifikacijske arhitekture.

Kompleks je građen u više etapa, a proteže se na 900m², podijeljenih u visoko prizemlje, dva kata i potkrovlje. Najstariji dio kompleksa je izvorna fortifikacija u sjevernom dijelu. U prizemlju je smještena konoba s dijelom izvornog namještaja, dok se na prvom katu nalazi kuhinja. Nekada se u kuhinji nalazilo izvorno ognjište, međutim obnovom krova početkom 21. stoljeća je isto uklonjeno zajedno s luminarima. Ostatak prvog kata sadrži privatne sobe. Dvorište je obnovljeno, a dio prizemlja prenamijenjen u ugostiteljski objekt, a na istočnoj strani mogu se uočiti ostaci nekadašnjih gospodarskih prizemnica- krušna peć, gustirna, štala.

Vanjski bedemi građeni su od lomljenog kamena, ispunjeni sitnim materijalom i mortom, dok je glavni objekt građen od klesanih kamenih blokova koje se kasnije ožbukalo. Visokokvalitetna žbuka s dodatkom crvenog pigmenta u završni sloj je očuvana i danas u odličnom stanju. Na zapadnom bedemu, nalazi se barokni ulazni portal s kamenim grbom obitelji kojim se ulazi u unutrašnje dvorište. Građevine unutar sklopa obnovljene su početkom 20. stoljeća, ali je izvorni izgled znatno izmijenjen, uz iznimku dvorišta. Dio bedema biva srušen te je time bitno umanjen fortifikacijski karakter sklopa.

Sjeverno od sklopa nalazile su se košnice od kamenih ploča koje su pripadale obiteljskom imanju, a koje se i danas mogu vidjeti. Unatoč djelomičnom gubitku fortifikacijskog izgleda, kaštel obitelji Gospodnetić-Martinović i dalje predstavlja značajan kulturni spomenik, svjedočeći o bogatoj povijesti tog područja.

Slika 29_ Kaštil Gospodnetić (izvor fotografije: <https://konobadol.com/>)

Slika 30_ Kaštil (izvor fotografije: <https://konobadol.com/>)

Slika 31_ dvor

Prethodno istaknuto, crkvice svetog Petra, datirana u 11. stoljeće, bila je najranije urbano središte naselja Dol, oko kojega su se formirale prvotne stambene jedinice. Pregledom njenih stilskih obilježja, crkvice pripada tipologiji ranih kršćanskih sakralnih objekata, prepoznatljiva po polukružnoj apsidi i jednostavnom tlocrtu jednog broda. U njezinom unutrašnjem prostoru bilježimo prisutnost šest niša, tri na svakoj bočnoj strani, dok je prostor apside s oltarom izdignut za 30 centimetara u odnosu na preostali dio građevine.

Materijalna izvedba crkvice obuhvaća lomljeni vapnenački bijeli kamen te hrpoćušu. Polukružnu apsidu i sjevernu fasadu karakteriziraju fragmentirani prozorski otvori, koji su u ranijem 21. stoljeću rekonstruirani kako bi se obnovio izvorni vizualni identitet crkvice. Analizom fotografija iz sredine 20. stoljeća, primjećujemo prisutnost žbuke s crvenim pigmentom te većeg prozorskog otvora s kamenim lukom. Na zapadnom pročelju crkvice, nalaze se ulazna vrata obložena fino klesanim kamenom, iznad kojih je nekoć bio postavljen dekorativni reljef u pravokutnom polju, a danas pronalazimo zabat s profiliranim vijencem i polukružnim prozorom. U središtu iznad ulaznih vrata stoji kamena preslica, s profiliranim vijencem nalik onome na zabatu, od fino klesanog kamena i kamenim križem na vrhu.

Slika 33_ Zvono crkve sv. Petar

Slika 32_ Crkva sv. Petar

Krov je dvostrešan te je bio pokriven crijepom do početka 21. stoljeća kada se obnavlja i pokriva kamenim pločama, čime se vraća njegov izvorni izgled. Crkva svetog Petra poznata je također i po najstarijem sačuvanom zvonu na otoku Braču s natpisom "Magister Michael me fecit", datiranom u 14. stoljeće. Okolina crkvice nekada je obuhvaćala groblje, no ono danas nije vidljivo. Crkveno dvorište omeđeno je kamenim zidom s ulaznim vratima na južnoj i sjevernoj strani. Ulazna vrata, izrađena od kovanog željeza, izradio je Ivan Arnerić (poznat kao Kovoč), samouki kovač.

Posljednja građevina koja se ističe svojim stilskim obilježjima je nova župna crkva iz 17. stoljeća. Ova impozantna barokna građevina bila je građena 20 godina, a u potpunosti je izgrađena od klesanog bijelog kamena iz dolske *petrode*, odnosno kamenoloma. Crkva je izgrađena na predjelu potok, a njeno dvorište zauzima površinu od 3500 metara kvadratnih. Nadalje, kovana vrata na ulazu u dvorište je također izradio Ivan Arnerić Kovoč. Crkvi se može pristupiti s južne i istočne strane. Istočnim vratima se pristupa kratkim mostom ispod kojeg teče potok.

Duž istočnog oboda crkvene građevine nalazi se niski zvonik s četverostrešnim krovom, a iza njega je sakristija jednostavnog pravokutnog oblika. Krov crkve je pokriven kupom kanalicom i crijepom, međutim može se primijetiti kako je krov obnavljan u etapama, zbog različitog stanja pokrova. Glavno pročelje nalazi se na jugu, a karakterizira ga centralno smješteni portal s lučnim okvirom od fino klesanog kamena. Vrata su izvorna drvena i ukrašena geometrijskim motivima. Rozete od fino klesanog kamena postavljene su s obje strane portala, dok se u gornjem dijelu pročelja nalaze uski prozori u okvirima s lukovima. Motiv rozete ponovljen je u gornjem dijelu pročelja s velikom ostakljenom rozetom iznad vrata i profiliranom četverolisnom rozetom u području zabata. Pročelje je od zabata odijeljeno bogato profiliranim, masivnim klesanim vijencem. Duž bočnog, istočnog pročelja okrenutog prema cesti za Postira, ponavljaju se uski prozorski otvori u profinjenim okvirima sličnima onima na glavnom pročelju, dok je bočni ulaz obložen masivnim četverokutnim okvirom s kamenim nadvojem. Prozorski otvori na apsidi, sakristiji i nižim dijelovima zvonika usklađeni su s onima na glavnom pročelju, ali prilagođeni su različitim dimenzijama volumena. U najvišoj zoni pročelja zvonika nalaze se bifore s polukružnim lukovima.

Unutrašnjost glavnog broda ima ravan strop s ukrasom u stilu stucco, dok je svod apsida ukrašen kasetiranim rasterom od profiliranog stucca. Svod kora i apsida odijeljen je od zidova masivnim kamenim profiliranim vijencem koji se nastavlja duž zidova glavnog broda, dijeleći donju zonu zida obloženu kamenom od gornje koja je žbukana. Zid apsida iza glavnog oltara oslikan je u tonovima žute boje. Pjevalište je podignuto na tri kamena luka poduprta kamenim polustupovima s ogradom od uklopljenih drvenih ploča i drvenim stubama smještenim u jugozapadnom kutu crkve. Na pjevalištu se nalaze orgulje u stiliziranom drvenom kućištu. Pod crkve popločan je finim klesanim pločama od bijelog bračkog kamena, a u kora i apsidi podignut je za razinu stepenica. Prostor je osvjetljen lusterom od Murano stakla. Skulpturalna plastika, uobičajena u otočkim crkvama tog razdoblja, izrađena je s pažnjom prema kvaliteti i oblikovanju. Pomoćni oltari smješteni su isključivo uz zapadni zid crkve: izrađeni su s bogatim detaljima, mramornim stupovima i masivnim klesanim profiliranim vijencima s raznolikim ukrasima.

Glavni oltar sa svetištem duboko je smješten u apsidi, izdignut na mramornim stubama i bogato ukrašen skulpturama. Noviji, jednostavniji oltar od bijelog bračkog kamena postavljen je na rubu kora prema glavnom brodu, zajedno s novijom propovjedaonicom slične izrade.

Slika 34_ pogled na crkvu, kovana vrata i potok

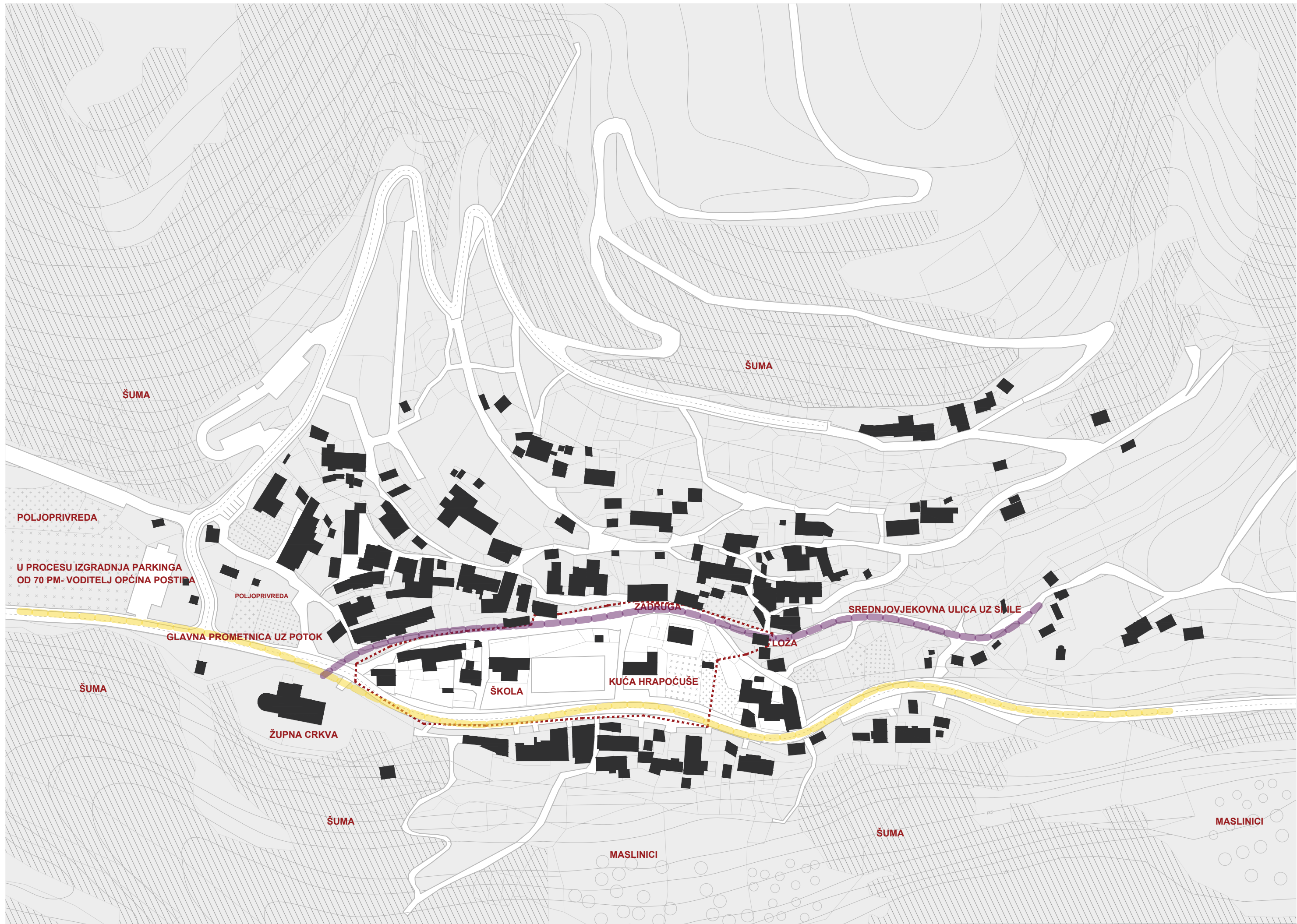
Slika 35_ pogled na crkvu iz zraka; izvor fotografije: Općina Postira, Dol

4. IZVORI

- Gradimo u kamenu: Priručnik o suhozidnoj baštini i vještini gradnje
- Zdravko Živković: Dalmatinska kamena gradnja, 2. izdanje
- Petar Šimunović- Brač, 1975.
- konzervatorska studija za urbanistički plan uređenja naselja Dolape d.o.o.
- Ivo Donelli, Hrvoje Mlinar: Konzervacija i restauracija kamena
- Branko Crnković, Ljubo Šarić: Građenje prirodnim kamenom
- Vedran Barbarić: Sakralna topografija otoka Brača
- Zdravko Živković: Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo
- Capković, B. et al: Vodič – Crkve otoka brača, Dekanat Brački, Split,1988.
- Roman Ozimec: Istraživanje tunela Vidova gora, otok Brač
- Andreis, Mladen: Stanovništvo otoka Brača u drugoj polovici 18. stoljeća, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, sv. 13, 1997.
- Belamarić, Joško et al.: Ranokršćanski spomenici otoka Brača
- Jutronić, Andro: Bračka naselja i podrijetlo njegova stanovništva, Brački zbornik
- Jutronić, Andro: Bračke teme, književni krug, Split, 2002
- Vrsalović, Dasen: Povijest otoka Brača, Brački zbornik br.6, Skupština općine Brač, Supetar, 1968.
- Frane Gospodnetić: Obiteljski dnevnik
- Robert Barilla: Monografija Brač

WEB IZVORI:

- <https://www.plemstvo.hr/obitelji/benkovic>
- https://issuu.com/dalmatia.hr/docs/sakralna_bastina_final_1
- <https://pag.si/etno-vasica-dol/>
- https://web.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/h01_01_01/h01_01_01_zup17_3506.html
- <https://geostat.dzs.hr/>
- <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-2592>

Loža

Škola

U 19. stoljeću kada se gradila mjesna crkva, kamen iz petrode, kamenoloma smještenog zapadno od sela, dopremao se zapregom s volovima kroz **Ložu**. Naime, u ono vrijeme nisu postojale današnje ceste i jedini je prolaz bila ova kućica koja je u svom prizemlju imala izlaz s obje strane (jedna su vrata danas zatvorena). Mala kućica je i najvažnija dolska građevina. Nekoć mjesto zakona, kasnije trgovina, mesnica, tiskara, ambulanta, danas je mjesto za druženje i odmor.

Krajem 19. stoljeća, u vrijeme kada se gradila župna crkva, sagrađena je i crkvena konoba (bratinska kuća). Prvi kat nedugo nakon postaje **škola**. Prije velikih iseljavanja zbog bolesti vinove loze, početkom 20. stoljeća, škola je brojala stotinjak učenika. Posljednja generacija ovu je školu napustila 1982. godine. Pored škole uspinje se Školska kala, građena od karakterističnog kamena kvadratnih oblika.

Zadruga uz ulicu Na Spile je okupljalište Doljana- mjesta na kojima se slave fjere (fešte u mistima na Braču) te održava maskirana povorka za vrijeme pokladi.

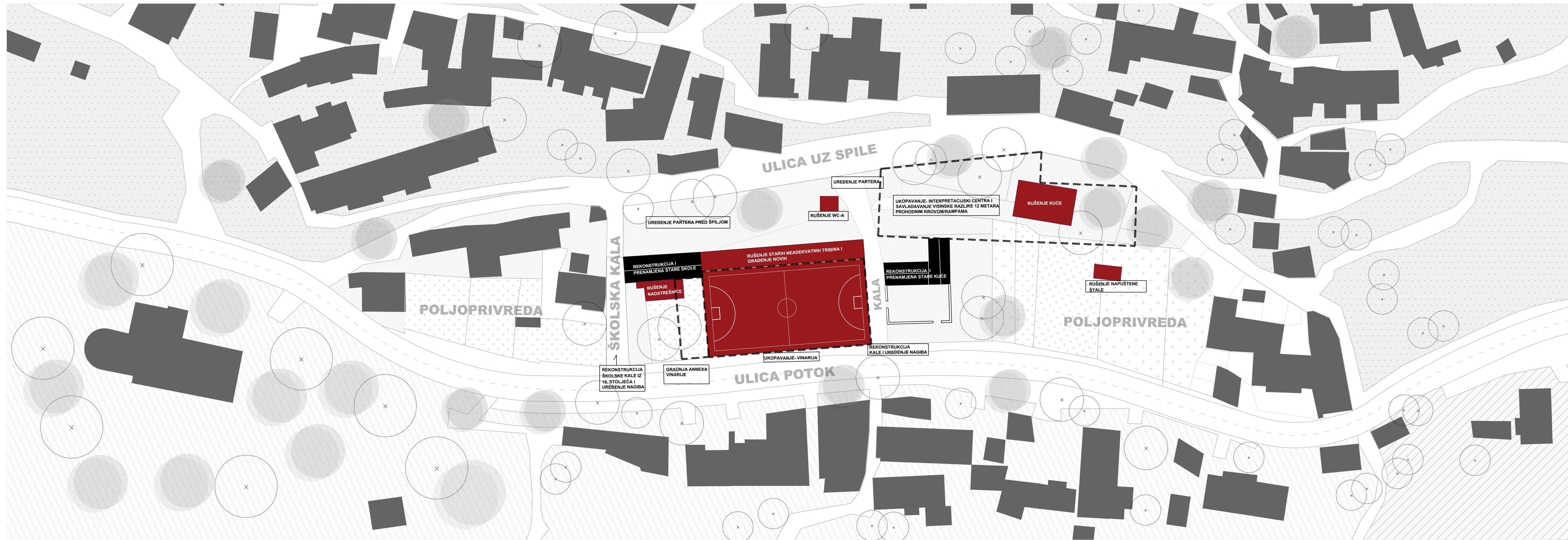

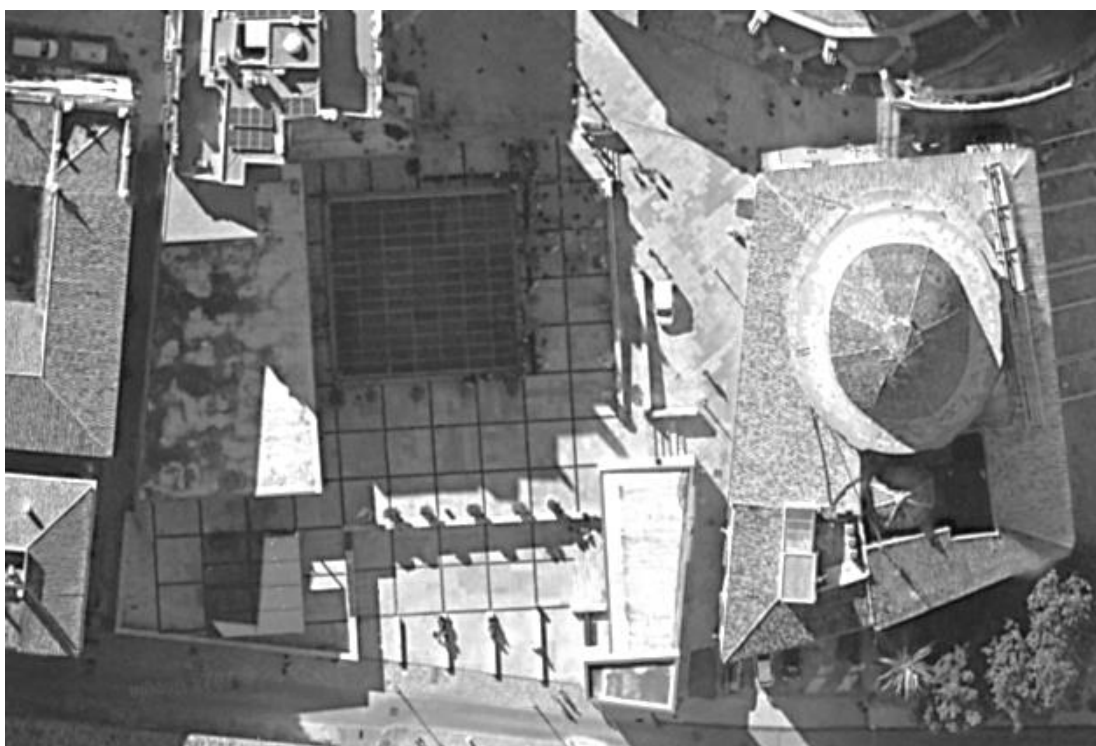
Zadruga

Kuća Hrapoćuše

Krajem 19. stoljeća, također se gradi kuća u predjelu Potok, danas znana kao Kuća Hrapoćuše. Ista je danas okupljalište Udruge stanovnika te je obnovljena 2023. godine. Koristi se kao pomoćni prostor za vrijeme događanja kao što je Noć Hrapoćuše.

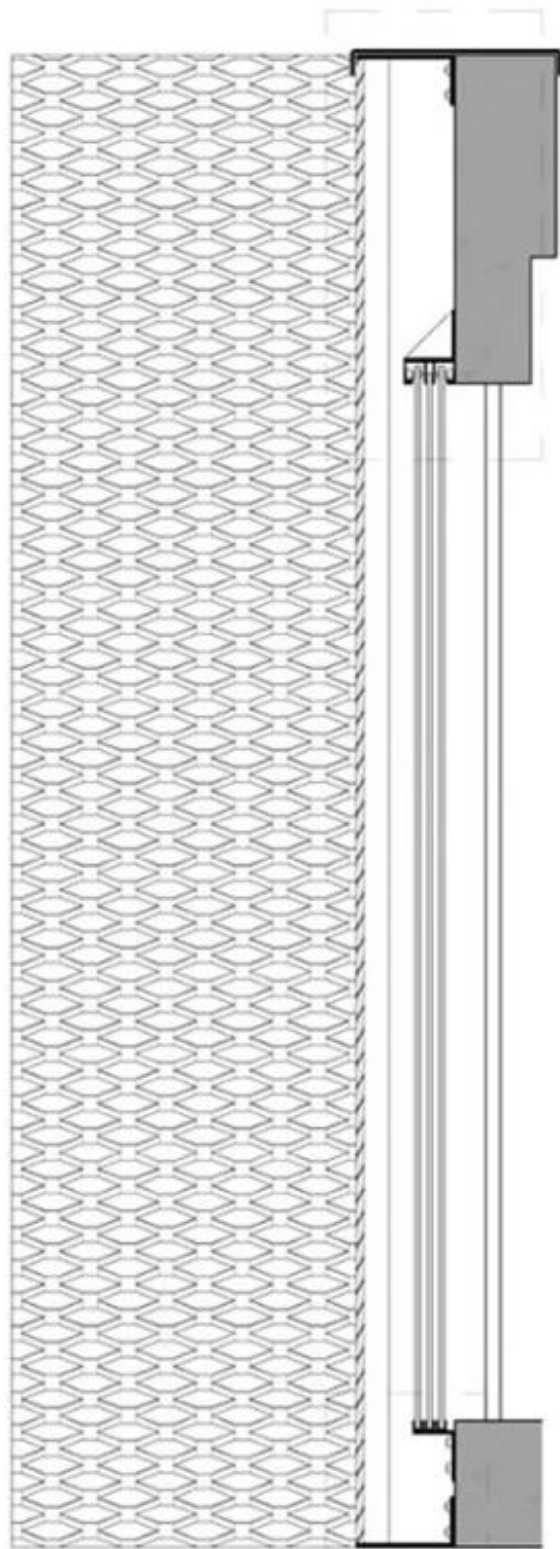

01. Almonia Archeological Center Valencia- primjer ukopavanja u gusto izgrađenom tkivu te formiranje javne površine iznad ukopanog objekta

Arheološki centar L'Almoina u Valenciji, Španjolska, predstavlja značajan povijesni kompleks koji omogućuje uvid u višeslojnu povijest grada. Smješten u neposrednoj blizini Valencijske katedrale, ovo arheološko nalazište otkriva razvoj grada od rimskog razdoblja do srednjovjekovnog doba.

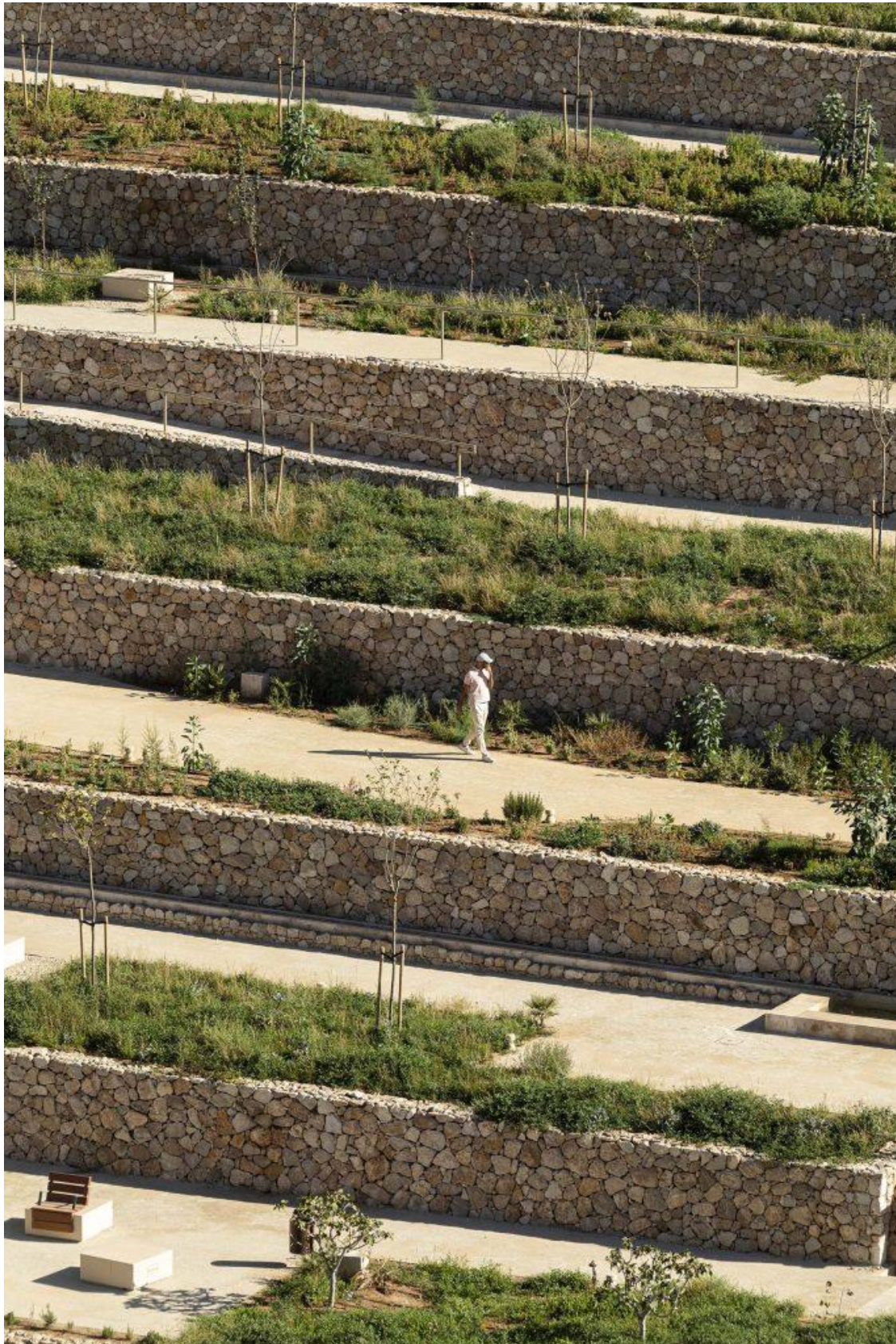
Budući da se povijesni kompleks nalazi u gusto izgrađenoj jezgri grada, arhitekti grade prizemlje annexa kojim se posjetitelji spuštaju do arheološkog nalazišta. Ispred annexa projektiraju trg s plitkim bazenom koji osvjetjava glavni izložbeni prostor.

**02. Design District- Architecture 00 Studio -primjer prelijevanja mreže/ograde igrališta na fasadu objekta;
kombinacija stakla i mreže**

Design District je dinamičan i inovativan urbani prostor namijenjen kreativnim industrijama. Smješten u Greenwichu, London, ovaj kompleks je osmišljen kako bi postao središte dizajnerske i umjetničke zajednice, pružajući idealne uvjete za rad, suradnju i inovacije. Javne površine, trgovi i zajednički prostori omogućuju spontano umrežavanje.

03. La Hoya Mediterranean Gardens Park by KAUH - *primjer savladavanja terena blagim rampama sa zelenilom koristeći kamen kao oblogu*

Park mediteranskih vrtova La Hoya izvanredan je primjer suvremene krajobrazne arhitekture koja ističe prirodne ljepote mediteranskog podneblja. Smješten u blizini španjolskog grada Elchea. Park je dizajniran kao niz različitih vrtova, svaki sa svojim jedinstvenim karakteristikama, koje odražavaju raznolikost mediteranske flore.

Prostor je organiziran tako da posjetitelji mogu šetati kroz različite tematske zone, od sušnih krajolika do bujnih zelenih oaza. Projekt uključuje ekološki održive prakse, kao što su upotreba lokalnih materijala, sustavi za prikupljanje kišnice i recikliranje vode. Park je osmišljen s ciljem smanjenja ekološkog otiska i očuvanja prirodnih resursa.

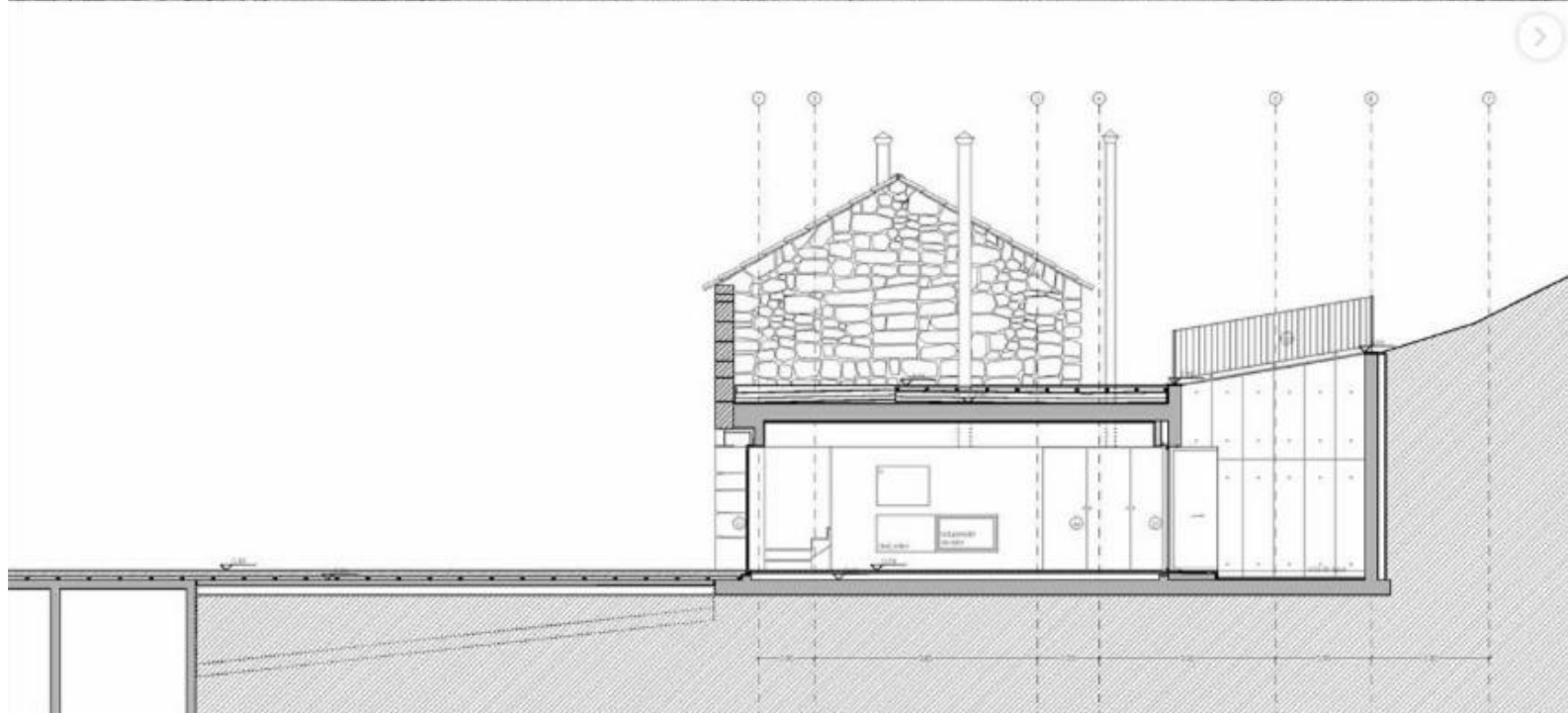
**04. Muzej vučedolske kulture- Radionica arhitekture- primjer
serpentinastog penjanja unutar i van objekta**

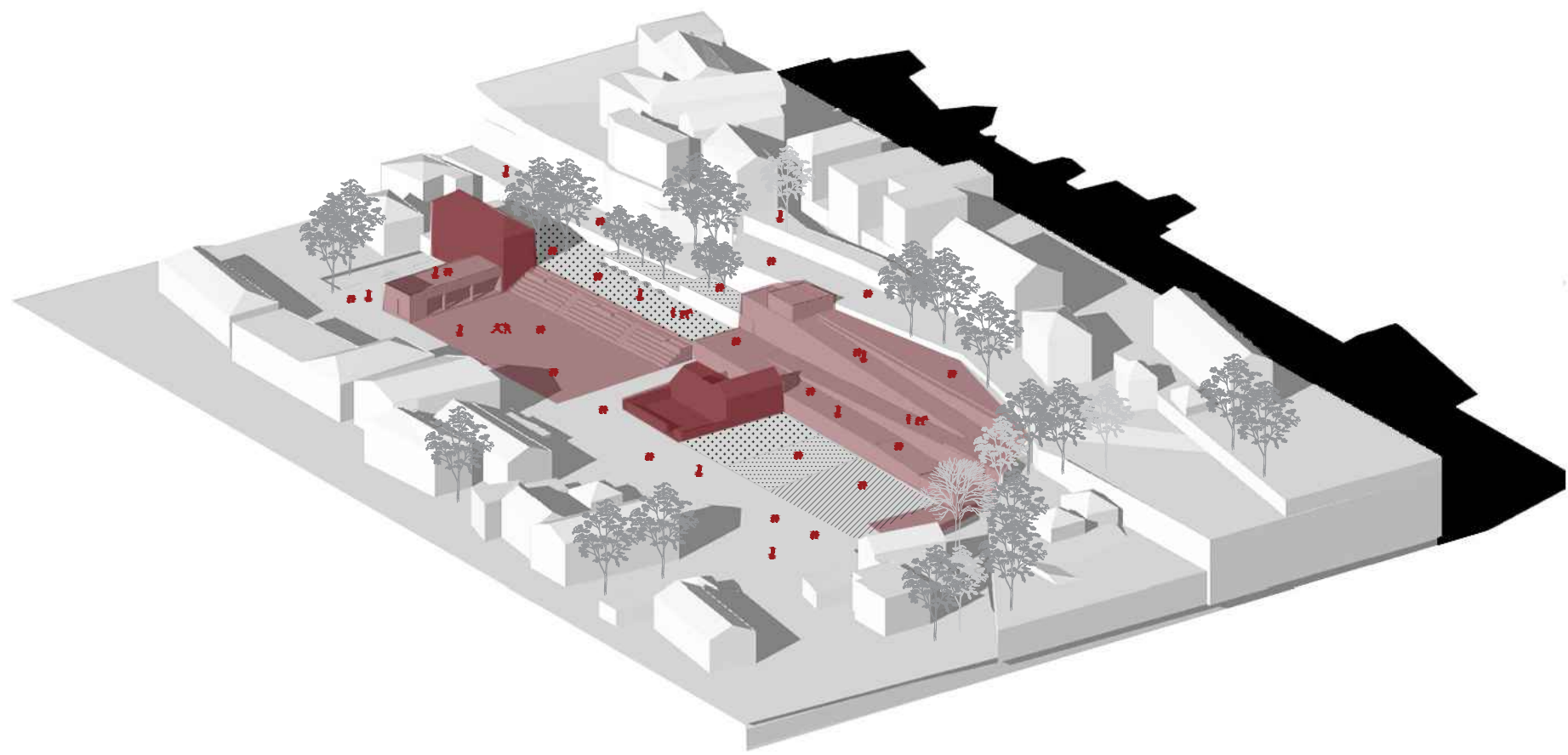
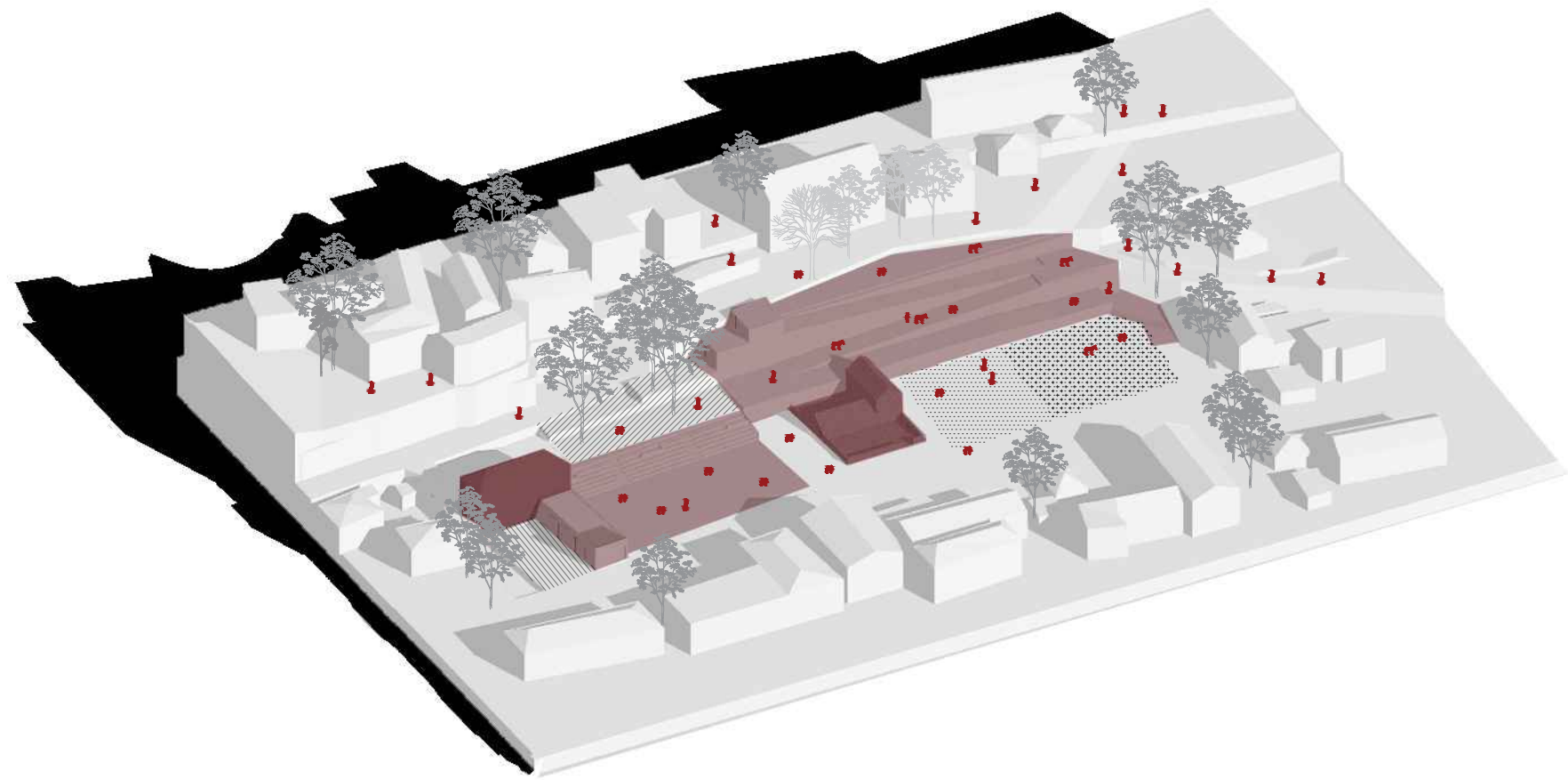
Arhitektura muzeja pažljivo je osmišljena kako bi se uklopila u prirodni pejzaž uz obalu Dunava. Muzej je dijelom ukopan u zemlju, čime se smanjuje vizualni utjecaj na okoliš i održava sklad s okruženjem. Krovna površina djeluje kao prirodni brežuljak, prekriven travom i biljkama. Izložbeni prostori muzeja niz su terasa koje se polako penju prilagođavajući se topografiji.

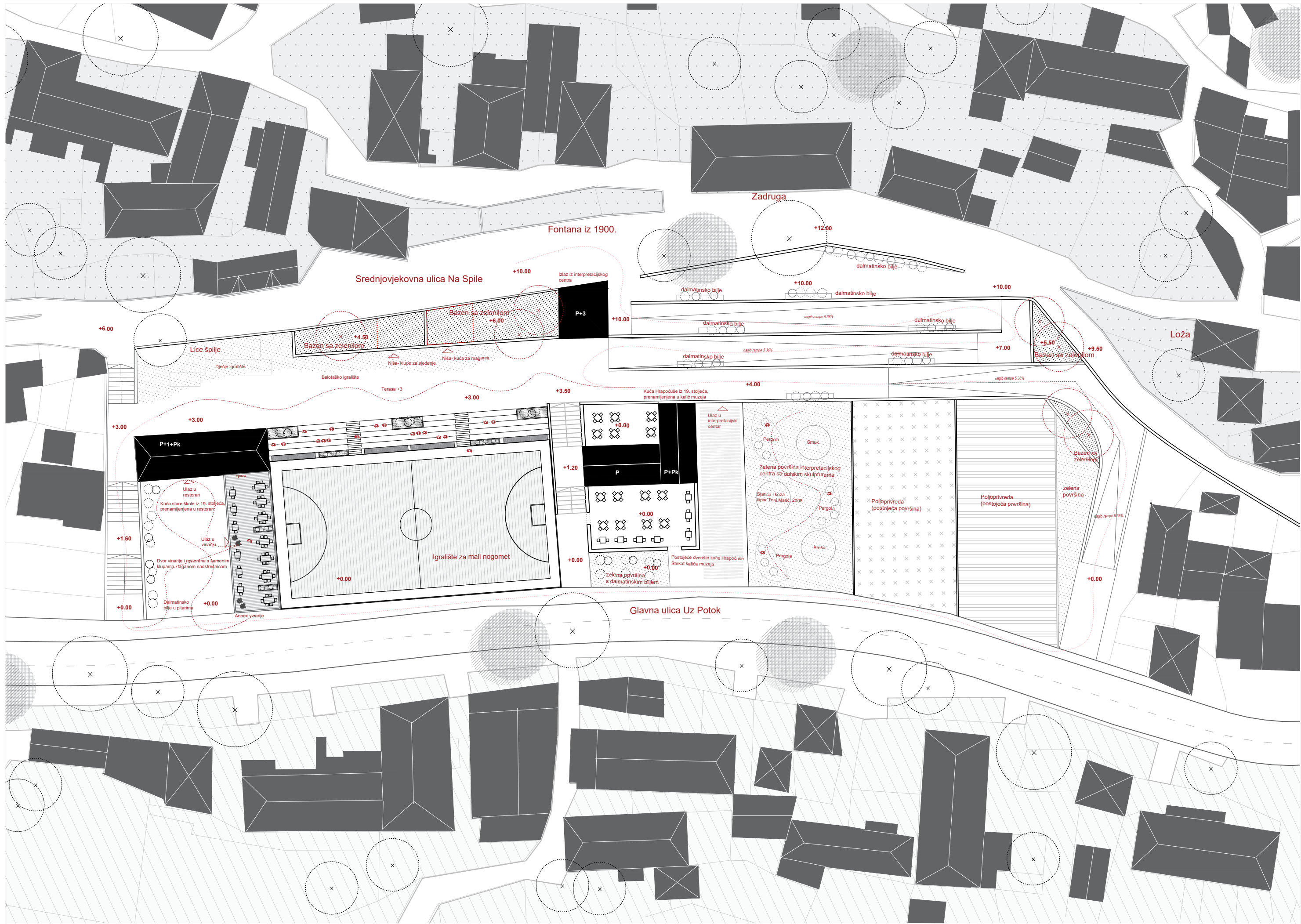

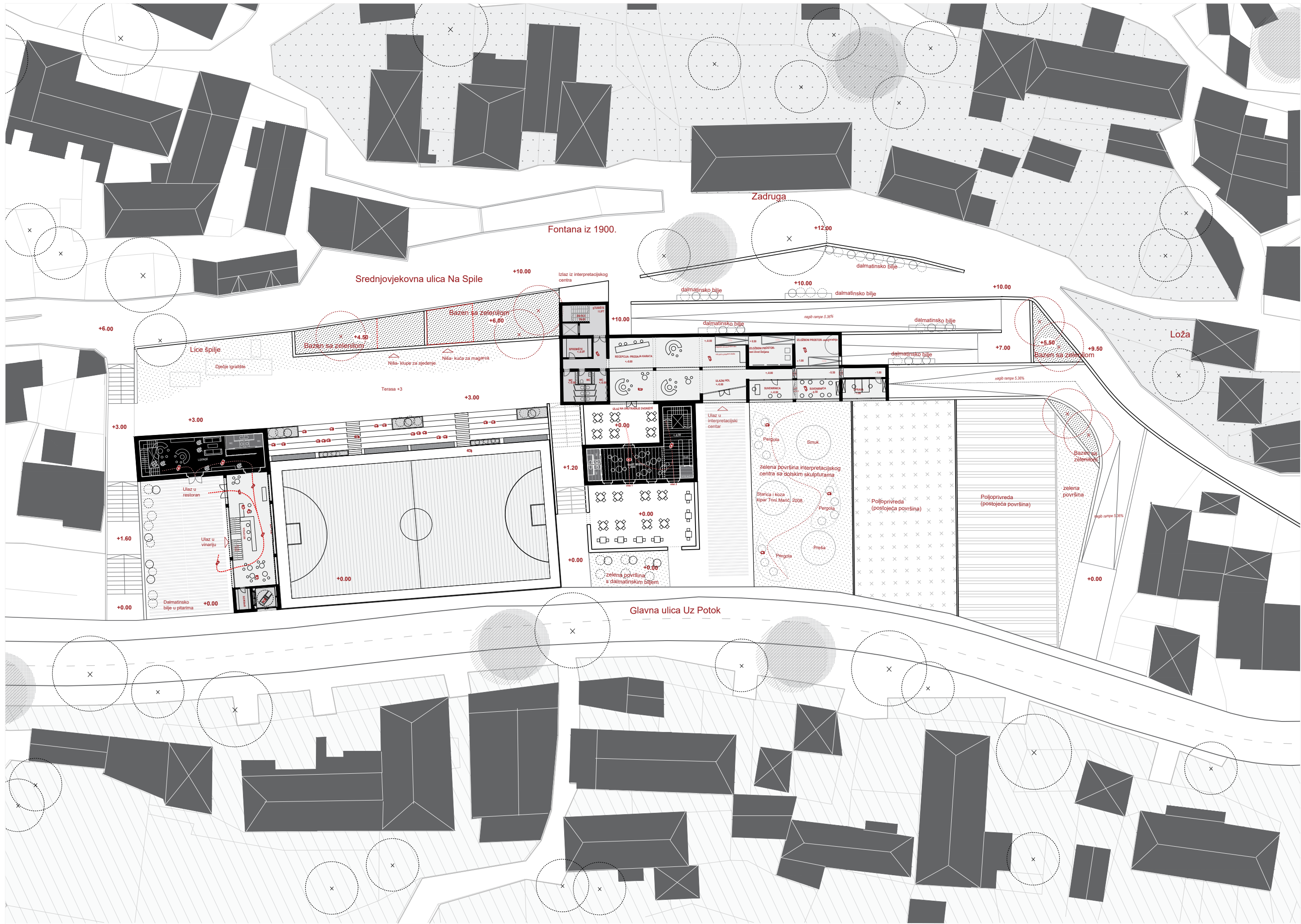
05. House in Melgaco- Nuno Brandao Costa - *primjer ukopavanja jednom fasadom u teren te spoja suvremenih i tradicionalnih materijala u ruralnom području*

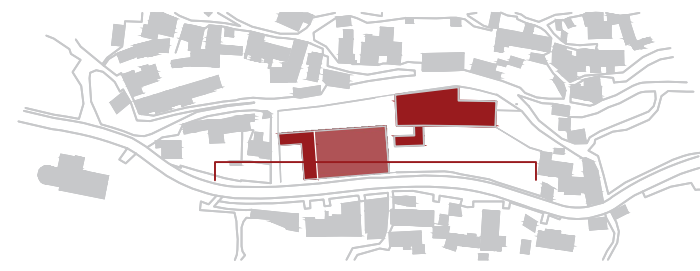
Smještena u Melgaçu, malom gradu na sjeveru Portugala, kuća se nalazi u idiličnom ruralnom okruženju. Kuća koristi lokalne materijale, poput kamena i drveta, čime se postiže harmonija s okolišem. Projekt uključuje održive elemente, poput korištenja prirodne ventilacije i energetski učinkovitih sustava, što smanjuje ekološki otisak kuće.

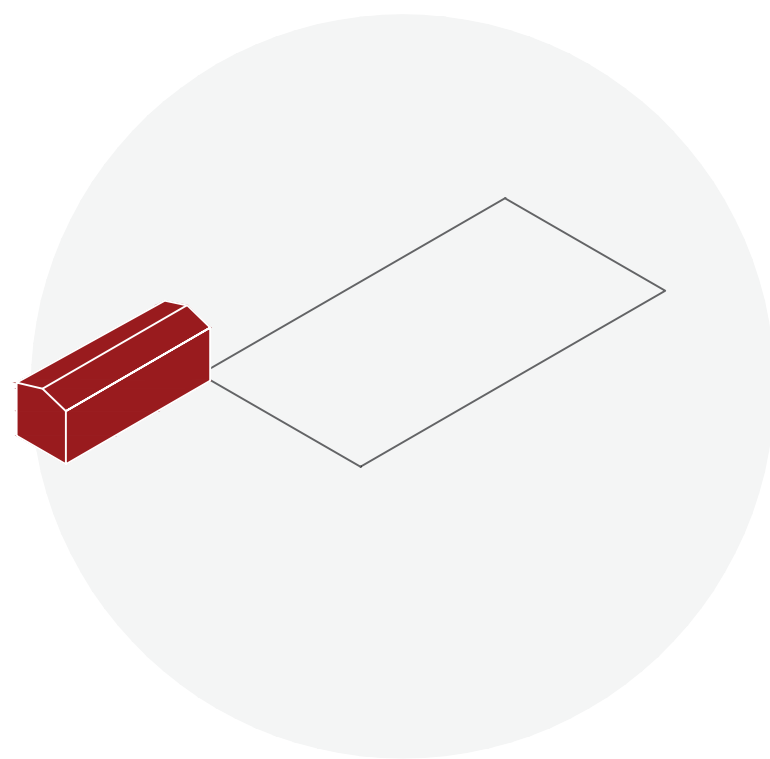

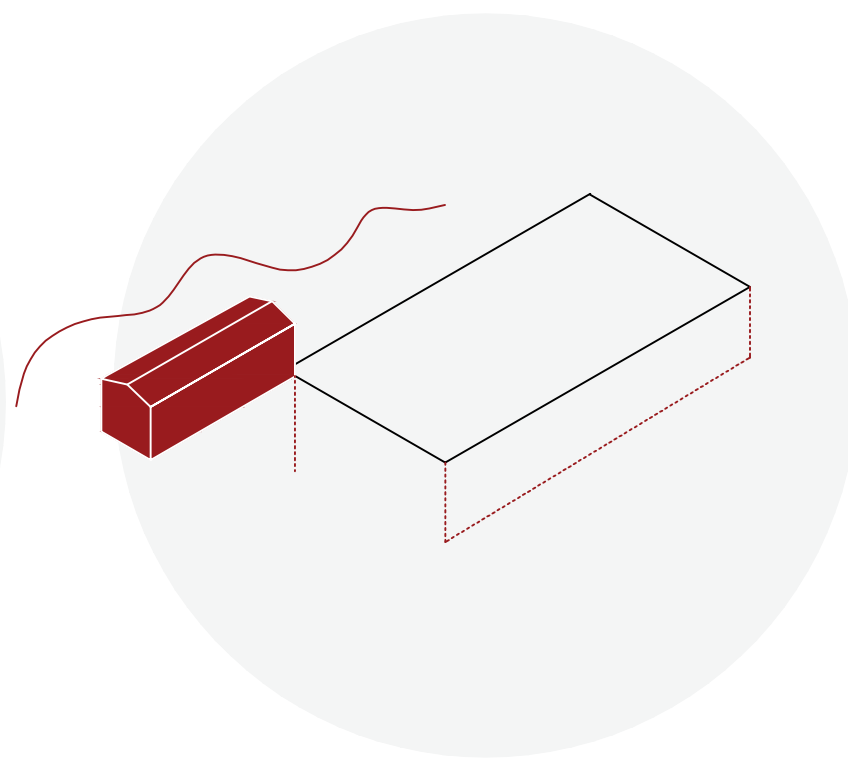

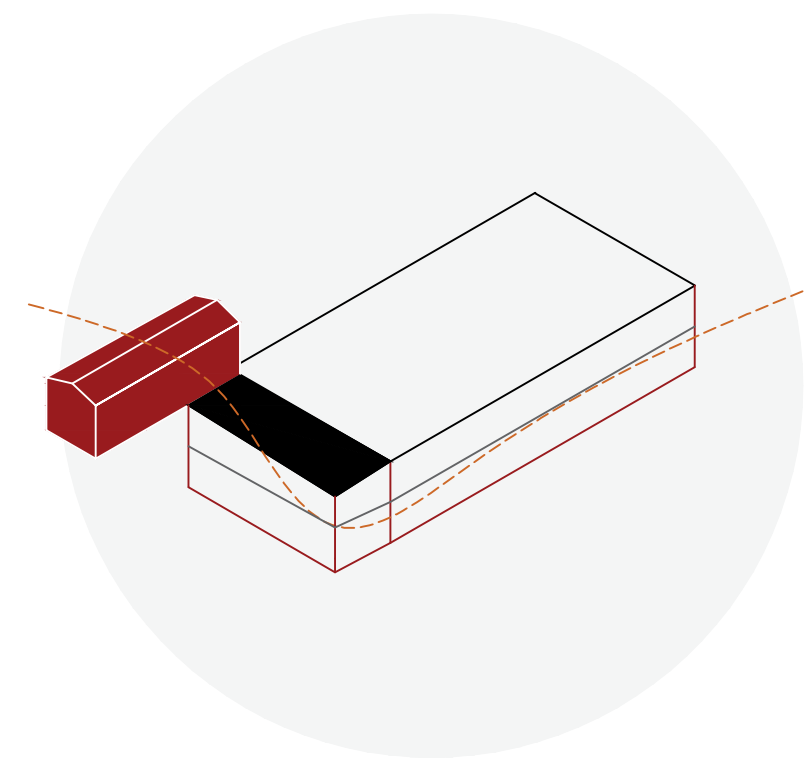

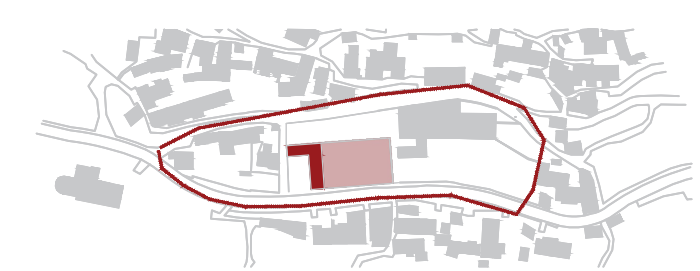
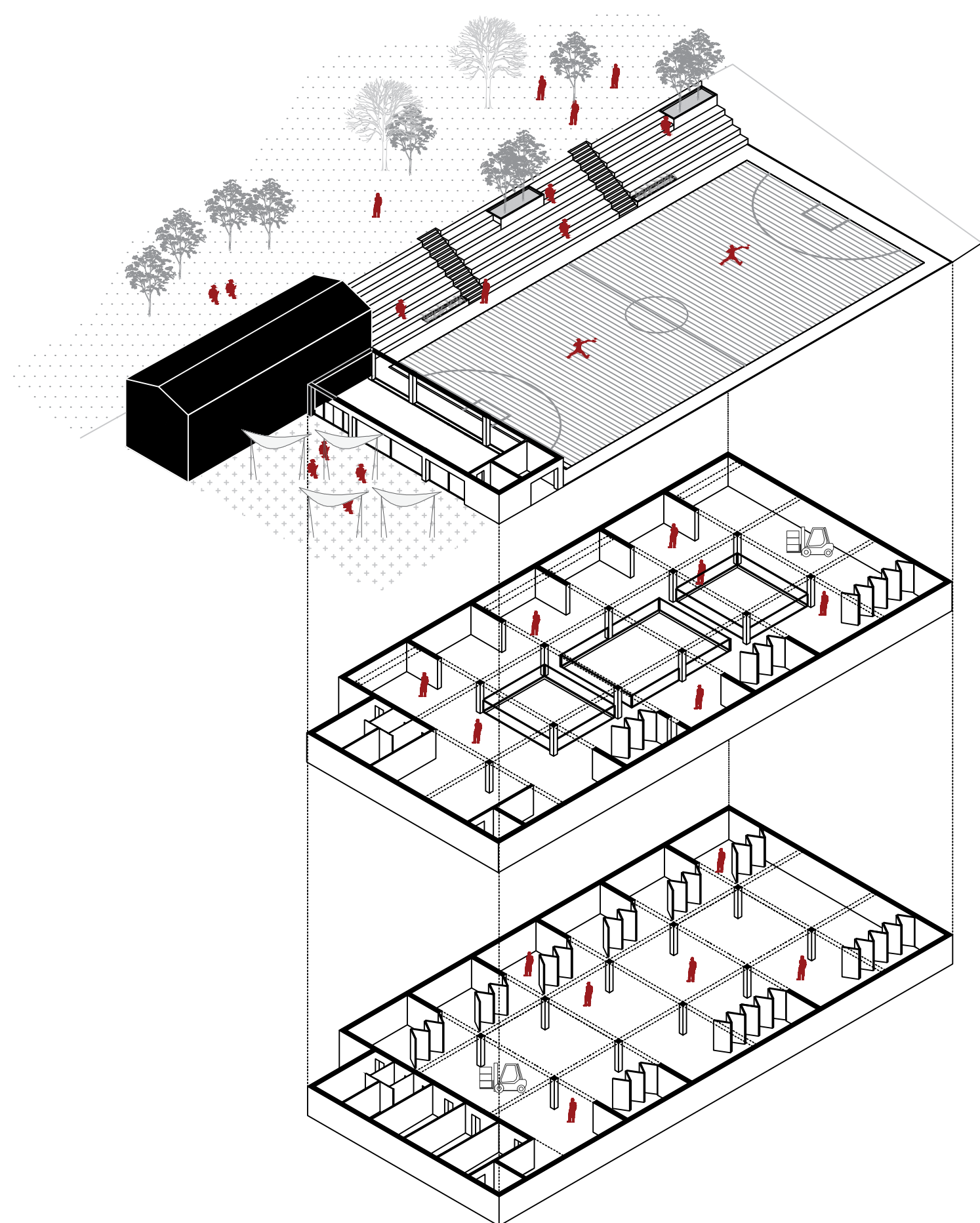
ZATEČENO STANJE

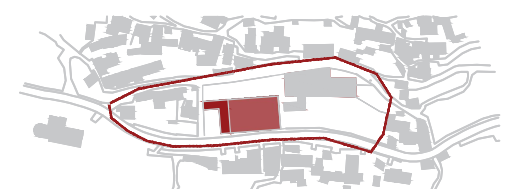
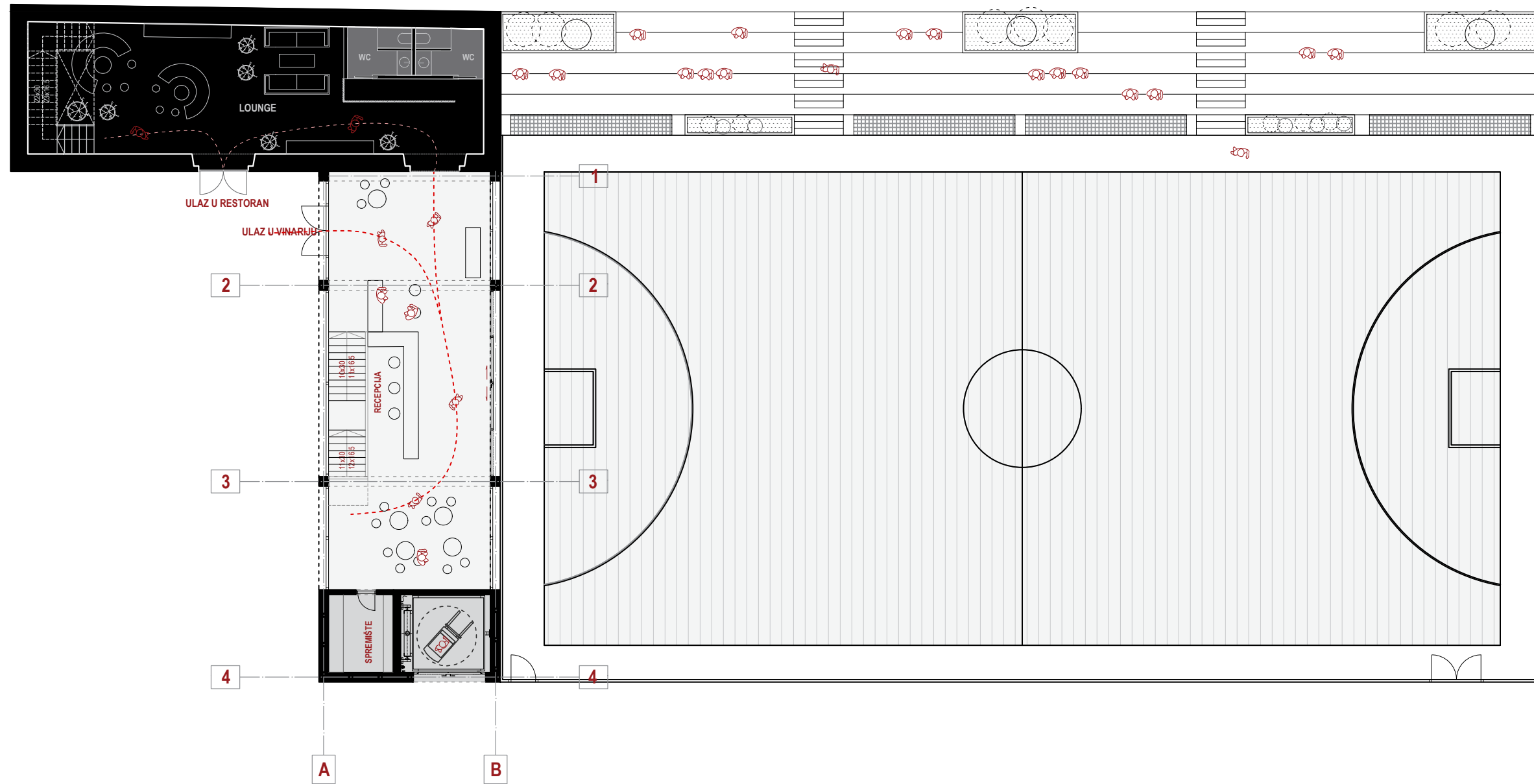

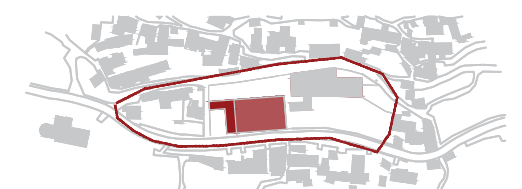
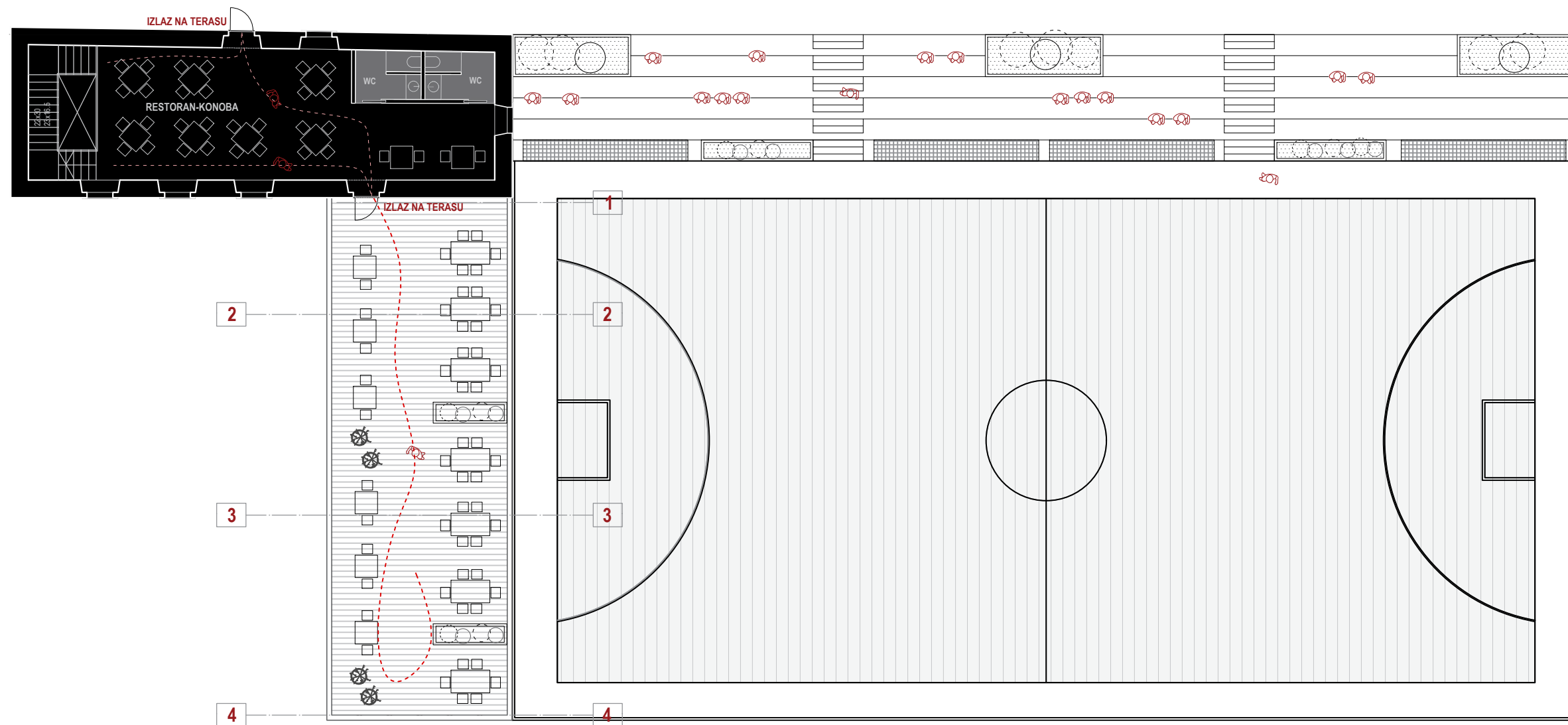
UKOPAVANJE ISPOD IGRALIŠTA
ZBOG POGLEDA NA SPILE

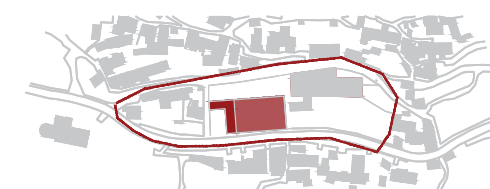
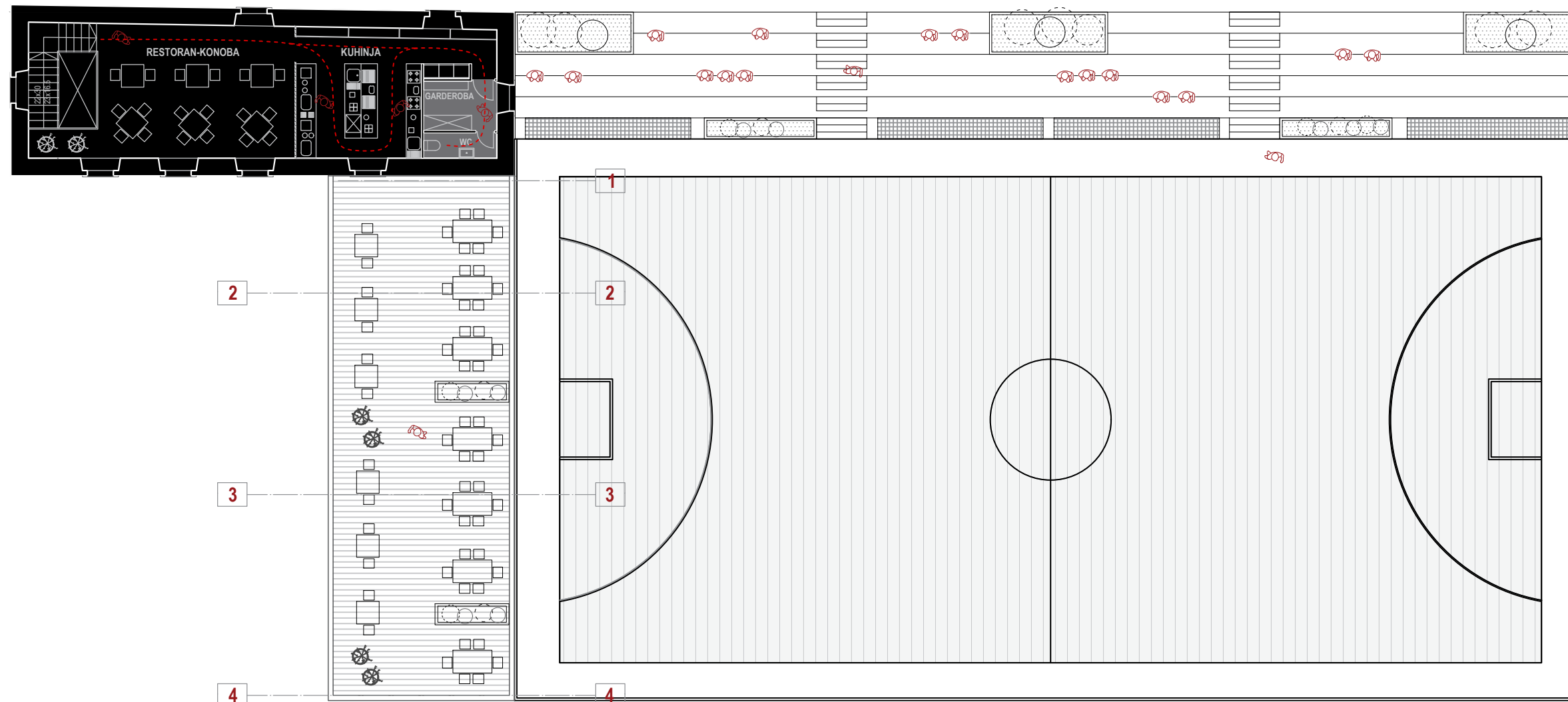

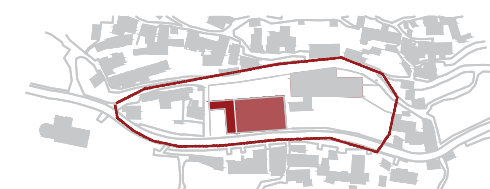
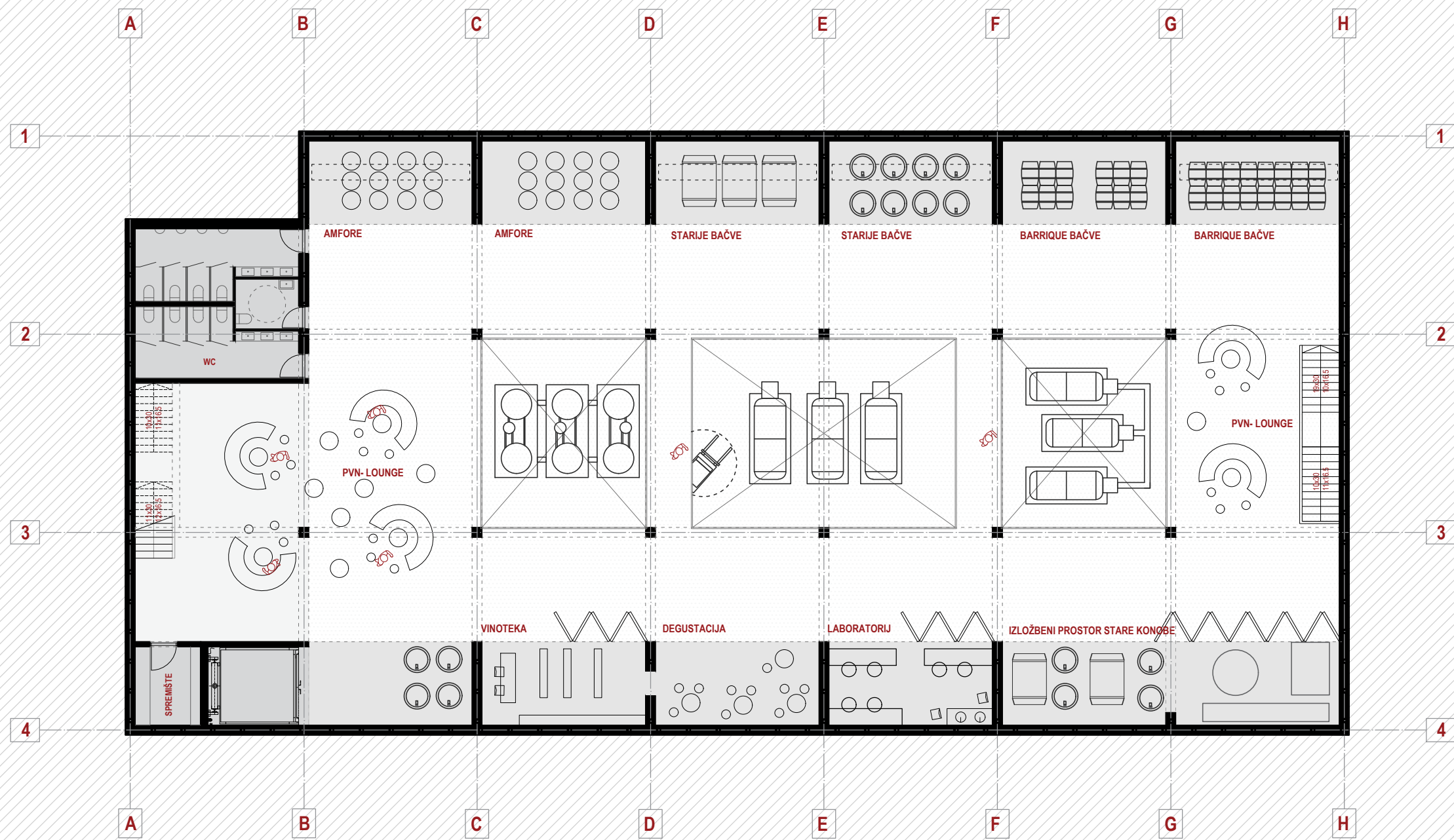
DODAVANJE ANNEXA-
SPOJ POSTOJEĆEG I NOVOG

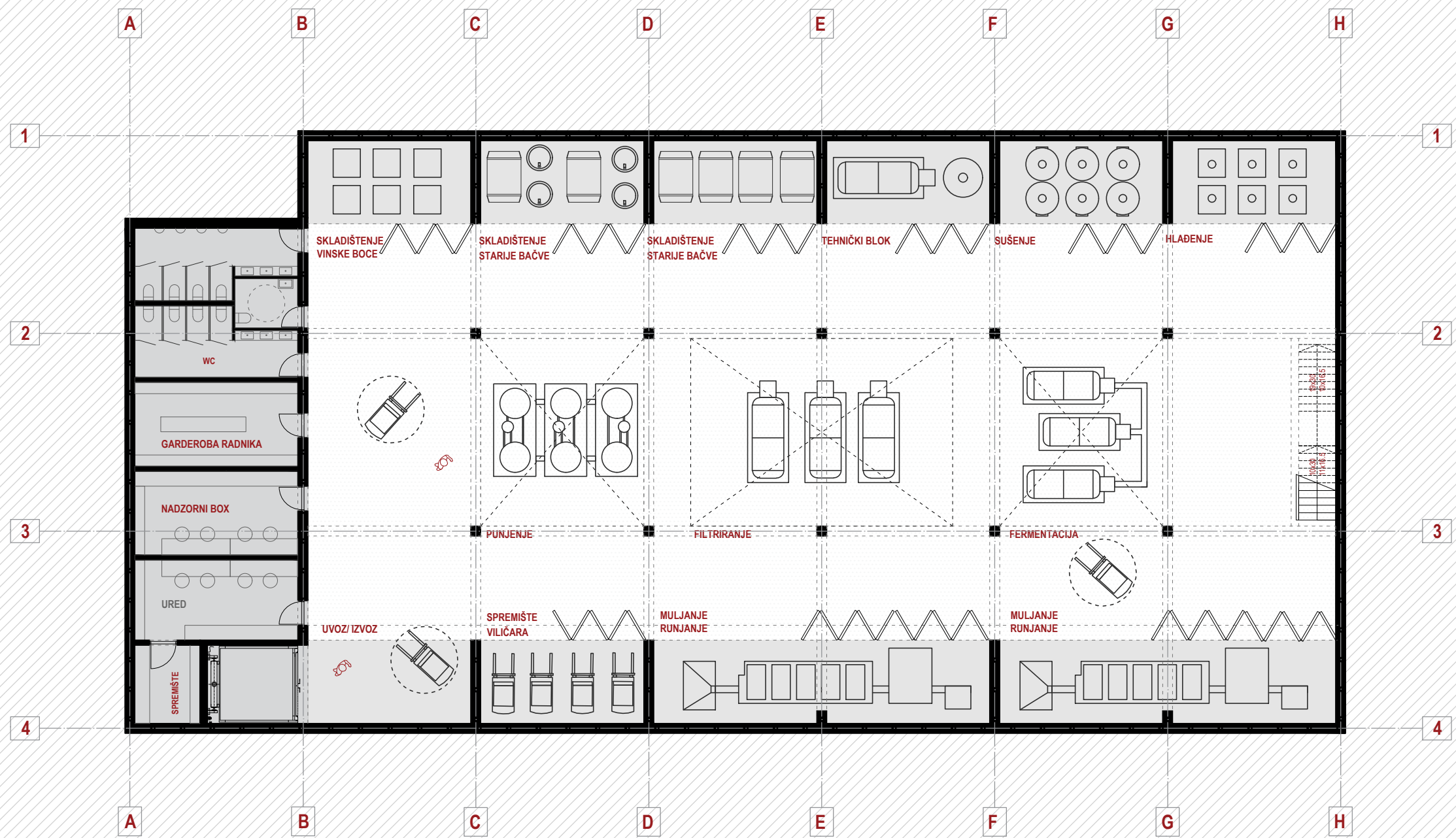

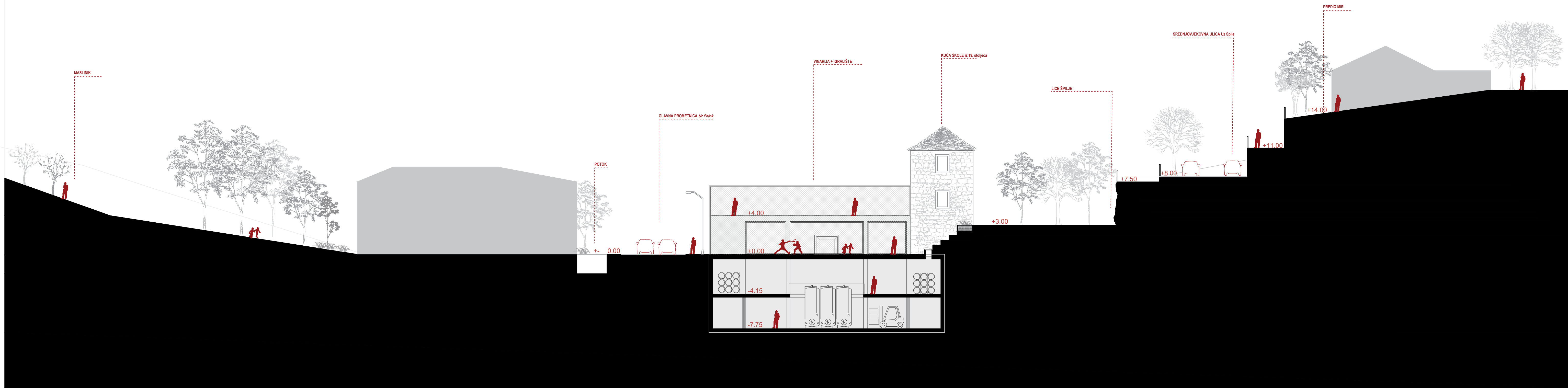
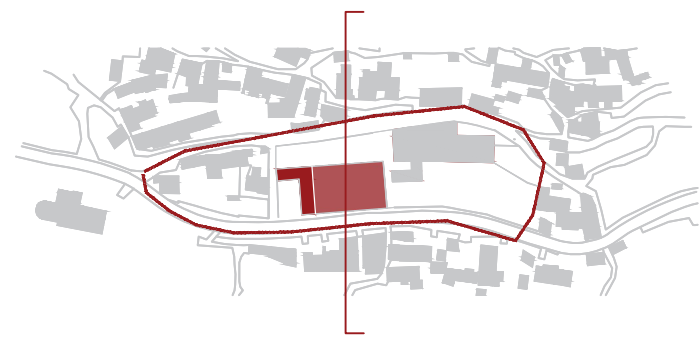

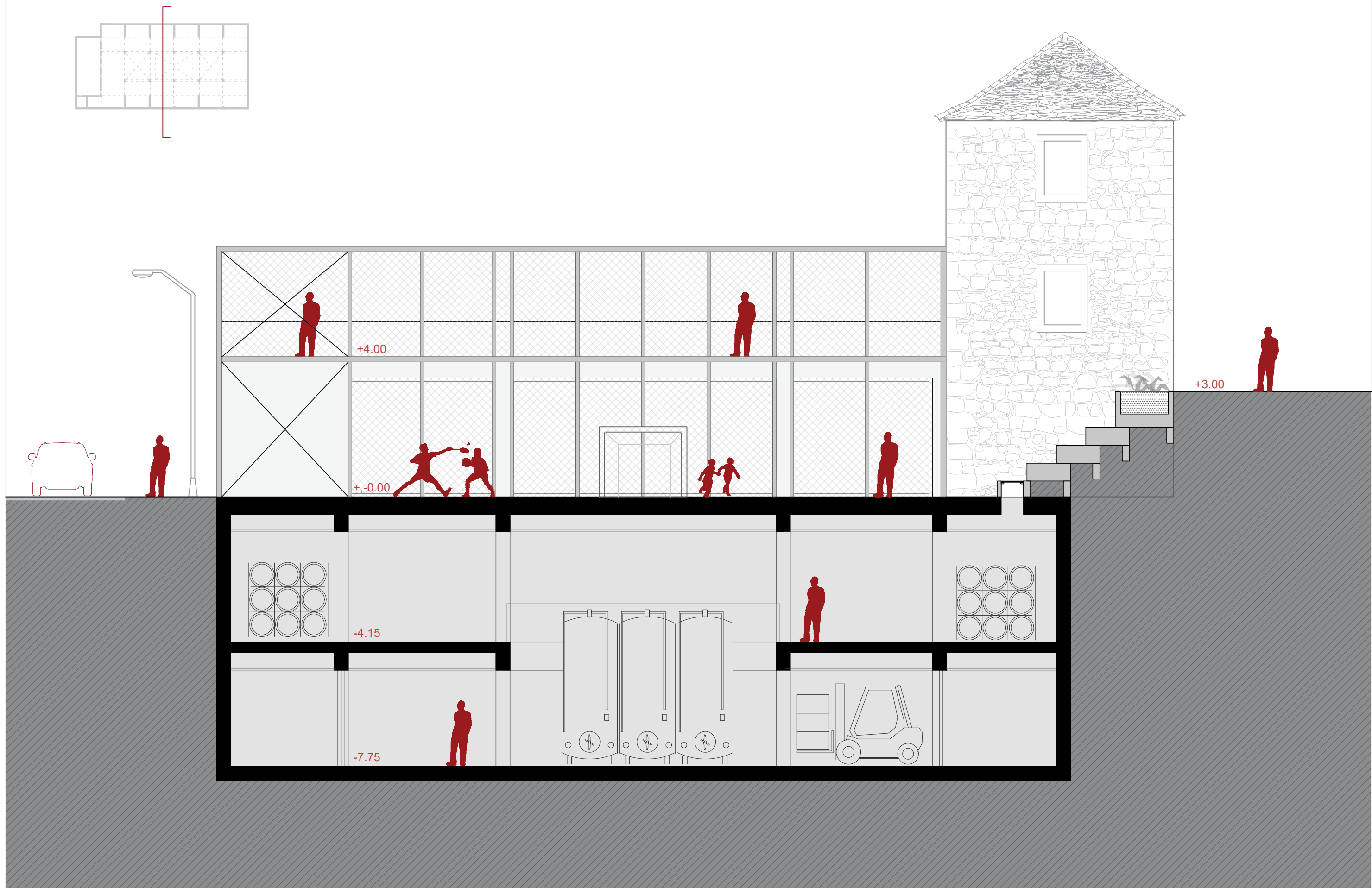

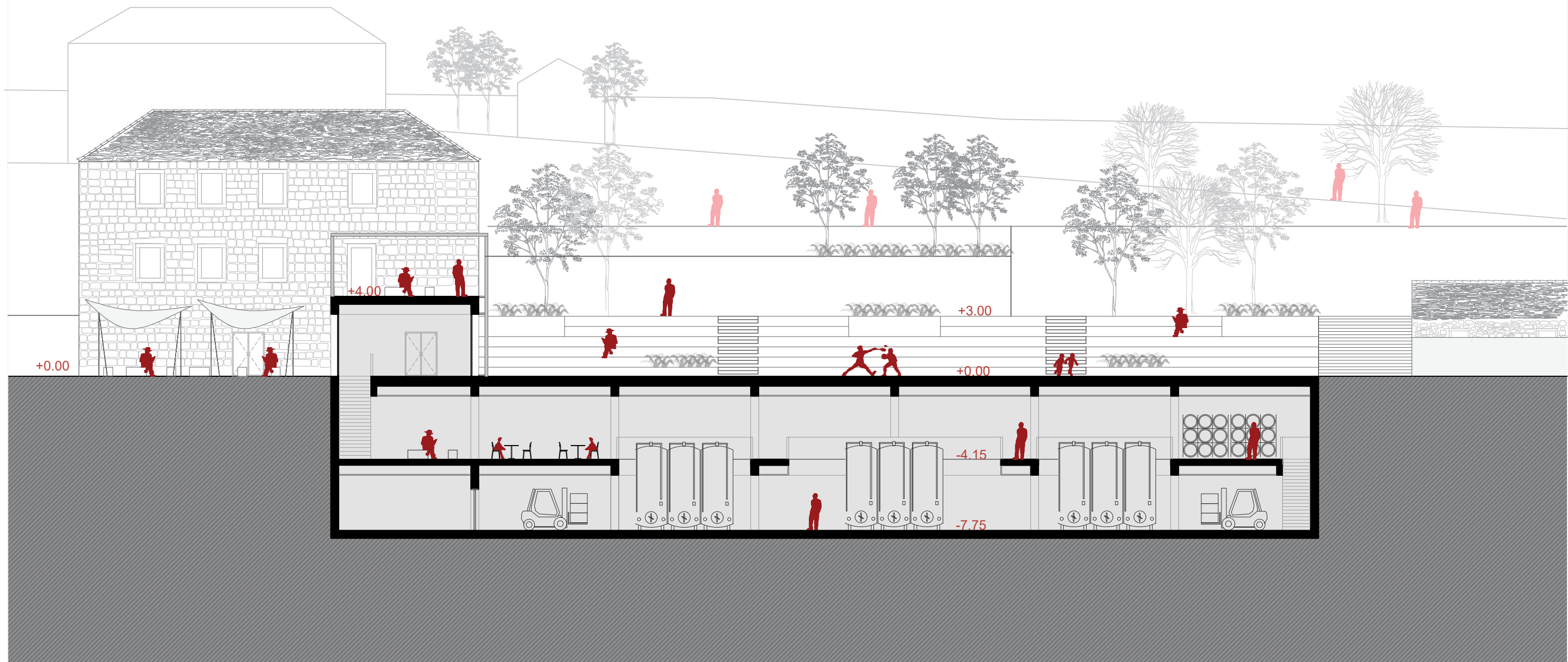
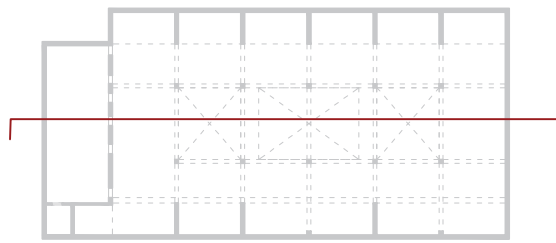

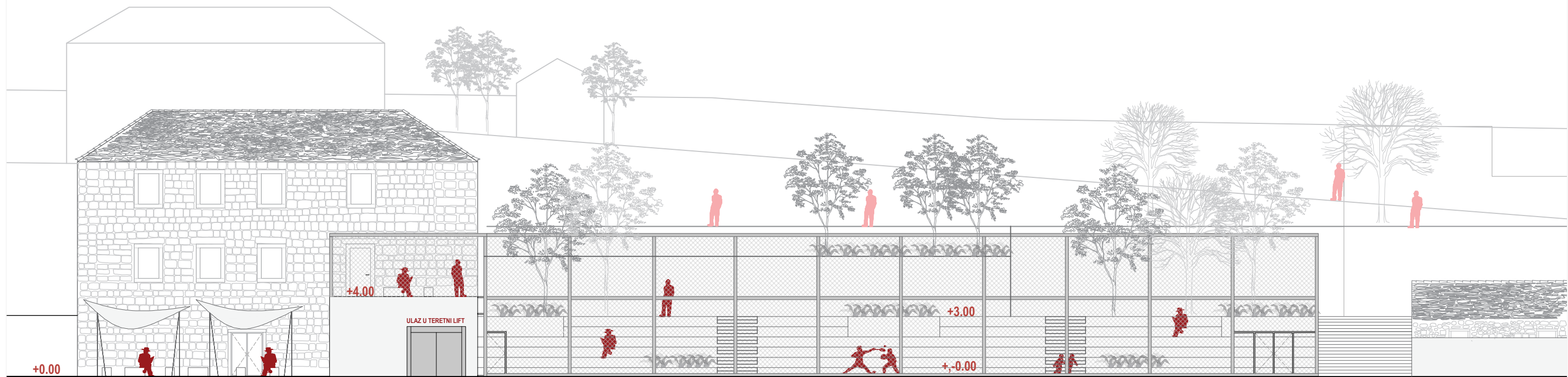
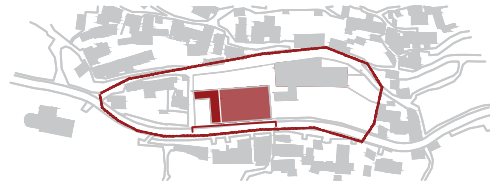

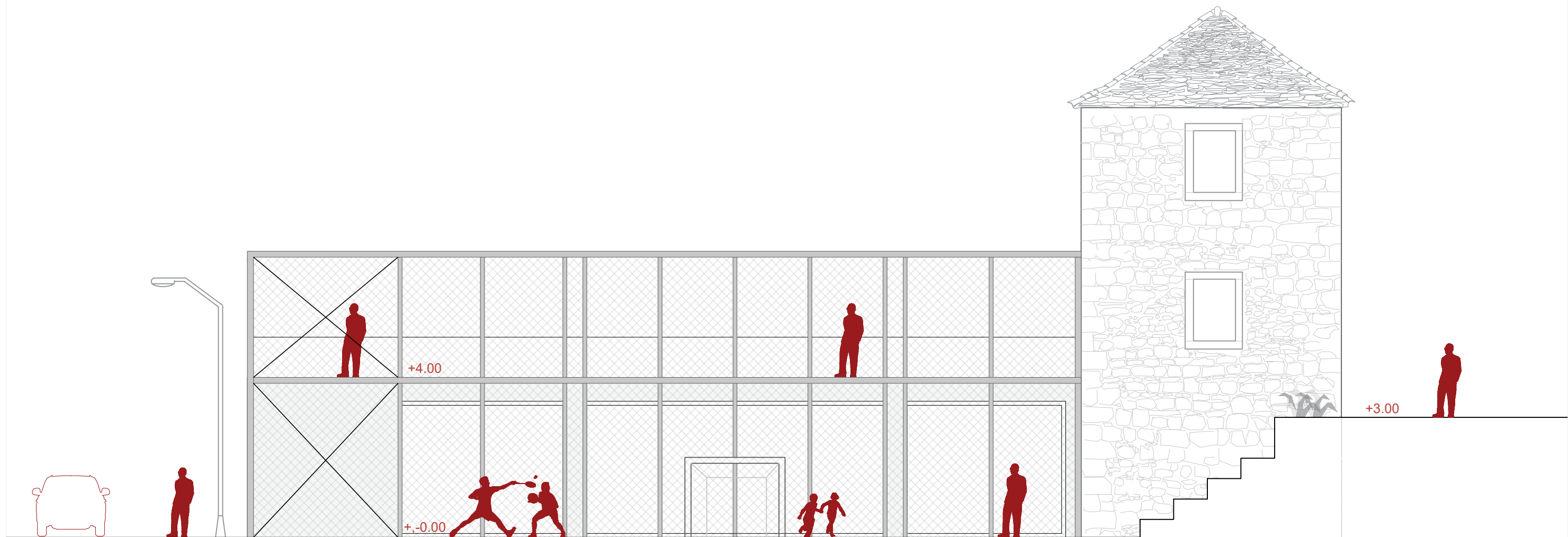
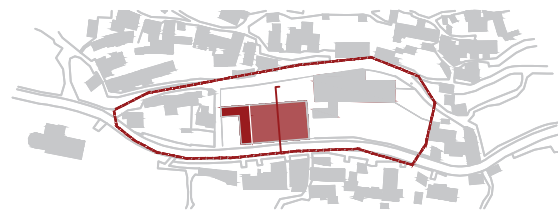

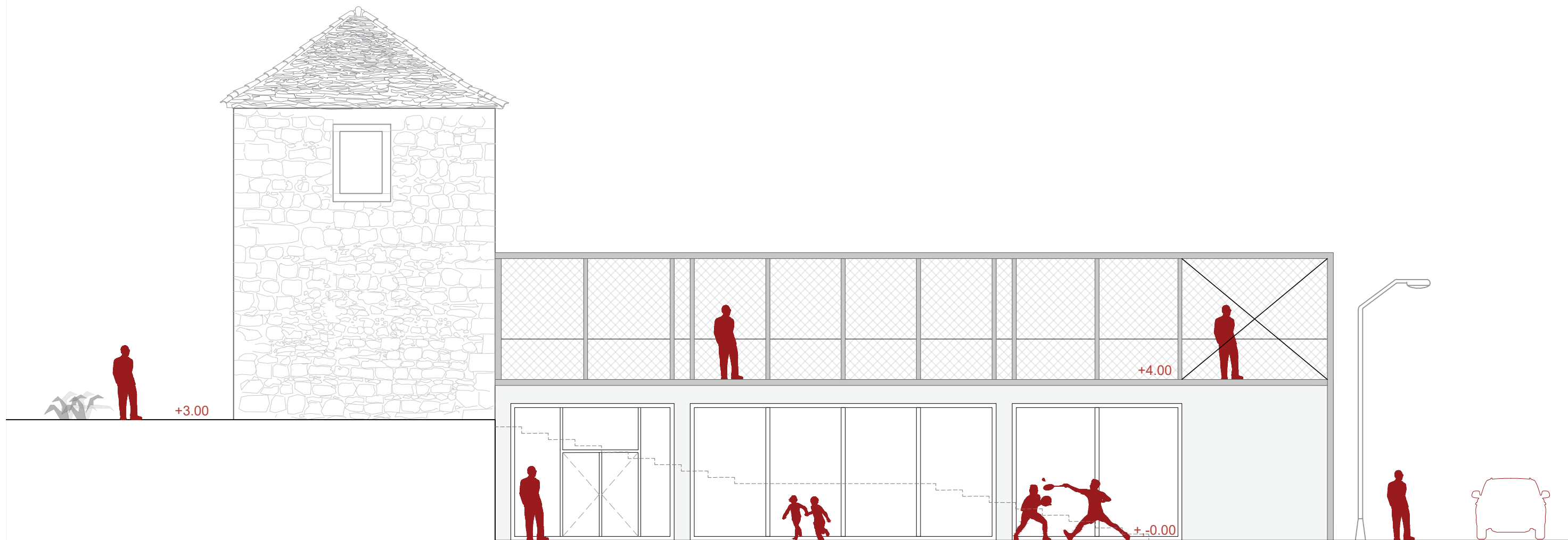
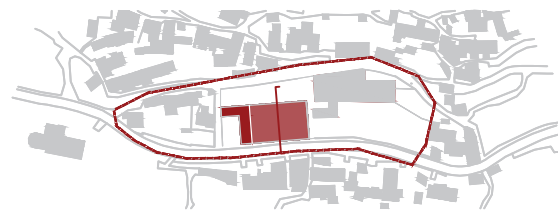

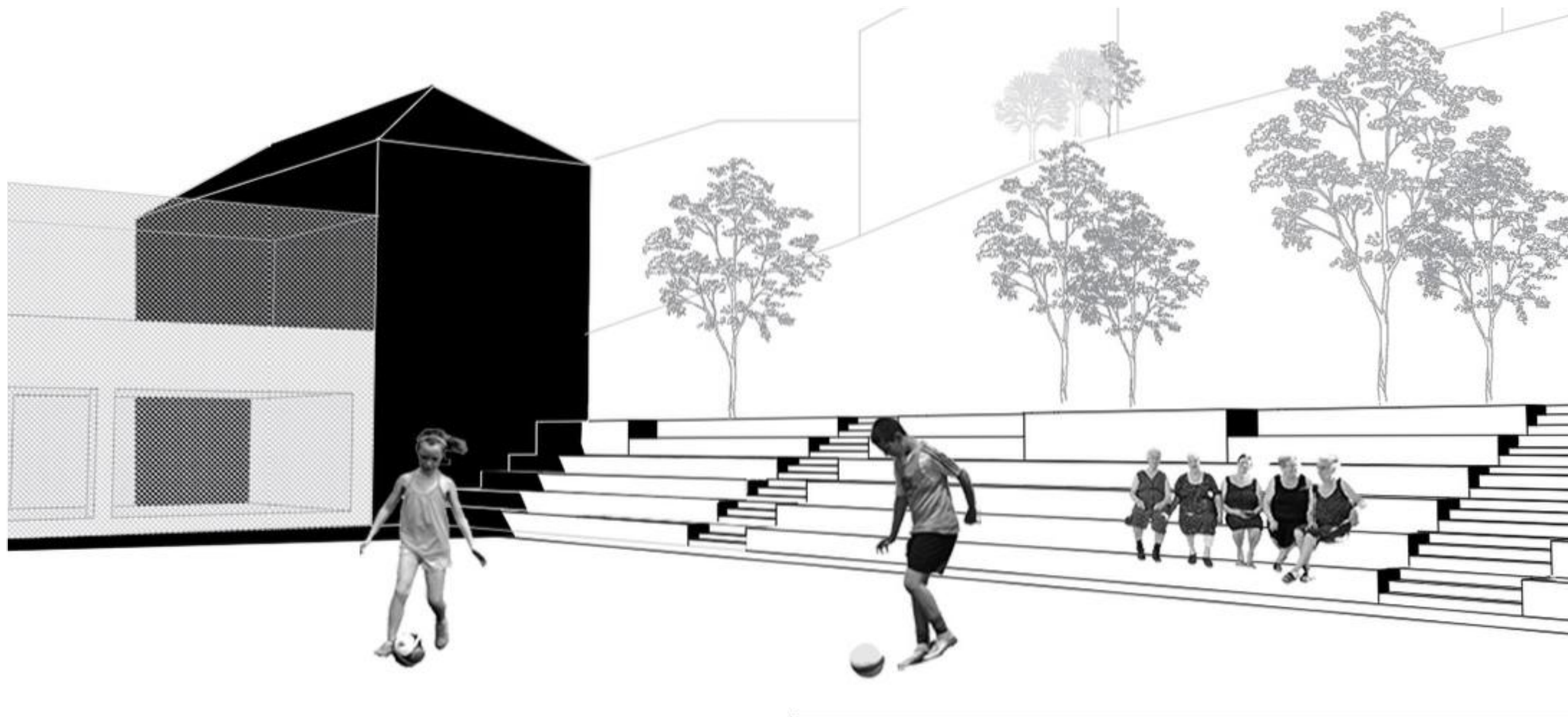

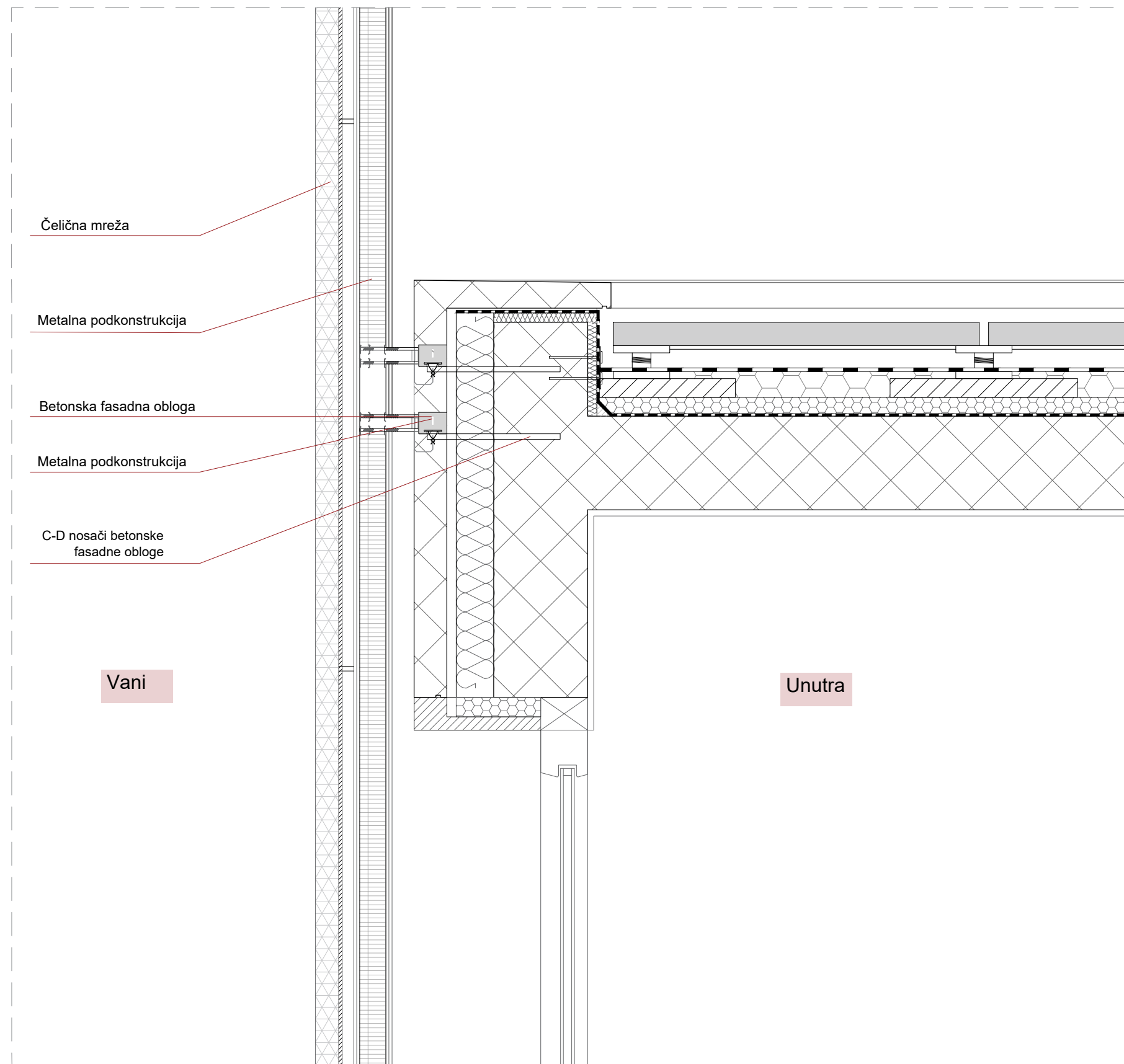

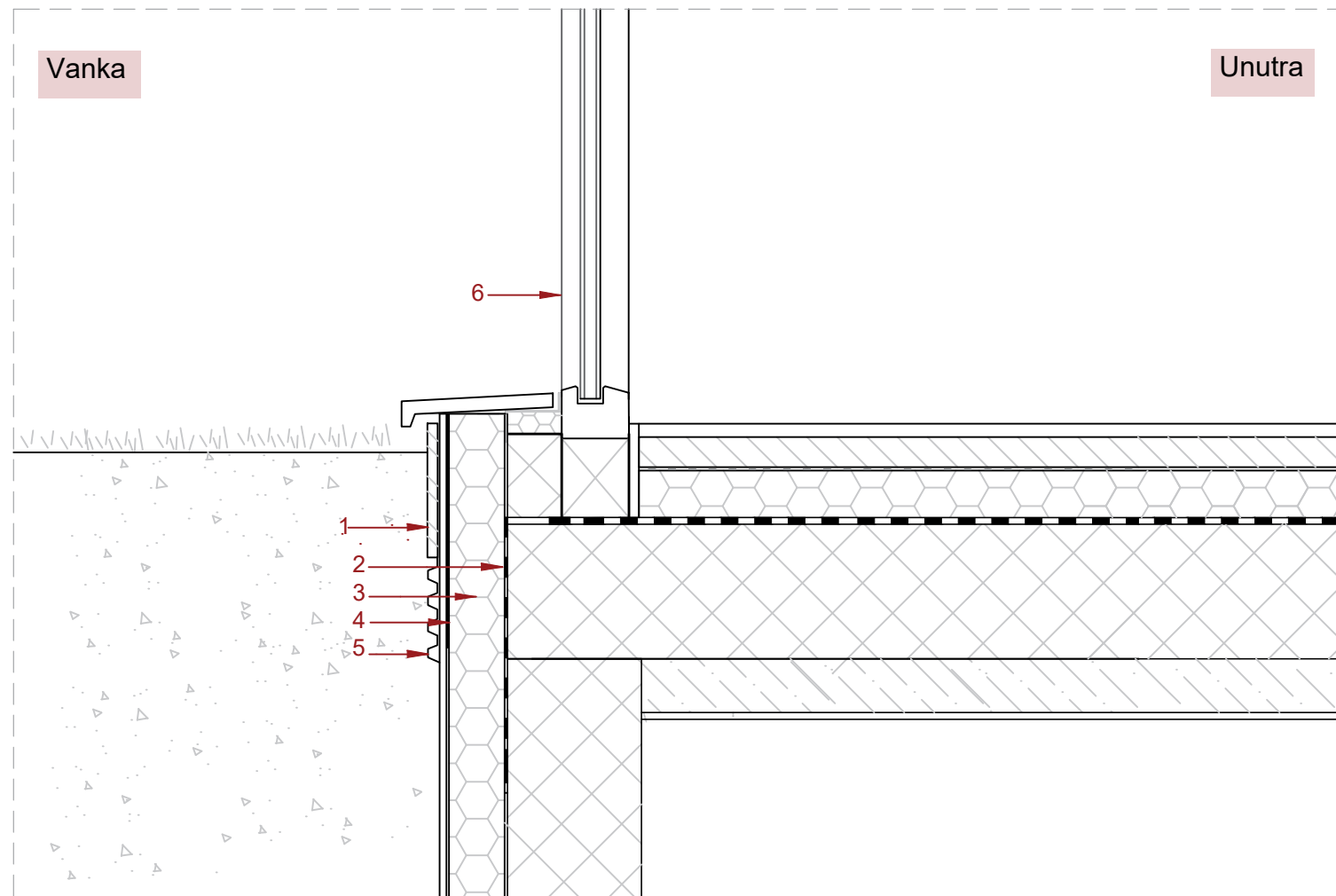

Nadozid

- PVC hidroizolacija	1.00cm
- elastificirani EPS	2.00cm
- armirano-betonski zid	20.00cm
- prvi sloj polimer-cementnog ljepila	0.50cm
- toplinska izolacija lamelama/pločama kamene vune (kao Knauf Insulation $\lambda D \leq 0,040$ W/mK), ploče/lamele ljepljene na zid polimer-cementnim ljepilom (točkasto i po rubovima ploče/punoplošno), ploče dodatno mehanički učvršćene tipskim spojnicama (6-8 kom/m ²)	8.00cm
- drugi sloj polimer-cementnog ljepila	0.30cm
- tekstilno staklena mrežica	-
- treći sloj polimer-cementnog ljepila	0.20cm
- impregnacija	-
- završna obrada zida: prefabricirane betonske obloge	7.00cm

Prohodni krov- Terasa

- betonske ploče 80 x 80 cm (na potkonstrukciji AB stopa Ø40 cm)	-
- prazna zona s pluvija geberitovim sustavom za odvodnju oborinskih voda	6.00cm
- PVC hidroizolacija	1.00cm
- XPS termoizolacija u dva sloja	10.00cm
- FLW-400 parna brana	0.05cm
- armirano-betonska ploča	20.00cm

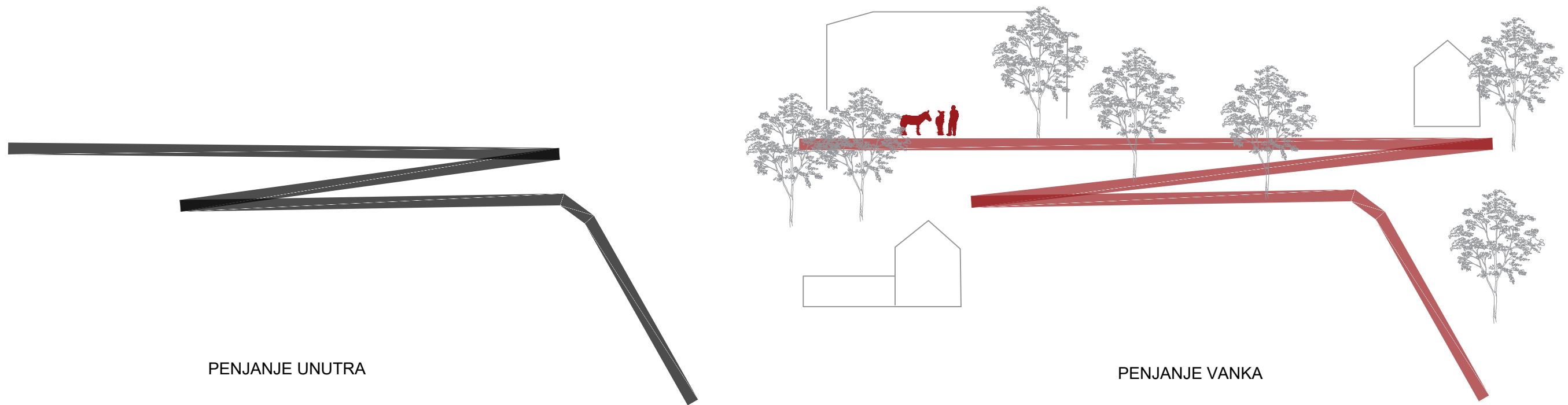
Pp3 - Pod na tlu, mikro cement

-završna obrada poda; mikro cement	2.00 cm
-plivajući cementni estrih, mikroarmiran,	4.50 cm
-zvučno izolacijska membrana od ekstrudiranog polietilena, preklopi min.10 cm	0.5 cm
-ekstrudirani polistiren	8.00 cm
-AB ploča, zaglađena	30.00 cm
-zaštitno razdjelni sloj	- cm
-hidroizolacija, jednoslojna bentonitna membrana	1.00 cm
-sloj osnovnog premaza	- cm
-podložni beton	8.00 cm

- 1 završni dekorativni sloj, kamene pločice; 1,5cm
- 2 hidroizolacija- bitumenska ljepenka; 0,64cm
- 3 vodoneupojna termoizolacija- ekstrudirani polistiren xps; 8cm
- 4 ipolimer cementno ljepilo armirano staklenom mrežicom
- 5 zaštitni i drenažni sloj- čepasta folija
- 6 dvostruko izolirajuće staklo 6+ 12+6 mm

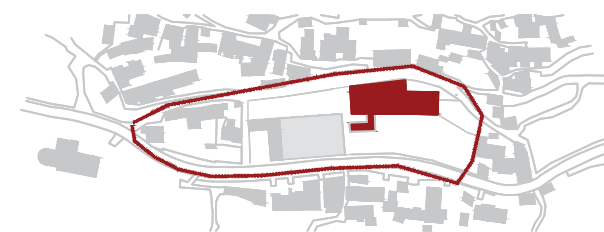
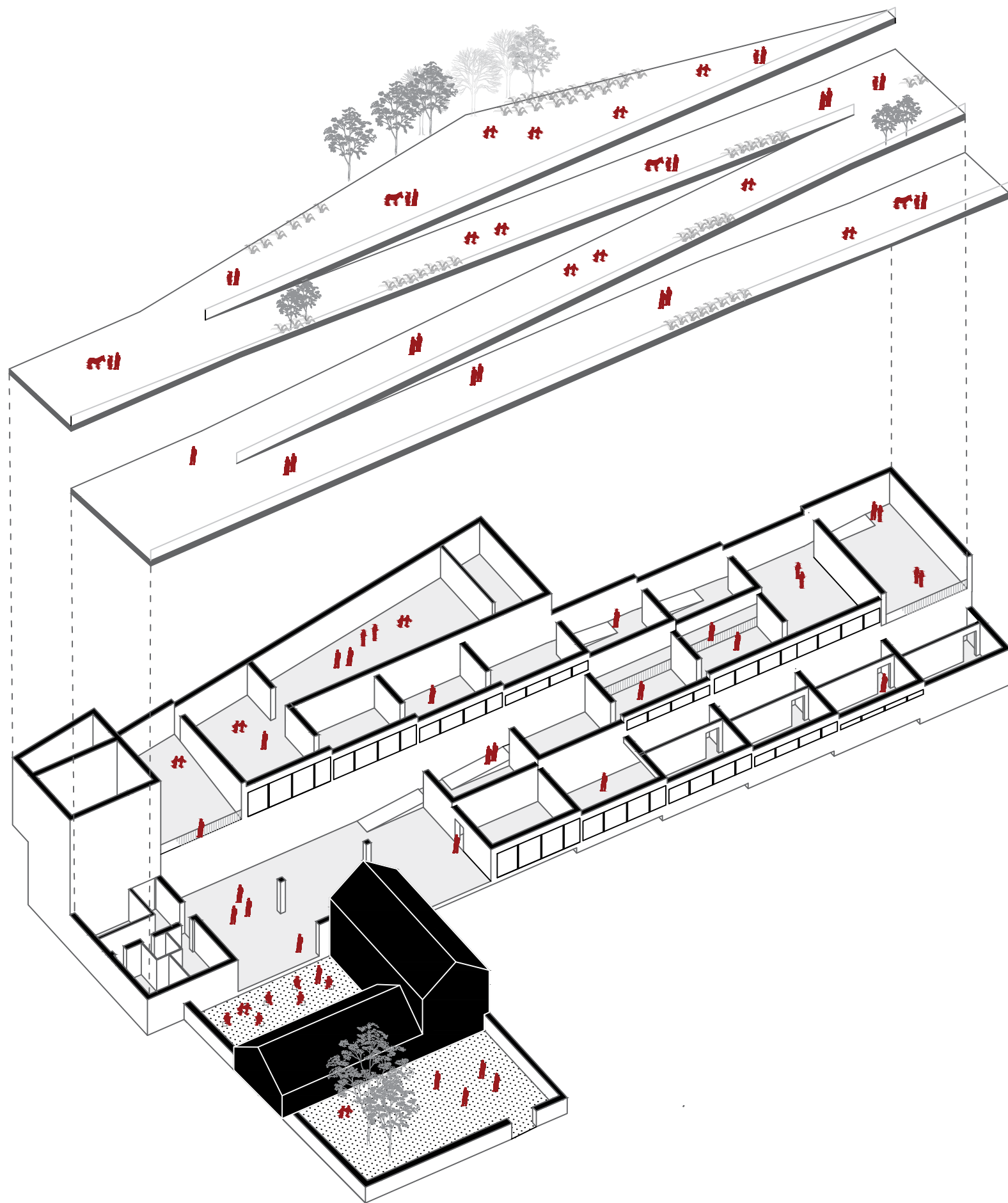

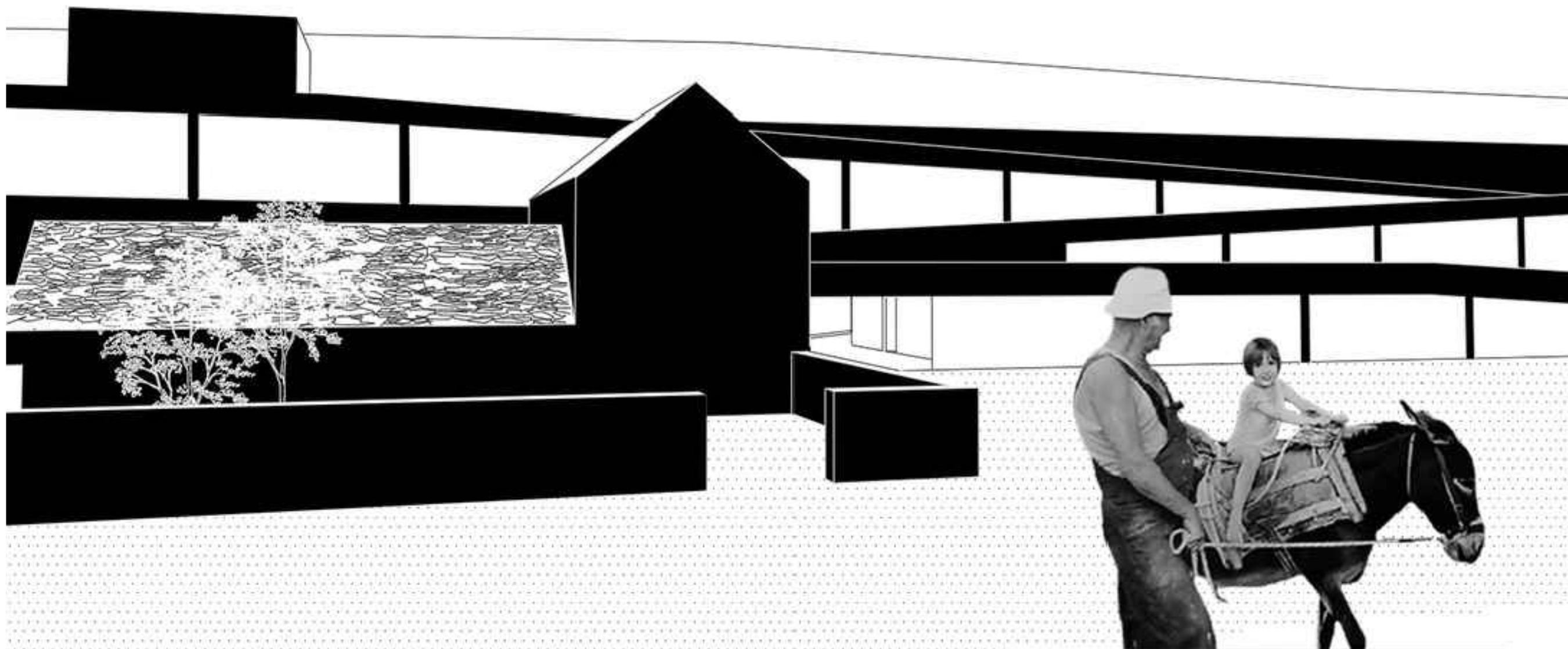

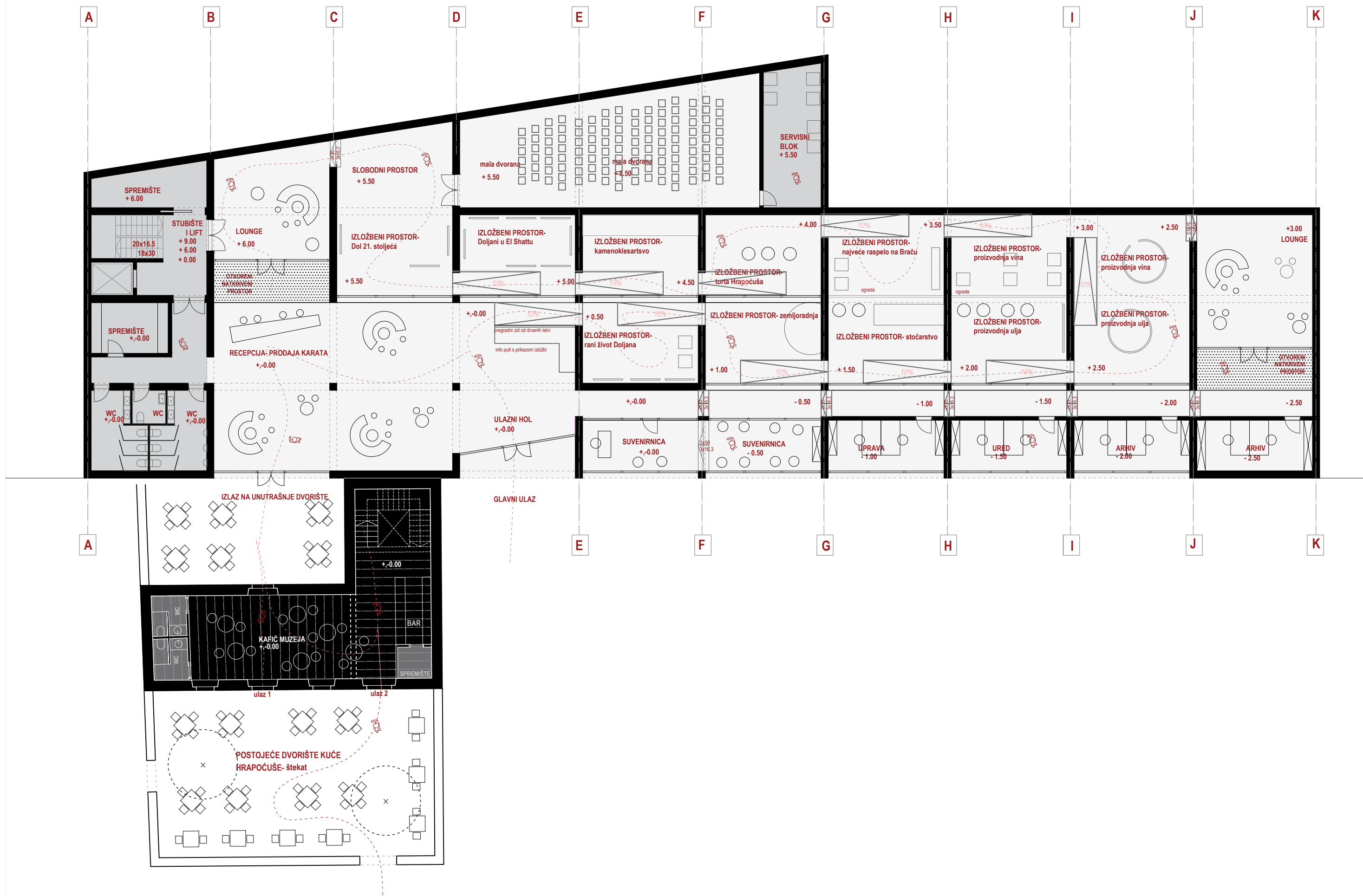

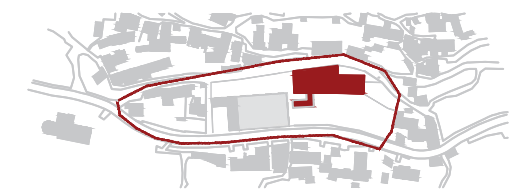
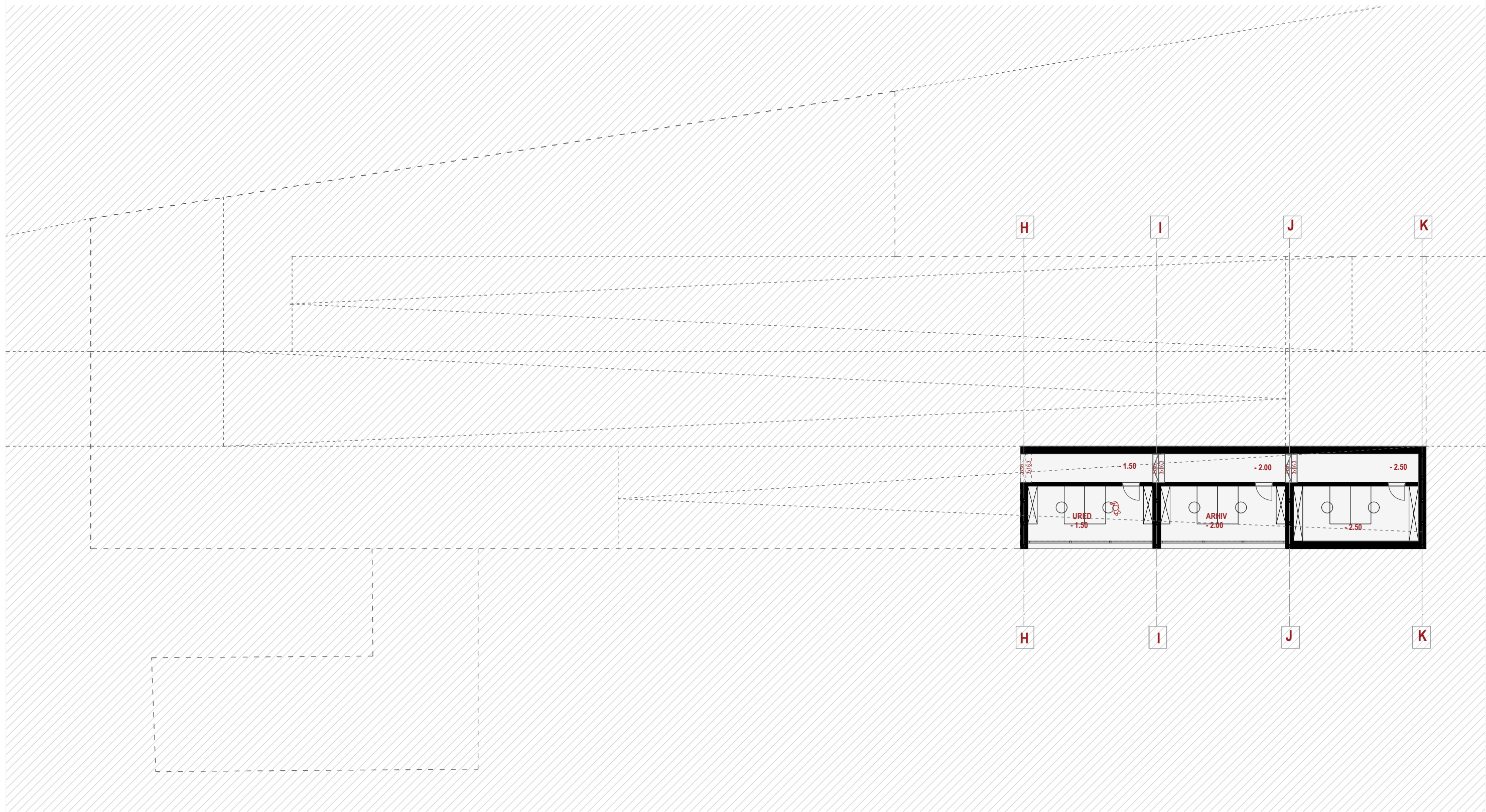
PENJANJE UNUTRA

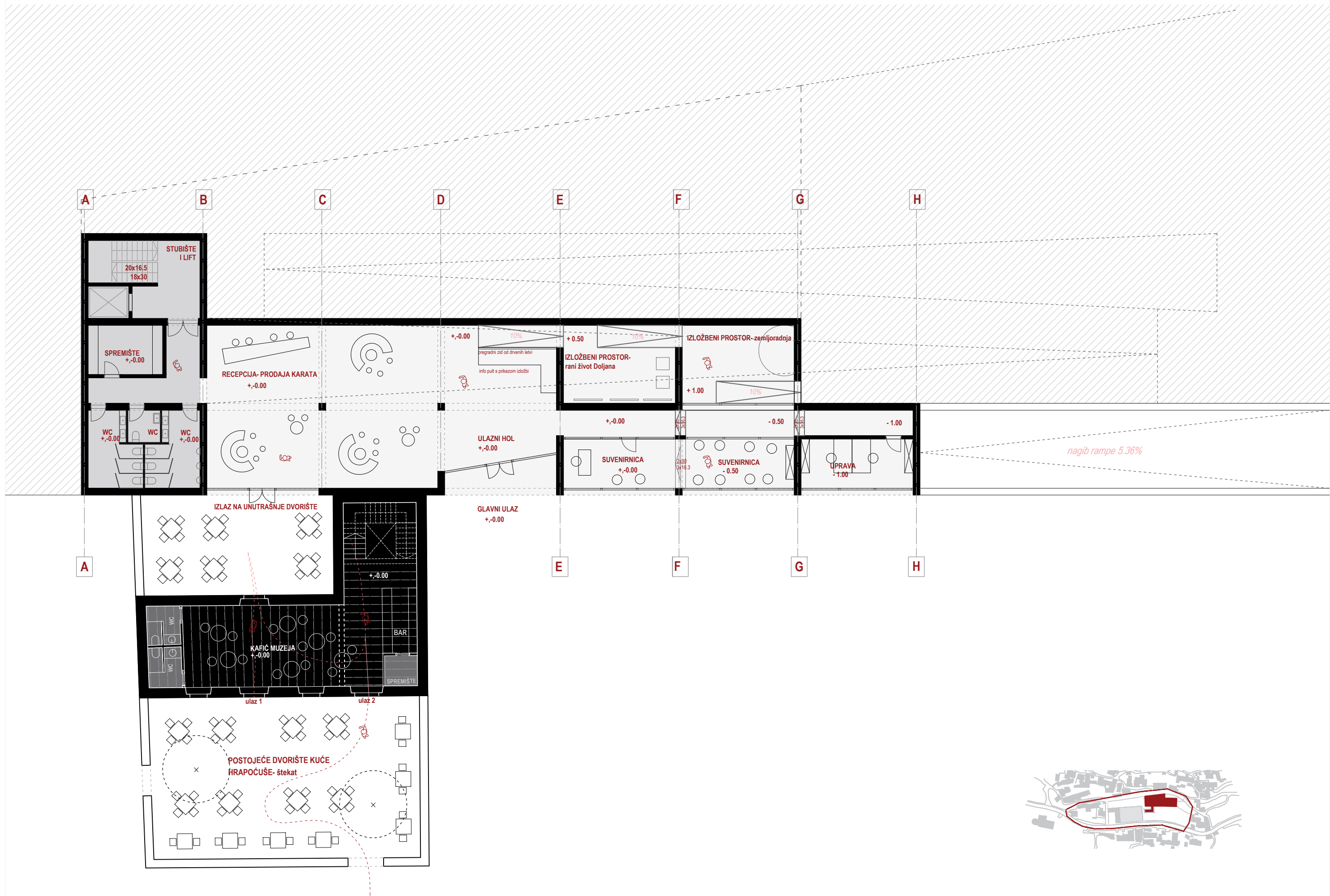
PENJANJE VANKA

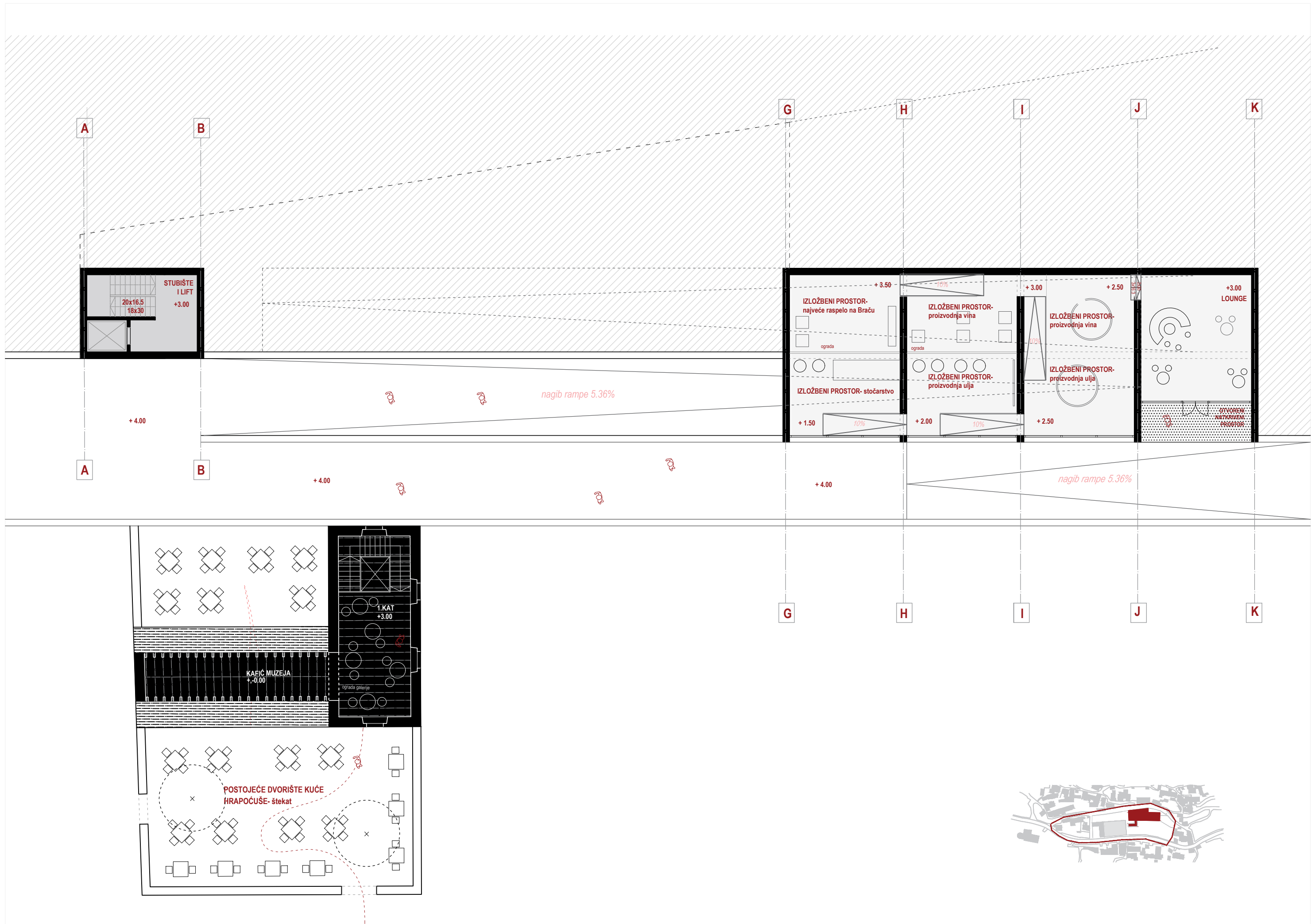

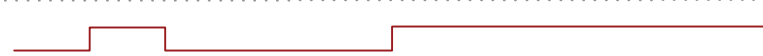
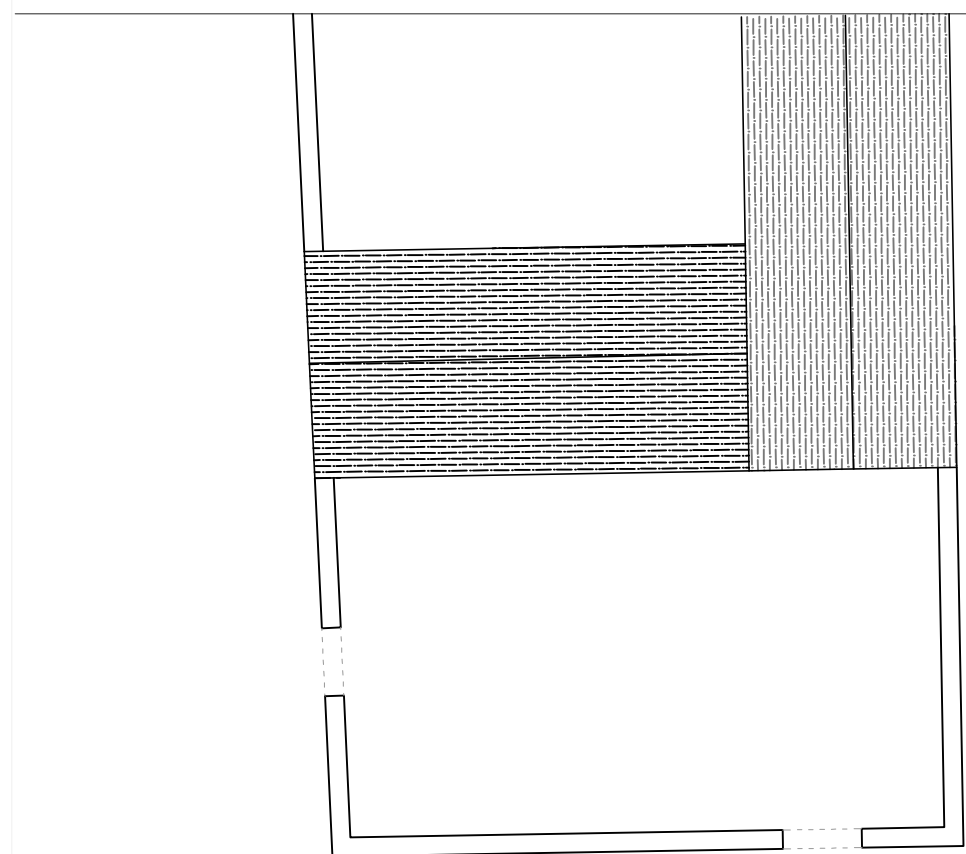
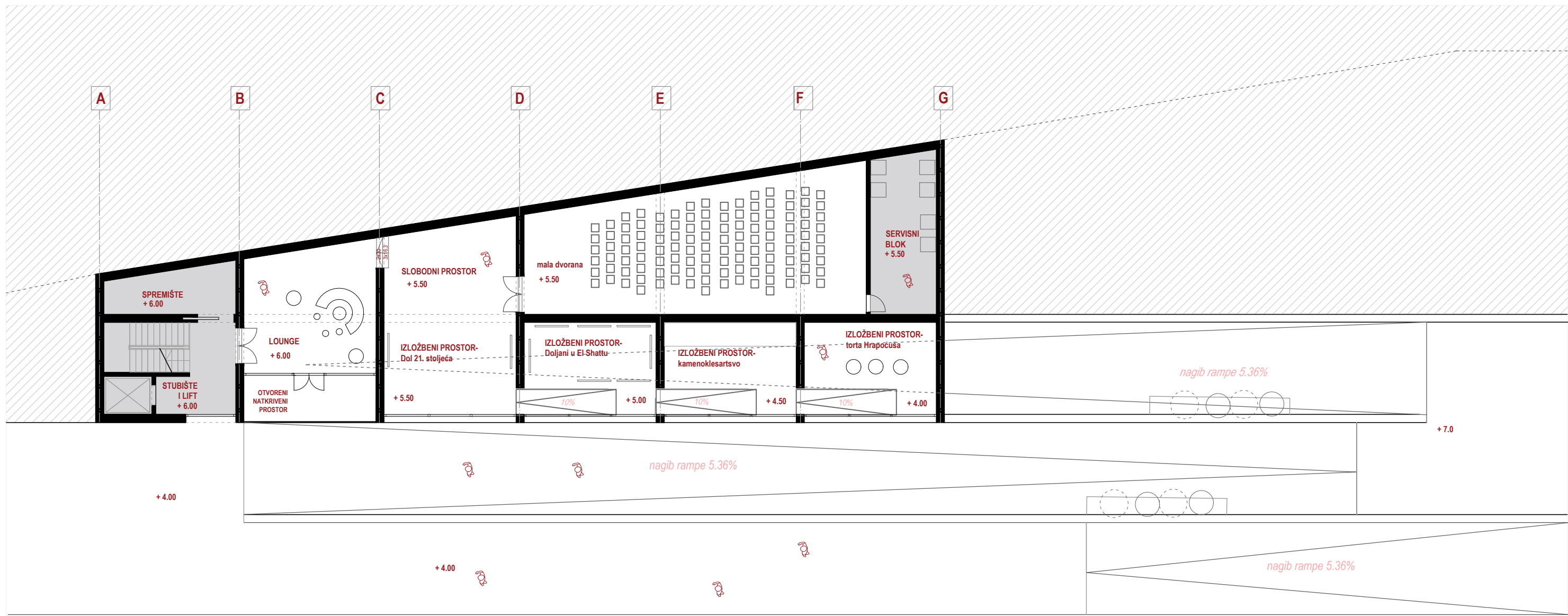

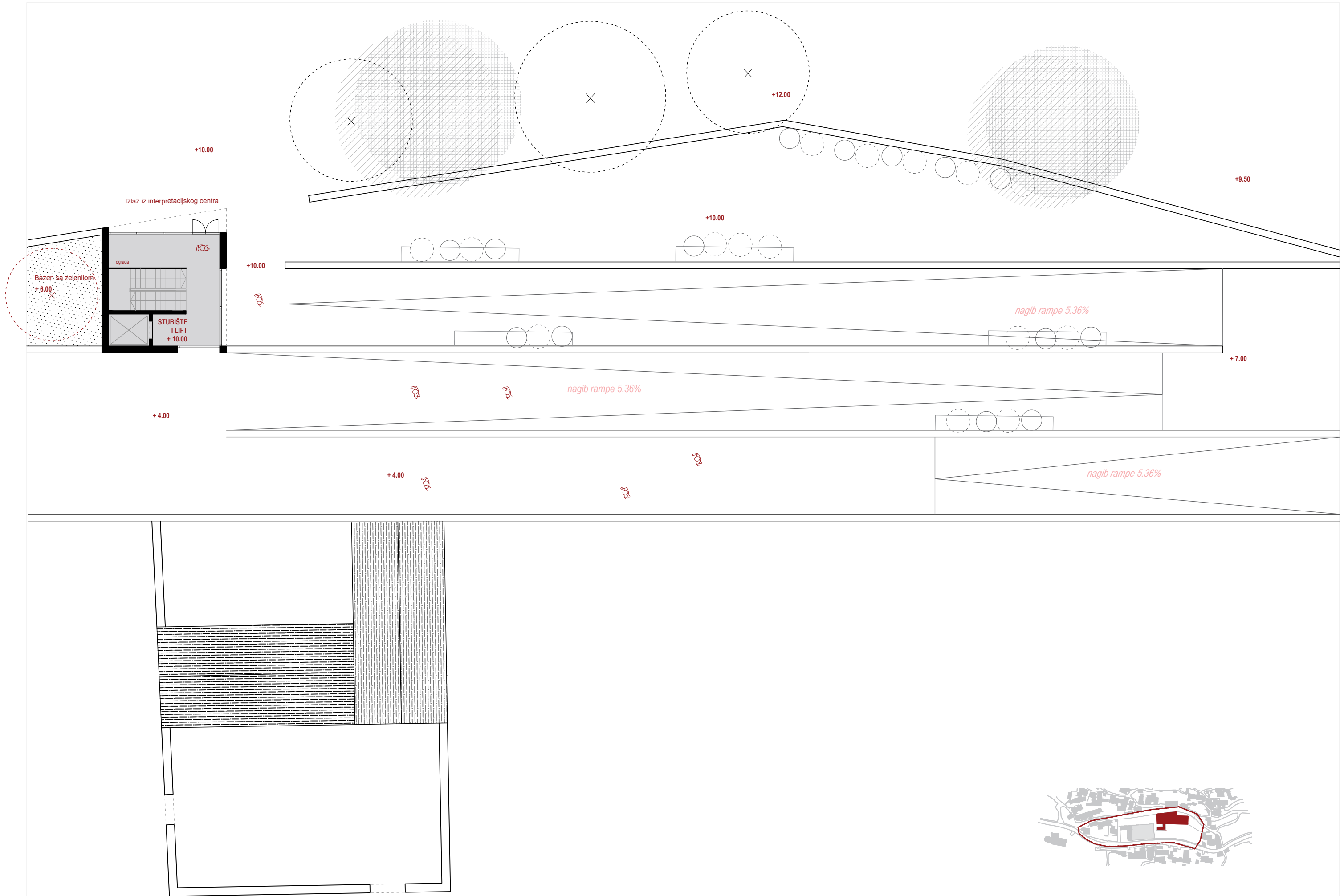

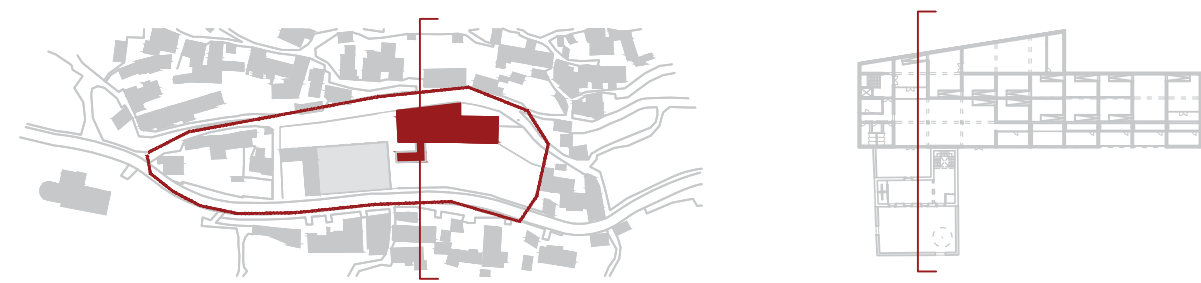

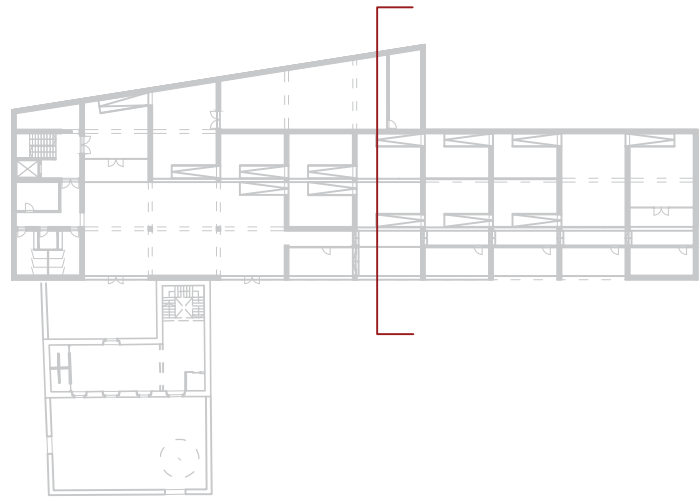

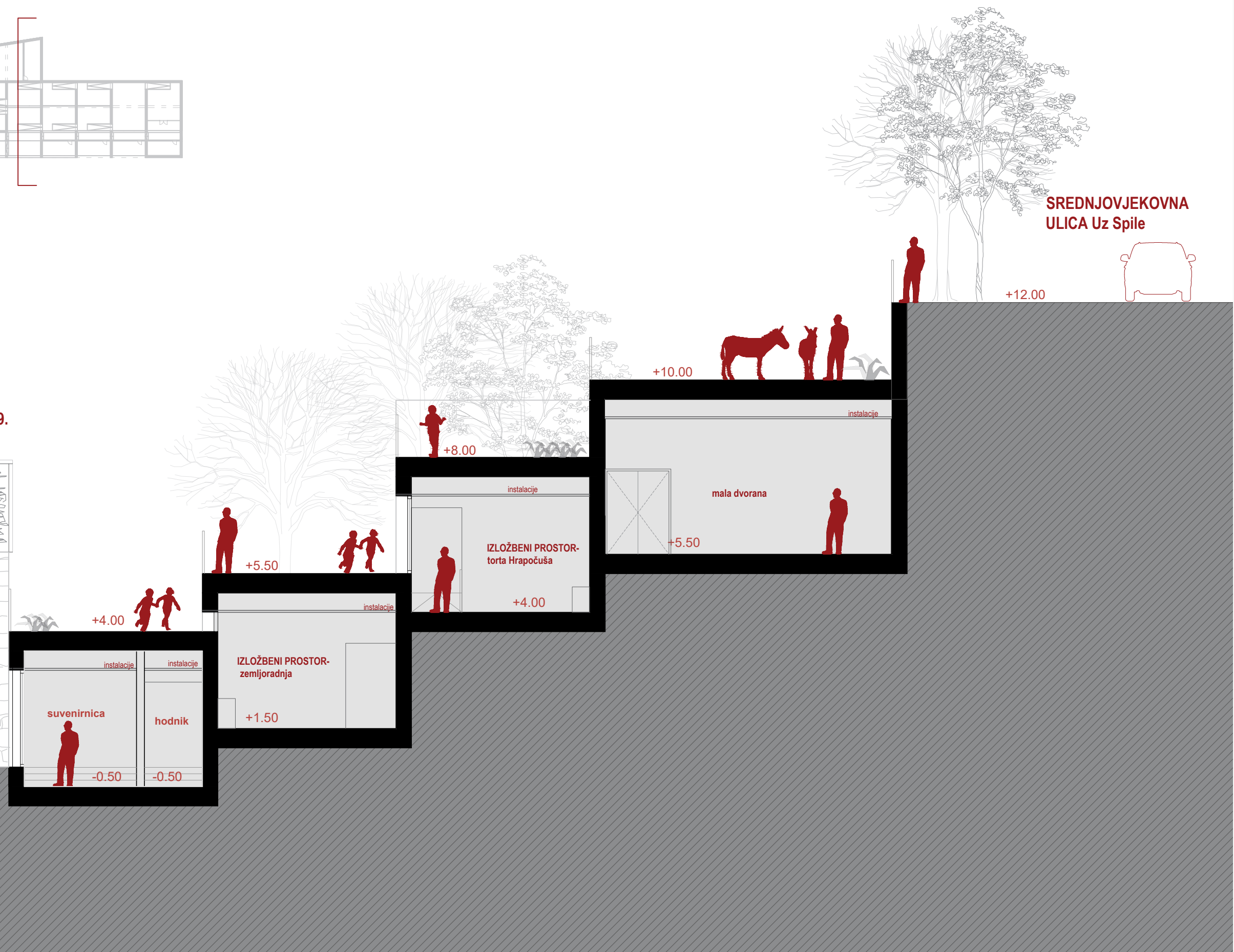
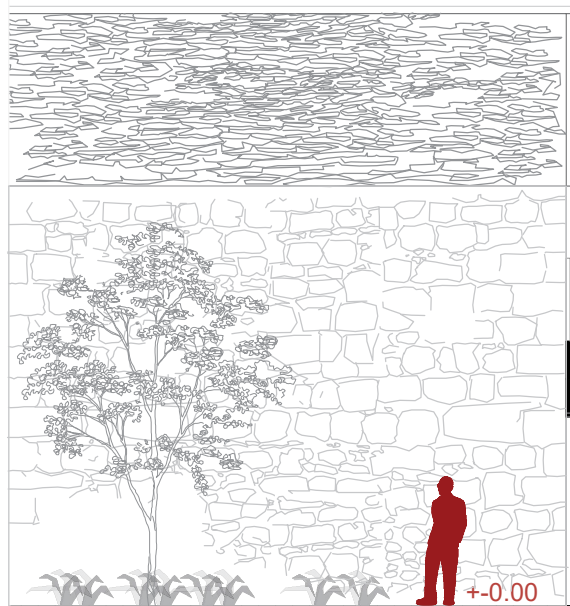

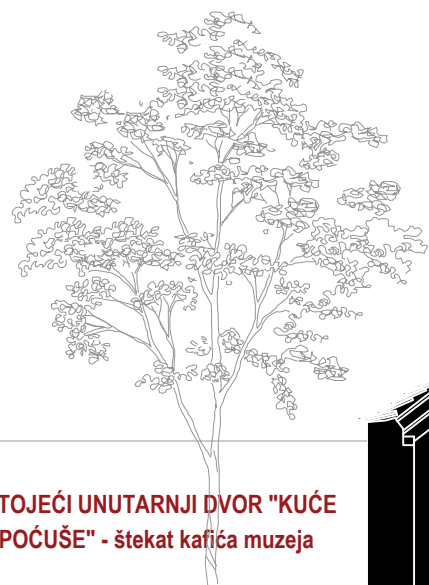

POSTOJEĆA "KUĆA HRAPOČUŠE" iz 19. stoljeća

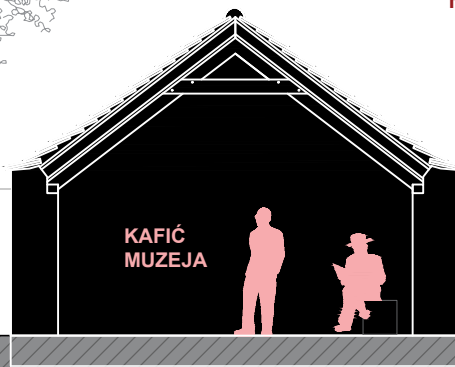

POSTOJEĆA "KUĆA HRAPOČUŠE" iz 19. stoljeća

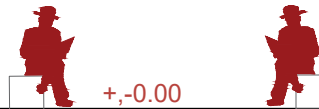

POSTOJEĆI UNUTARNJI DVOR "KUĆE HRAPOČUŠE" - štekat kafića muzeja

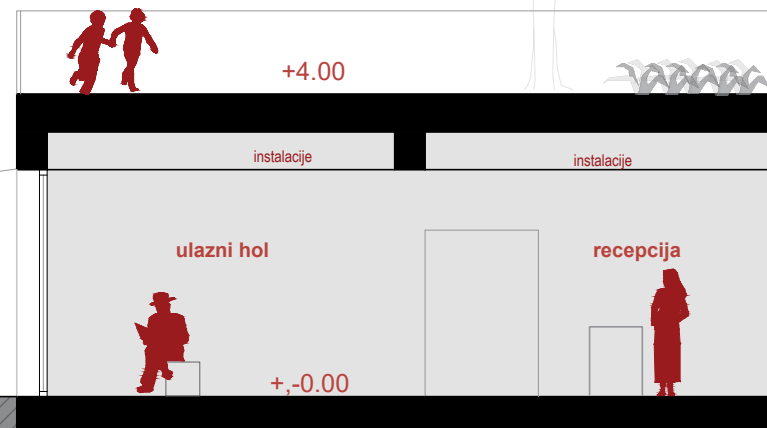

KAFIĆ MUZEJA

POSTOJEĆI UNUTARNJI DVOR "KUĆE HRAPOČUŠE" - štekat kafića muzeja

+,-0.00

+4.00

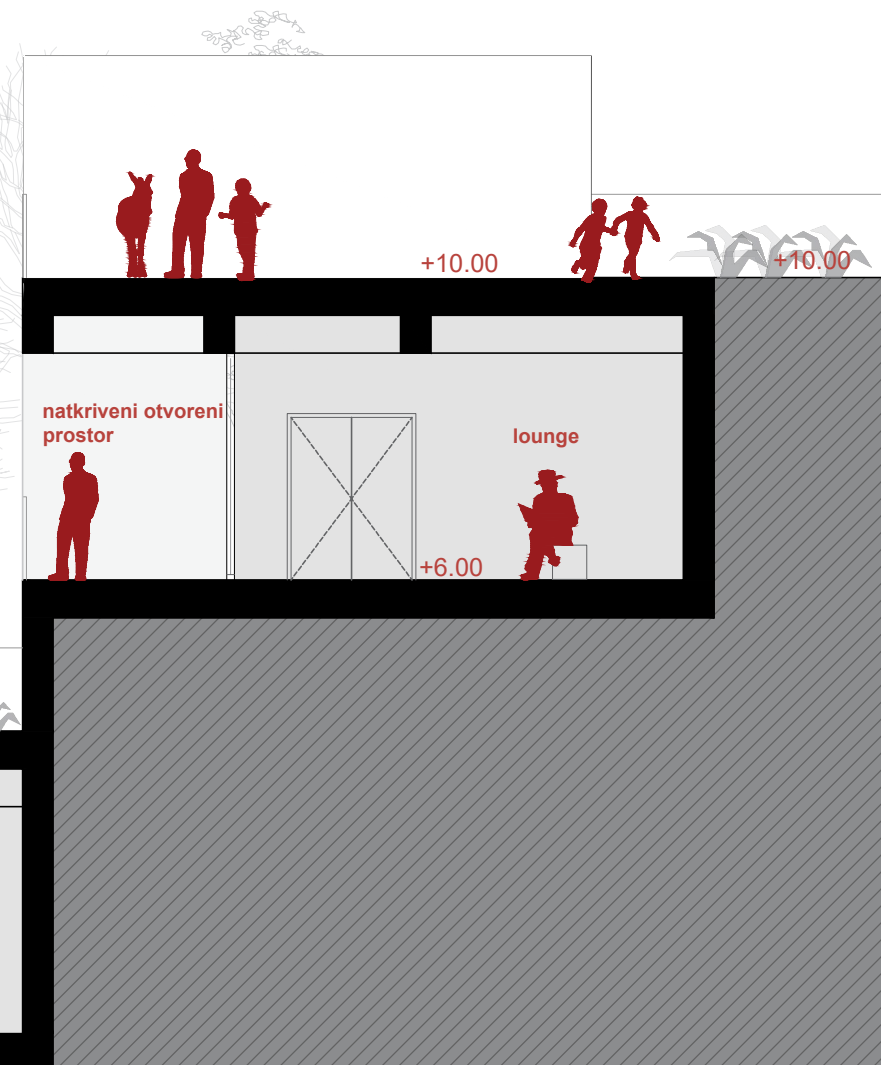
ulazni hol

repcija

+,-0.00

instalacije

instalacije

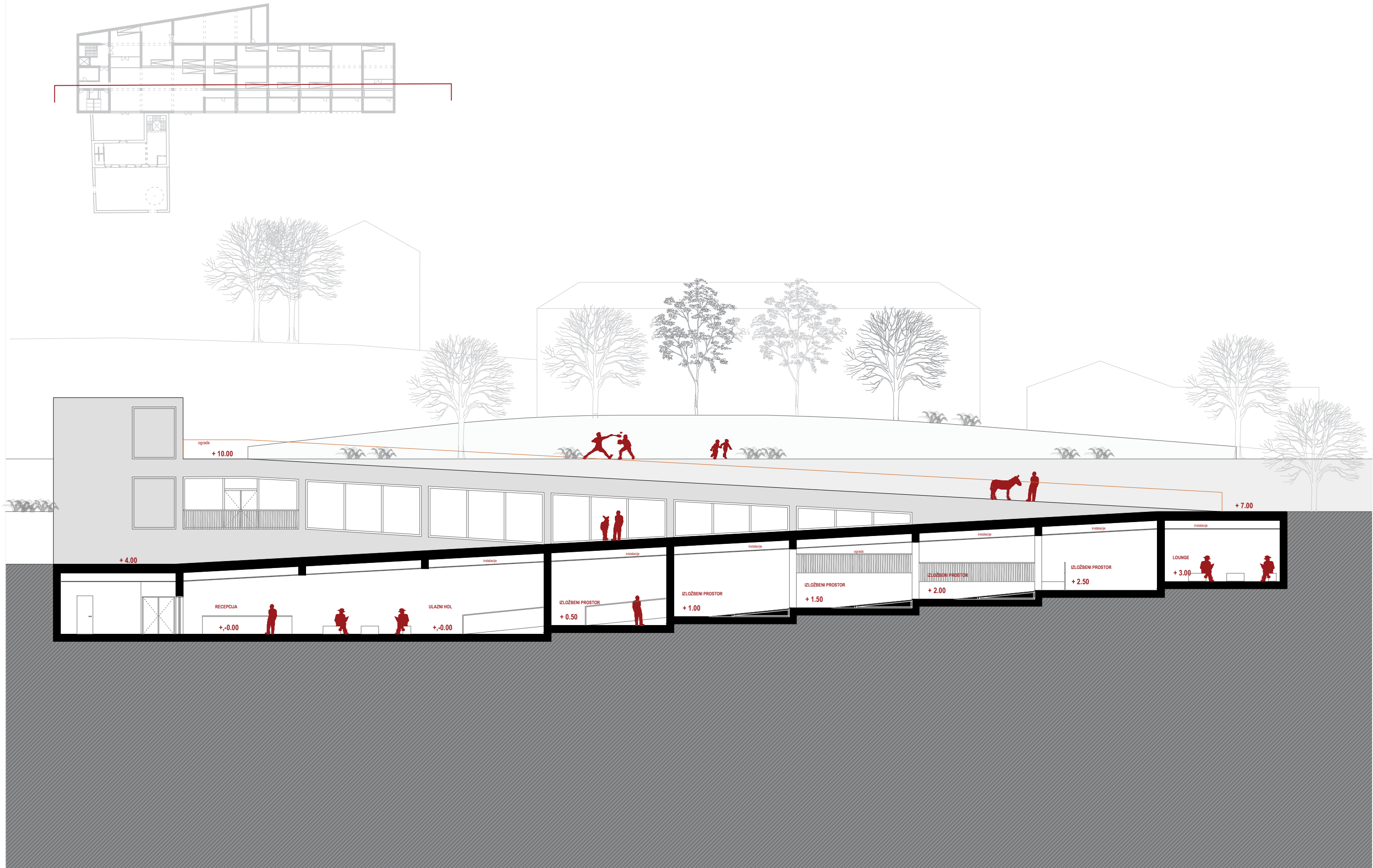
natkriveni otvoreni prostor

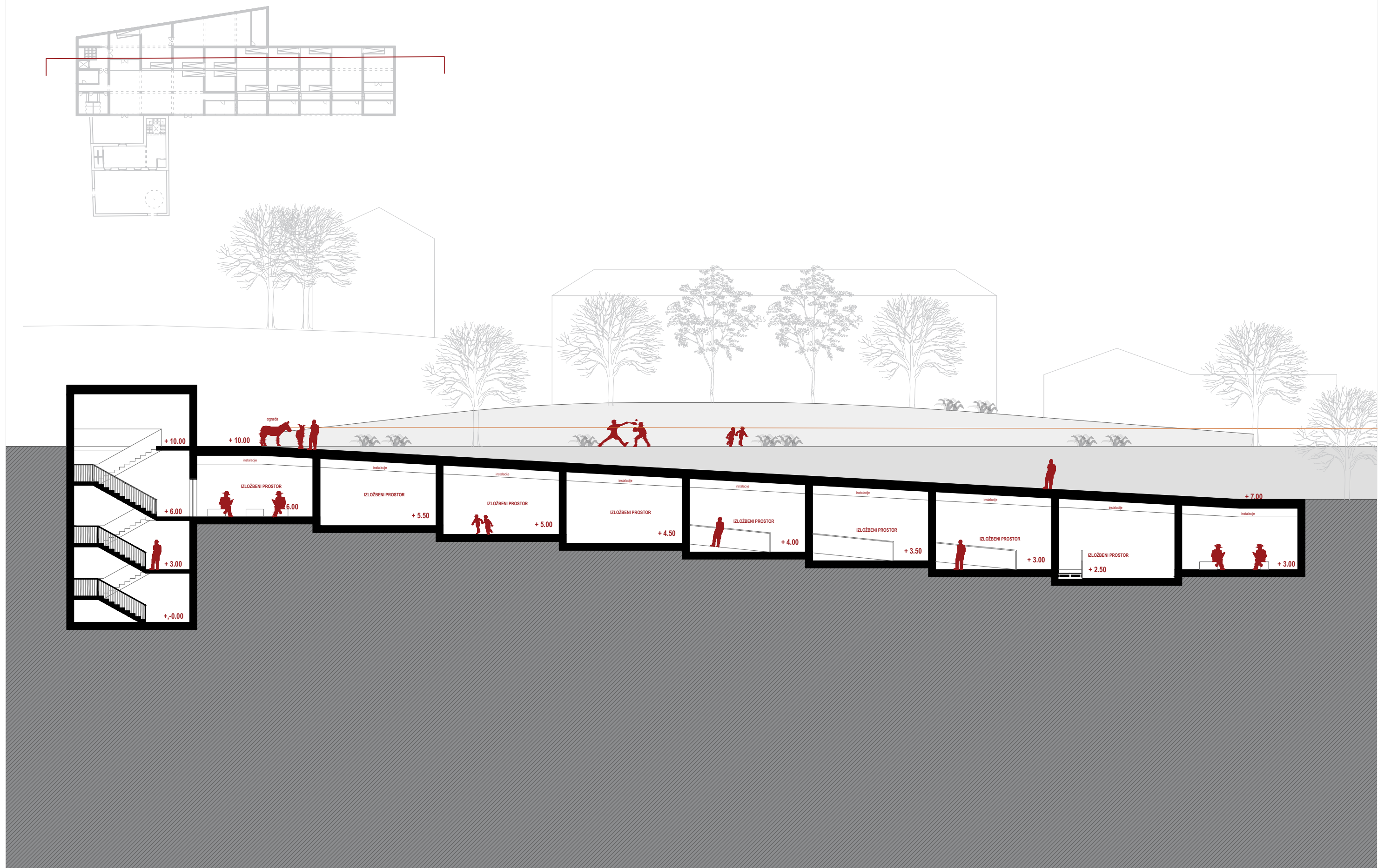
loungue

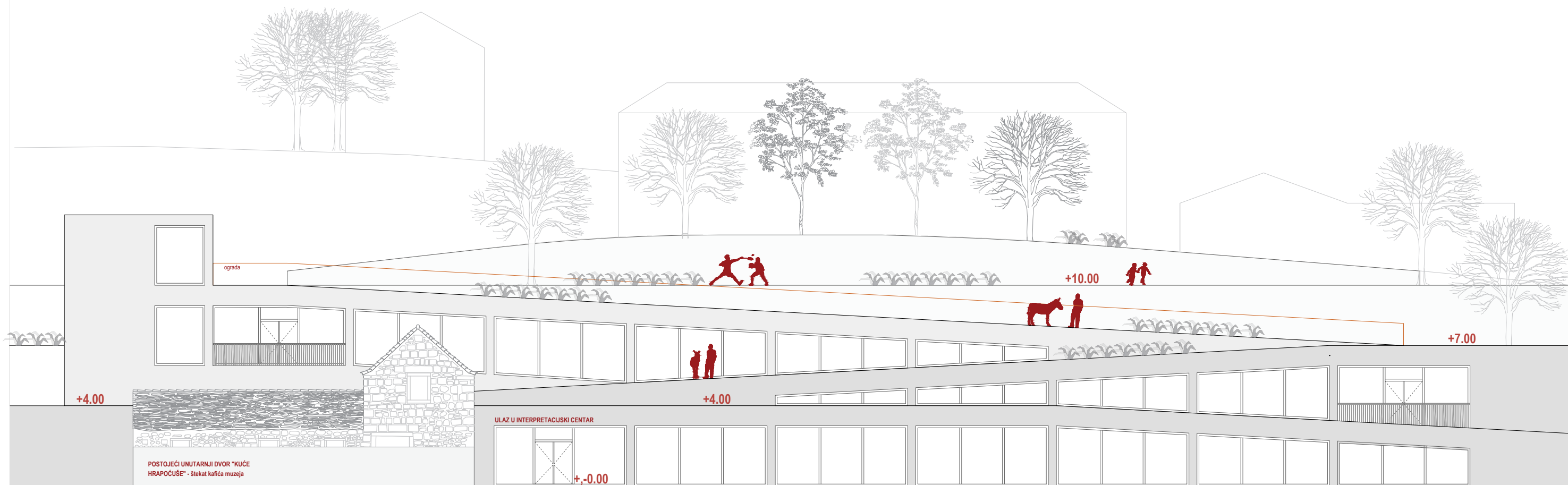
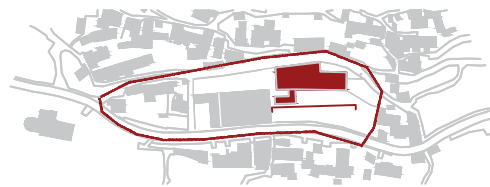
+6.00

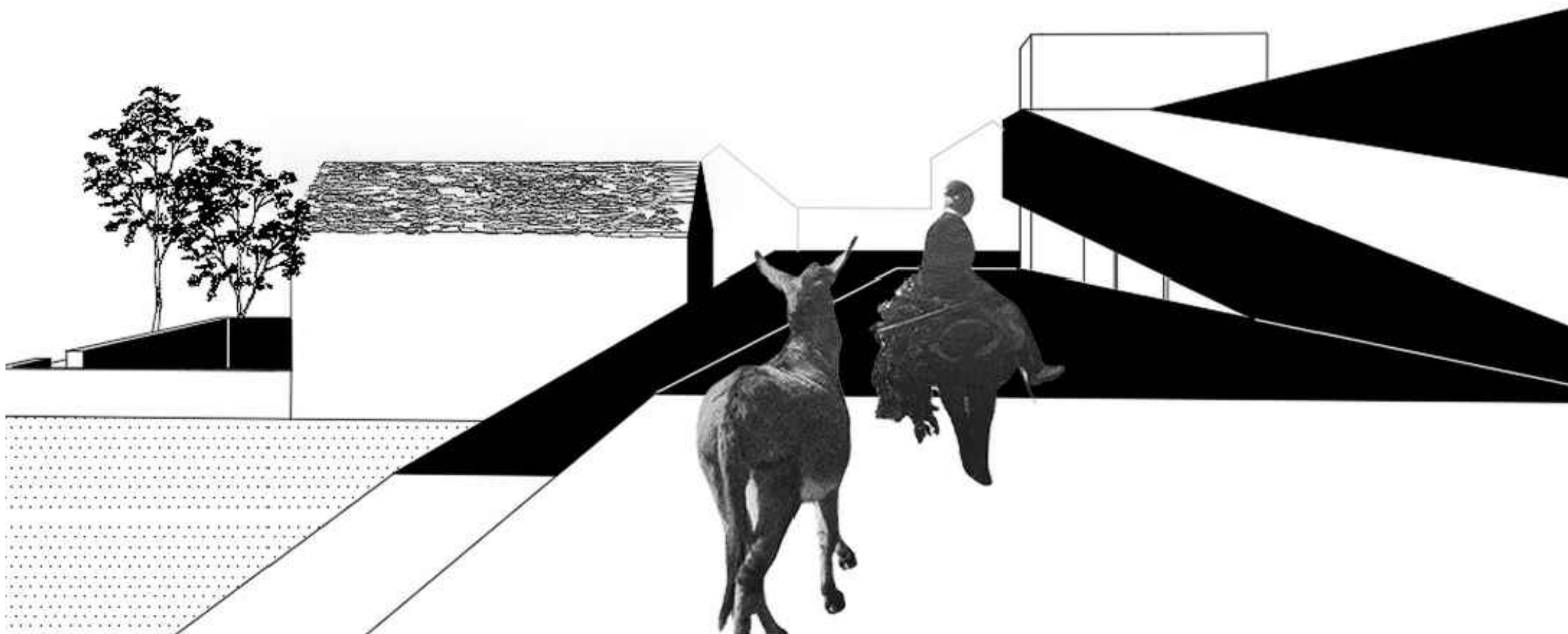
+10.00

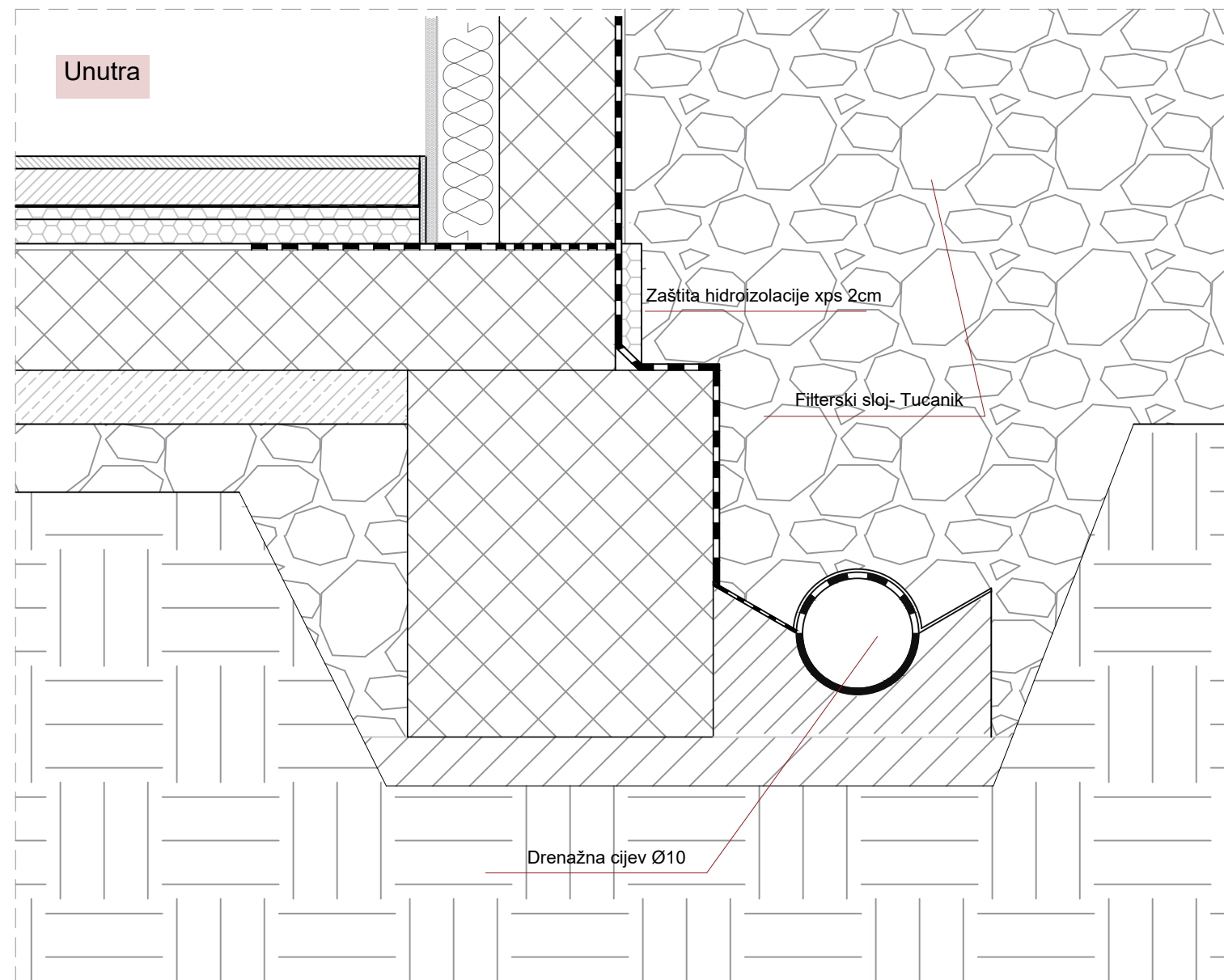
+10.00

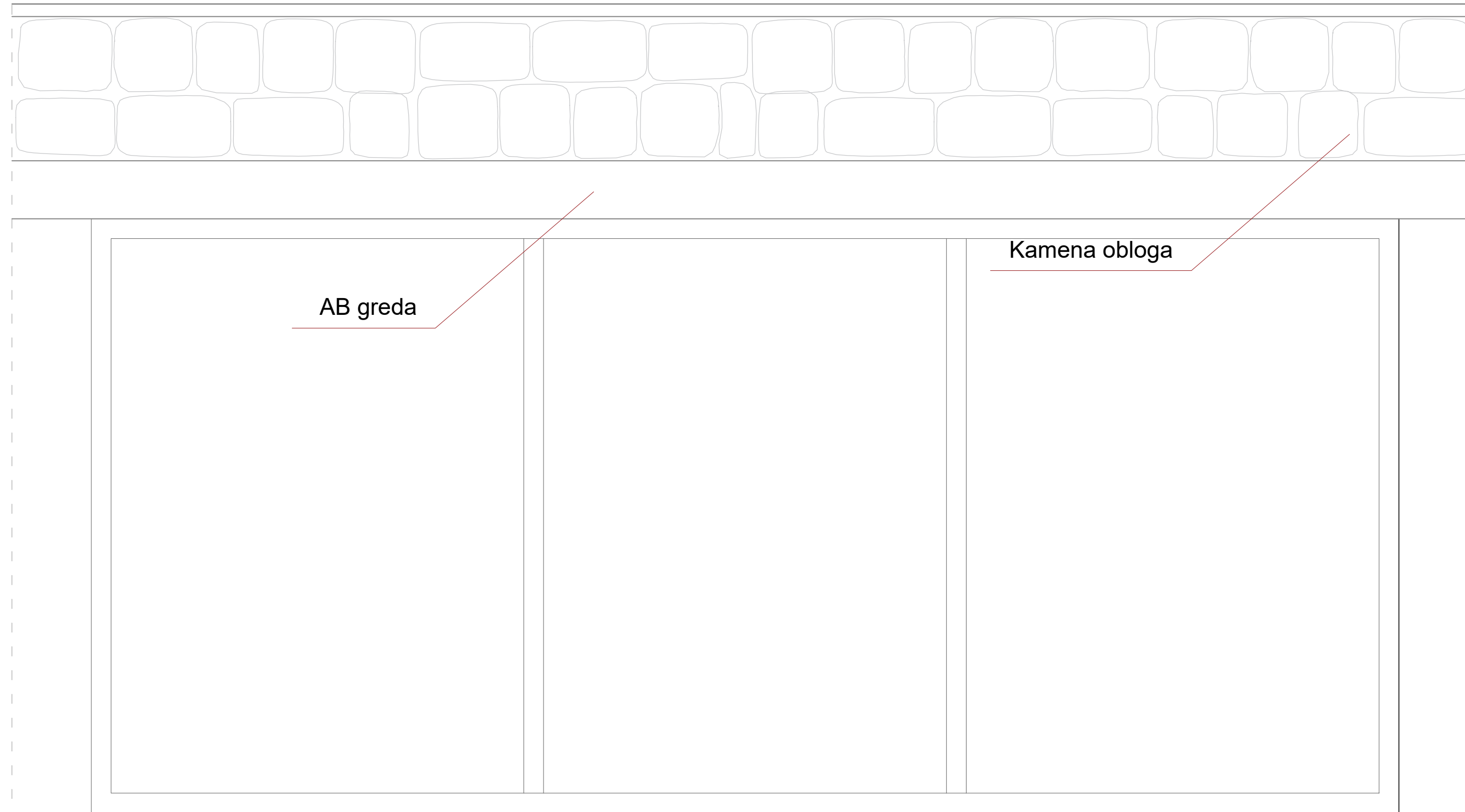
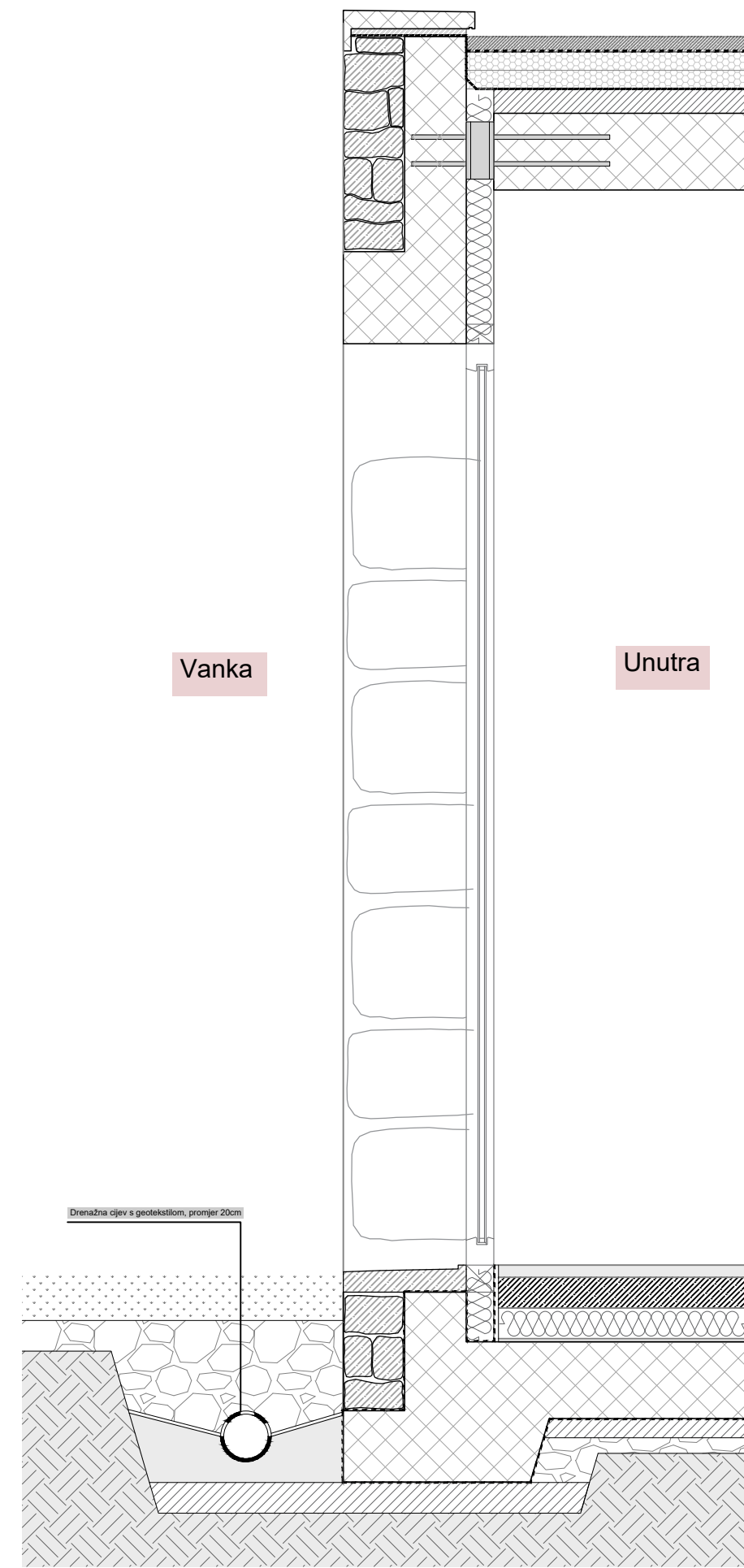

Pod na tlu - mikrocement za završni sloj

-završna obrada poda	2.00 cm
-plivajući armirano cementni estrih, zaglađen, dilatiran od obodnih konstrukcija	6.00 cm
-PE folija, s preklapom min. 30 cm	0.015 cm
-elastificirani ekspanzirani polistiren (EPS, 2x1.00)	2.00 cm
-toplinska izolacija, ekstrudirani polistiren (XPS, 30 kg/m³)	4.00 cm
-AB ploča, zaglađena	40 cm
-zaštitno razdjelni sloj	- cm
-hidroizolacija, jednoslojna bentonitna membrana	1.00 cm
-sloj osnovnog premaza	- cm
-podložni beton	8.00 cm
-tamponski sloj, strojno zbijen	30.00 cm

Unutarnji nosivi zid prema tlu

-hidroizolacija, jednoslojna betonitna membrana	1.00 cm
-AB zid	40.00 cm
-toplinska izolacija pločama kamene vune; lijepljene na zid polimer-cementnim ljepilom (točkasto i po rubovima)	10.00 cm
-unutarnja obrada zida; glet + boja	2.00 cm

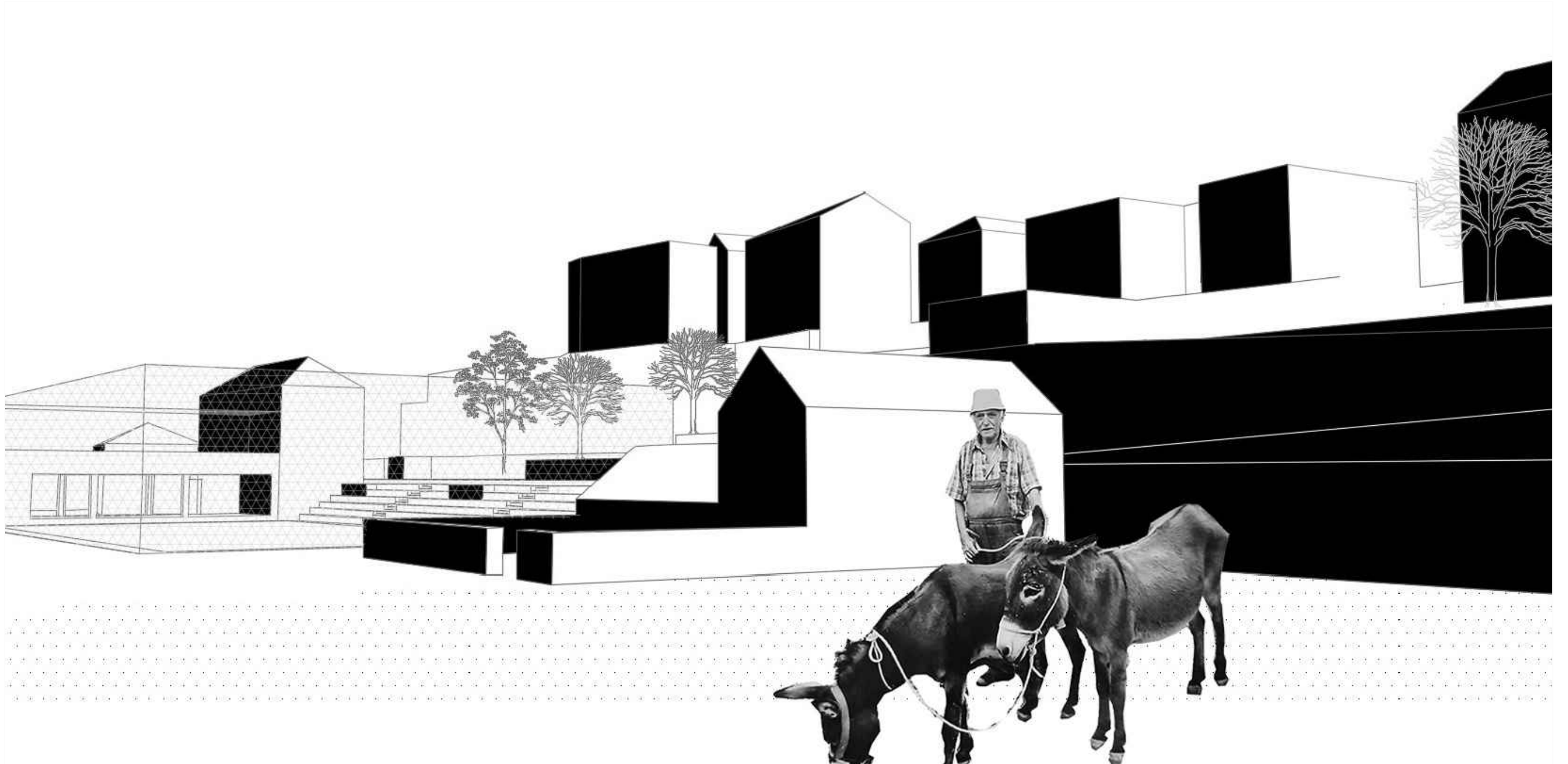

Pod na tlu, mikro cement

-završna obrada poda; mikro cement	2.00 cm
-plivajući cementni estrih, mikroarmiran,	4.50 cm
-zvučno izolacijska membrana od ekstrudiranog polietilena, preklopi min.10 cm	0.5 cm
-ekstrudirani polistiren	8.00 cm
-AB ploča, zaglađena	40.00 cm
-zaštitno razdjelni sloj	- cm
-hidroizolacija, jednoslojna bentonitna membrana	1.00 cm
-sloj osnovnog premaza	- cm
-podložni beton	8.00 cm

Krov između negrijanog i grijanog prostora

-zobojani beton	5.00 cm
-hidroizolacija	1.00 cm
-armirano cementni estrih	5.00 cm
-EPS	16.00 cm
-PE folija	- cm
-beton za pad	10.00 cm
-AB ploča	30.00 cm

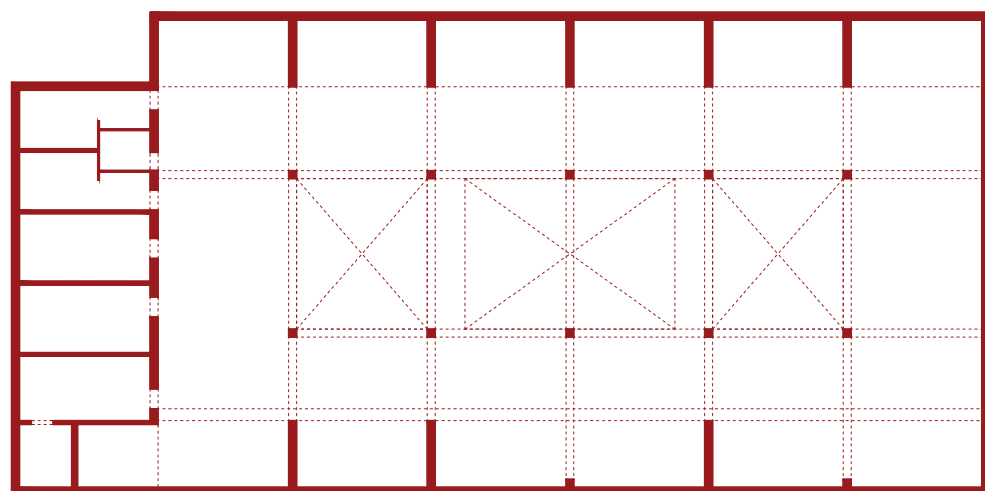
Projektna lokacija se nalazi u središtu srednjovjekovnog sela Dol na otoku Braču. Okružena je dvama glavnim prometnicama, ulicom *Uz Potok* na istoku te srednjovjekovnom ulicom *Uz Spile* na zapadu. Nadalje, lokacija se nalazi u udolini Dola, na predjelu Potok relativne nadmorske visine 0.00m. Budući da se projektna lokacija nalazi u središtu sela, definirana je javnim građevinama: Loža, Zadruga, Škola i Kuća Hrapočuške. Zapadnim rubom parcele, proteže se lice špilje, a istočnim rubom obradive površine što znatno utječe na koncepciju projekta. Visinska razlika između dvaju spomenutih ulica iznosi najmanje 6, a najviše 12m što će utjecati na položaj novoizgrađenih objekata. Unutar granica parcele se, osim obradivih površina, nalazi mali nogometni teren.

Osnovna urbanistička ideja projekta je povezati dvije ulice kroz arhitekturu kako bi se prostor ujedinio i postao novi centar sela. Budući da projektna lokacija obuhvaća građevine visoke ambijentalne vrijednosti, na parteru se rade minimalne intervencije, a većina programa se ukopava kako se ne bi ugrozio pogled na srednjovjekovne građevine i špilje. Na sjevernom dijelu se napuštena kuća nekadašnje škole transformira u restoran koji je u direktnoj poveznici s novoizgrađenim annexom vinarije. Vinarija se ukopava ispod malonogometnog igrališta za dvije etaže, a malonogometnom igralištu se projektiraju nove tribine. Na južnom dijelu, gdje je visinska razlika 12 metara, projektira se interpretacijski centar u 3 kata koja se kaskadno penju. Za krov se projektiraju rampe nagiba 5% time spajajući kotu 0.00 s kotom 12.00. Sjeverno, istočno i zapadno pročelje objekta, u potpunosti su ukopani. Tlocrtni otisak objekta predviđen je u neizgrađenoj zoni gdje trenutno postoji samo visoki zid koji odijeljuje 2 terase. Takvim postavljanjem objekta se zadržava polje za zemljoradnju na zapadnom rubu. Centar se u jednom modulu povezuje s postojećom kućom iz 19. stoljeća koja se transformira u kafić muzeja.

Jednaka važnost posvećena je projektiranju unutarnjih i vanjskih prostora. U parteru kao i na oba javna prohodna krova predviđene su zone sadnje mediteranskog bilja i grmova. Kako bi se dodatno naglasila važnost uključivanja biljnog i životinjskog svijeta u projektni zadatak, na istočnom dijelu parcele se postavljaju niše za obitavanje magaraca.

Prometna mreža je svedena na minimum i sastoji se od dvije ceste koje su pozicionirane na rubovima obuhvata. Promet u mirovanju se rješava 500 metara od centra sela te je u trenutnoj izgradnji koju je pokrenula Općina Postira. Parking će imati kapacitet 70 mjesta. Parkirališta na parteru bi se uredila kao travnate rešetke s nizom stabala koji bi svojom pojavom prikivali motorna vozila.

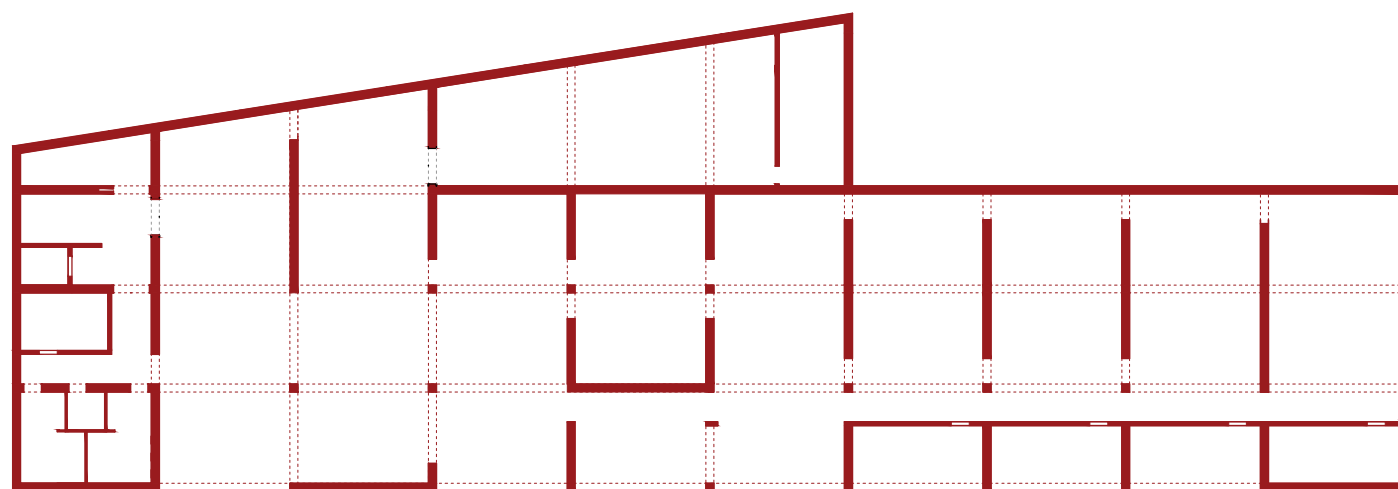
Zbog specifičnosti lokacije se pri projektiranju vodilo računa o ekologiji i održivoj gradnji. Koristila bi se termoizolacija od konoplje i jute, prikupljala kišnica i koristio sustav za filtraciju vode. Voda koja bi se prikupila za vrijeme velikih kiša nije zanemarive važnosti i može pridonijeti samoodrživosti objekata (može se primjerice koristiti za zalijevanje zelenila u ljetnim mjesecima i sl.) Uz pročišćivač otpadnih voda bi se unaprijedila mehanička i biološka filtracija kako bi se dodatno smanjila količina neugodnih mirisa koji se ispuštaju u okolinu.

Vinarija

Duž cijele vinarije koristi se raster 700x800. Debljina nosivih elemenata je 40 cm. Međukatna konstrukcija je debljine 30 cm, a visina T grede iznosi 80 cm. Krovna ploča je debljine 40 cm, a T greda je visine 90cm.

Na području annexa i igrališta, koristi se čelična podkonstrukcija koja pridržava mrežu.

Interpretacijski centar

Duž centra koristi se raster 700x500. Debljina nosivih elemenata je 40 cm. Međukatna konstrukcija je debljine 30 cm, a visina T grede iznosi 80 cm. Krovna ploča je debljine 40 cm, a T greda je visine 90cm.

Vinarija

Prizemlje

-PVN/ Lounge	156 m ²
-Sanitarije	16 m ²
-Spremište	8,5 m ²
-Recepcija	2 m ²

Prvi kat

-Sanitarije	11,8 m ²
-Restoran	85 m ²

Drugi kat/ Visoko potkrovlje

-Kuhinja	30 m ²
-Spremište	10 m ²
-Restoran	56 m ²

Podrum -1

-PVN/ Lounge	550 m ²
-Sanitarije	41 m ²
-Spremište	8,5 m ²
-Skladištenje bačvi	139 m ²
-Vinoteka	44 m ²
-Laboratorij	22 m ²
-Izložbeni prostor	44 m ²

Podrum -2

-Proizvodnja	837 m ²
-Sanitarije	41 m ²
-Spremište	8,5 m ²
-Skladištenje bačvi	139 m ²
-Vinoteka	44 m ²
-Garderoba	22 m ²
-Uredi	44 m ²

Interpretacijski centar

-PVN	300 m ²
-Recepcija	35 m ²
-Spremište	55 m ²
-Sanitarije	35 m ²
-Izložbeni prostor	420 m ²
-Mala dvorana za projekcije	110 m ²
-Natkrivene lođe	35 m ²
-Suvenirnica	45 m ²
-Uredi	45 m ²
-Arhiv	45 m ²
-Kafić	174 m ²

Otvoreni prostori

-Malonogometno igralište i tribine	1155 m ²
-Ulazni dvor vinarije	275 m ²
-Poljoprivreda	1018 m ²
-Krovna terasa vinarije	144 m ²
-Štekat	220 m ²
-Zelene površine	1000 m ²
-Krovna terasa Centra (rampe)	9500 m ²
-Ulazni dvor Centra sa skulpturama	663 m ²

Hvala mentoru doc.art. Davoru Bušnji na povjerenju i pomoći pri izradi diplomskog rada, komentorici prof. dr. sc. Katji Marasović na svim korisnim savjetima i pomoći oko razrade teme rada te konzultantu za konstrukciju red. prof. dr. sc. Ivici Boki kod pomoći pri pitanjima vezanim za konstrukciju. Hvala mještanima Dola i predsjedniku udruge Hrapoćuše na podijeljenom iskustvu i savjetima.

Hvala mojim roditeljima na neprestanoj podršci i ohrabivanju kroz sve godine studiranja, sestrama i bratu na potpori, smijehu i motivaciji. Mojoj baki i ujaku iz Dola na svim vrijednim savjetima i povijesnim izvorima. Mome didi na zadnjim uspomenuama provedenima uz smijeh, ponos i pruženu motivaciju za daljni uspjeh tijekom studiranja.

Hvala Noelu na zajednički proživljenim brigama tijekom studiranja, neizmjerne podršci i predivnim uspomenuama koje su učinile studiranje lakšim, te svim prijateljima i kolegama na riječima potpore.